197 СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА 197

МИЛУТИН БОЈИЋ

ПЕСМЕ И ДРАМЕ

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
КОЛО XXX. Бр. 197.

МИЛУТИН БОЈИЋ

ПЕСМЕ И ДРАМЕ

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „МЛАДА СРБИЈА“, УСКОЧКА 6-А
1927

МИЛУТИН БОЈИЋ

У нашој књижевности мало је писаца, који су били дочекани с више похвала од Милутина Бојића. Када се 1914. појавила прва збирка његових песама, написао је Јован Скерлић, у својој последњој књижевној критици, да је „Бојић песник од талента, од оних природних талената, који прокључају и у силним млазевима избију у једном бићу“ и да је својом књигом „дао не само једну лепу наду српској поезији, но и једну добру поетску принову српској књижевности“. Поводом песникове солунске збирке *Песама бола и поноса* огласио је г. Бранко Лазаревић Бојића за „краља речи“, нагласивши, да тако као он „одавно нико није господарио речима“. Кад је смрт у јесен 1917. године покосила младог песника, г. Миодраг Ибровац је, у име многих који су тако мислили, нарицао, да је смрт „убила једну наду, и, сме се слободно рећи, најлепшу наду наше књижевности“.

Српска Књижевна Задруга, о десетогодишњици песникове смрти, даје овај избор његових најкарактеристичнијих ствари. Оне треба да покажу врсту Бојићева талента и оно особено што је он унео у нашу књижевност.

*

Милутин Бојић је потпуно син Београда. Ту се родио (7. маја 1892.), ту се школовао и ту се књижевно развио и васпитао. Он је од оног младог нараштаја, који су крупни догађаји наше историје пресекли у раду и развоју и дали им нове правце у животу. Он је био седмошколац кад је избила анексиона криза, а на Университету су га затекли

балкански ратови и све друго што је дошло после њих. За време Светског Рата био је војни цензор у Нишу; претурио је, као и други, страшну јесен кроз Албанију 1915.; и 1916. почео нов рад на Крфу и после у Солуну. Али млади и доста нежни његов организам није могао да поднесе све те напоре; класична болест српских књижевника дохватила је и њега. Изболован и физички исцрпен он је 8. новембра 1917. склопио у Солуну своје лепе, велике црне очи.

Прву збирку својих стихова, *Песме,* објавио је Бојић 1914. Годину дана доцније изишла је поема *Каин.* У Солуну је 1917. штампао збирку *Песама бола и поноса.* После песникове смрти прештампана је његова драма *Краљева јесен* из *Српског Књижевног Гласника* 1912. год. у посебној свесци *Мале Библиотеке* у Сарајеву, бр. 200-1, 1918., с предговором г. Д. Ј. Филиповића. У Београду је 1921. изишло ново издање *Песама бола и поноса,* с предговором г. М. Ибровца. Из песникове заоставштине објављена је *Урошева женидба* у *С. К. Гласнику,* 1921., и у посебној књижици збирка *Сонета,* 1922. У рукопису је остало још нешто фрагмената у прози и стиху, и недорађена *Вечна стража,* која је објављивана у подлиску крфских *Српских Новина.* За седам-осам година свог књижевног рада Бојић је дао врло много; а 1916.—1917. године он је био најактивнији песник наше емиграције.

*

На почетку другог деценија нашег века Милутин Бојић је био један од најизразитијих представника оних нових, што су, млади и плаховити, опојени Саломом и окићени маковим цветом, уносили у нашу поезију потенцирани тон чулности и расипничке младости и кликтали речима, које су се готово црвениле од крви и гушиле од задиханости.

Као највећи део оних што су код нас пропевали крајем првог деценија и Милутин Бојић је осетно прошао Дучићеву и Ракићеву школу, али је ипак, доста рано и свесно, нашао свој тон и успео

да се обележи једним личним нагласком. Још млад, и без развијеног унутрашњег живота, и сувише бујан, Бојић, у ствари, и није могао остати у интелектуалној и уметнички врло утанчаној поезији својих учитеља. У годинама кад крв врела навире у сваком прегибу, очи горе, образи се пале, а „од страха пред Новим сваки дамар дрхти“; а у време, кад је престало оно устручавање старинског рза, да се каже све што је сан и пожуда; Бојић је осећао у себи свесно сву усплахиреност младости и желео је, да је што моћније изрази. Као један његов хрватски друг који је говорио: „Ако се своје своје голотиње не стидимо сами пред собом, зашто би је се стидели пред другима“, тако се ни Бојић није устручавао да разголити душу и да своју путену узбудљивост објави у свим могућим варијацијама. У његовим песмама *крв* је најчешћа реч, као код Хајнеа *бол* или код Бодлера *болест;* а од глагола, место романтичарских гукања, највише се јављају речи као *гризем* и *сишем.* Као онај кан са Тамарина двора он је био вољан дати читав живот за једну ноћ праве страсти или, бодлеровски заражен, завршити га болесним наступом самоубиства, док га она, страсна и кобна, сише и отрована лешом појима

онај понос холи
Кад се дивље лудо, само крвљу воли.

Кад не пева о себи, Бојић онда тражи Давида, библиског развратника, чији су покајнички псалми ишли понекад даље од *Цвећа зла*, опева њега и његову патолошку старачку страст, „што чини усне модре и зелене“, који не тражи више тело, него крв из њега; или Салому, што умире сневајући мужјака и бесну игру Иродова дома, а „из уста просипа крв и жуч и пену“; или Магдалену, која не нариче над Христом мисли него над Христом тела и која свој плач свршава страховитим покликом:

Како леп си! Ја бих и мртва те хтела!

Овако као Бојић у нас дотле није певао нико. Стари наши романтичари били су према њему чедни; а Војислав и песници после њега, са извесном уз-

држаном отменошћу, зазирали би од таквих мотива. Готово верујући у неисцрпивост младости Бојић није, засићен и уморан, доспевао до сазнања оног великог гађења, које је налазио г. Вељко Петровић, него је пркосно дизао главу и сневао о данима, кад ће красти сунце што од њега бежи

Увеле смокве плод сишући свенут,
Док измиче нам подло трен по тренут.

Код Бојића, који је своје књижевно васпитавање довршавао у Француза, треба, поред веза са *Варварским Песмама,* указати и на друге потстицаје. Има код Француза један песник, који показује извесне сродности с Бојићем. То је Луј Пејен, песник *Ирода* и *Јасона*, о коме је Емил Фаге једном приликом рекао, да је „врло малом броју дано да пишу као он“ а који је сам за себе говорио, да „носи срце вруће него летње сунце“. У тога Пејена, чији је стих, исто као и Бојићев, рађен са нарочитим смислом за речи и који исто тако осећа потребу, да даде пун израз еротској узбуђености, има извесних строфа које се знатно приближују Бојићевој лирици.

У младу нашу поезију, за коју се не може рећи да увек са новином доноси и стварно нове и сложеније елементе песничких осећања, Бојић је, нема сумње, унео једну нову ноту. То је та путена узбуђеност младости, казивана са страшћу, у којој има извесних склоности за патолошко. По том, што је дао и унео у нашу књижевност, Бојић би ипак више био занимљив него вредан. У његовој страсти има снаге и неодољивог узбуђења; у изразу има боје и непосредности; на појединим местима просто се осећа како бију дамари и гори пут; — али, то осећање нема дубине и сувише је пресићено и загушено речима.

Поред тога и делимично боље од тога, иако мање наглашено, (али од почетка снажно осећано,) у њега има извесне психологије младости, која има својих страсти и мимо жена, у којој се све нешто тражи, и где се и машта и верује и кличе и болује у исти мах. Поред свих претеривања и

одвише испољеног младићског ритма, који, и са своје стране, карактеришу та расположења, Бојић је овом осећању знао местимично да даде јак, речит и сигуран израз.

Ја знам само хоћу, а не знам шта хоћу,
Стотину бих ствари у један мах хтео,
Бежао бих у свет, тражио самоћу
И, кад бих могао, на небо се пео.

За оне вечно нове, чије душе стреме у висину и хоће да стварају и, несвесне тешкоћа, ударају о пречаге људског кавеза, па се, у младој немоћи, буне против свега, што им се чини да спречава видик и спутава полет, Бојић је нашао неколико стихова, чија непосредност и снага нема равну у тадашњој младој лирици.

Изнад наших глава леден ветар брише;
Залуд наша длета и напори дуги:
Ни рушити ништа ми немамо више,
И храмове већ су порушили други.

Плачемо кад поноћ пред очи нам навре,
Стид нас да без венца мремо у осами,
И дижемо с муком горостасне лавре,
Да бисмо их свесно сагорели сами.

Његов *Ход* је у том погледу једна од најинтензивније осећаних ствари и значи више него једну личну песму. У таквим строфама Бојић се дизао у ред бољих, којима је песма, доиста, потреба израза и који могу да га дају. Да ли је тај израз увек добро погођен, то је друга ствар; овде је реч само о том, да је надахнуће било снажно, песничко и врло искрено.

*

Ко би рекао, да ће од Бојића, који је, у раној младости, преводио декламаторски антинаполеоновски *Идол* Огиста Барбјеа, изићи песник глорификације борбе и крви и песник нових идола? Међутим, и по природи његова темперамента и по врсти његова талента тај је Бојићев развој био сасвим природан. У својој суштини Бојић је био чист романтичар, обојен само површно декадентском литературом. То

показују и његове књижевне симпатије, Иго и Барбје; и његова љубав за прошлост и враћање историској драми; и његов патос и култ речи; и његово идеалисање јаких личности. Једна између првих његових песама посвећена је Мехмеду Соколовићу, који „летописе писа крвавим ханџаром". И Бојићев темперамент, узбудљив и страствен, био је потпуно романтичарски и подложан јаким утицајима средине. А наша средина, са свим што је доживљавала од балканских ратова, са невероватним обртима пада и величине, давала је и сувише могућности и сугестија једном песнику јаке узбудљивости, да јој буде израз. Код Бојића се лепо види, како су га велики догађаји скоре прошлости постепено освајали. Његових песама из првог балканског рата нема много и нису од јачег утиска. Мучки нападај Бугара изазива, међутим, његов бесан револт и за борбе с њима он већ има снажније речи. После пада Србије и албанске трагедије Бојић је готово сав под утицајем националне кризе.

И у својим патриотским песмама показао је Бојић истинску јачину узбудљивости; на неким местима, после првобитне младићске обести (ср. на пример „Јер претимо ти, о Боже богова"), има правог трагичног осећања величине и снаге у замаху израза. У стиху, који је понекад као саливен, има извесне илузије челика. Понеки ставови изненађују сликовитошћу. Став поноса одговарао је осећањима оних великих дана, кад је љубав за Отаџбину расла с боловима поднесеним за њу. Али, тај полет нема увек дугог даха. Са високих места правог лирског надахнућа пада се доста пута у реченицу свакодневице. Сем тога, Бојић је сувише много варирао у основи једну исту тему, да би могао бити довољно продубљен и довољно разнолик. На понеким местима (на пример у поеми *Каин* и *Вечна Стража*) чак је испод осредњег. Извесне од тих патриотских песама пате делимично од импровизације и помало упрошћеног осећања једне врсте.

Од наших млађих песника свога времена Бојић је једини радио и драмске ствари. (После је то почео и г. М. Королија.) Од њих му је *Краљева јесен,* објављена 1912. године, на почетку песничке каријере, у ствари и подигла глас. Г. Милан Предић, који је дао прву озбиљну оцену о писцу, нашао је одмах, да је то у основи добра „душевна, лирска садржина једног тренутка у историји“ и да је писац „дао, и поред претрпаности и тежња да да много појединости и кретања унесе, ипак оно што је најтеже: општи лирски тон, боју „Краљеве јесени“ — оно што је хтео у главном“. *Краљева јесен,* иако покушај млада писца, иако не увек потпуно самостална, заслужује доиста сваку пажњу. У њој је, пре свега, добро изабран један импресиван детаљ; лепо је развијан; местимице добро и драмски илустрован. Иако сцена нема много радње, у њој се ипак осећа драмска атмосфера; израз је жив, обојен, сав у покрету. Понегде је чак високо попет, и местимично снажан. После, иза наше историске драме Драгутина Илића, Милорада Поповића и Милоша Цветића, с Бојићем је дошла друкчија, модернија и књижевнија нота; и то је један несумњив успех.

Успех, који је постигао *Краљевом јесени,* ососколио је Бојића да настави тај рад. Из једне његове белешке видим, да је мислио израдити још и ове ствари: *Сестра Леке капетана, Четврта краљица* и *Вејавица,* све у три чина; и *Вукашина* и *Кулу на Бојани* у пет чинова. Доспео је, међутим, да изради још само *Урошеву женидбу.*[1]) То је већа ствар, у три чина. Она показује Бојићеве добре особине у драми: јако цртање главних личности, с можда сувише подвученим контрастима, али живим и уочљивим на сцени; много живота и покрета, истина, понекад шаблонизираних; доста смисла за извесне

[1]) Биографи помињу, да је Бојић оставио у рукопису још и два комада из савременог живота, *Ланци* и *Госпођа Олга.* Ми те ствари нисмо имали прилике да видимо.

сложеније ситуације, иако местимично с нешто баналности и претеривања. Оно, што је код Бојића упало у очи још на почетку, у *Краљевој јесени*, показало се овде још и више: он је имао осећања за драмску атмосферу извесне ситуације, знао је да јој да тон и да, у моментима, створи жељени утисак. У *Урошевој женидби* последња сцена и начин, на који је доведено до ње, дају о том несумњив доказ. „Комедија“ је ту нагло изменила свој карактер. Снажан контраст између Душана и Уроша, дат с добрим нагласком, доноси у ствари једну велику трагичну слутњу и уноси у једну дотле мање-више лаку и фриволну дворску сплетку дубљи садржај. Та последња сцена, добро нађена, осетно је дигла значај комада и дала му и драмску и историску поенту од вредности.

Бојић је показао и много добре воље, да за своје историске ствари да и што вернији историски оквир. Он је, види се очито, правио у том правцу и извесне студије; много веће него његови претходници у историској драми код нас. То је дошло можда мало и захтевом времена. После великог напретка у познавању нашег Средњег Века данас би било готово смешно оперисати са историским позориштем наше романтике. Ко би се данас усудио, да Јаквинту ради у историском стилу Драгутина Илића или Немању у стилу Цветићевом? Половина књижевног неуспеха Нушићева *Находа* долази добрим делом од тог, што је, поред све модернисане инсценације, историска позадина неверна и немогућа. Код Бојића има извесног напретка на боље, али и доста наивности и намештања, која сметају, ма колико се иначе помирили с чињеницом, да он објашњава душе а не даје слике нашег Средњег Века. Оставимо на страну историски неверан однос између Милутина и Данила у *Краљевој јесени,* пошто је песник тако хтео да их прикаже и послужио се својом песничком слободом; него погледајте како Милутин уопште изгледа. Сем љубоморе, која му је главни мотив акције, шта

имате друго код њега? Његовом вољом влада други; он немоћно зазире од сабора, који му није потпуно сигуран; чак ни у бесу љубоморе не господари сам својом речи. У последњој сцени он је више сентименталан отац, него увређени муж или забринут државник. Такав „психолошки" Милутин из драме управо је обратан од оног бруталног, својевољног циника, каква га познаје историја; од човека, који је све подвргавао својој вољи, и који није водио обзира ни о најрођенијима. Песнику је, може се рећи, дозвољено, да подешава сцене по својој потреби и чини измене према својој замисли. Може, како је прота Матија пребацивао Сими Милутиновићу, да ствара „од зеца лафа". Рецимо, да то може бити ваљда и тачно; али је несумњиво, да се у драми, која тако изврне главну историску личност свог приказа, и све друго мора, неминовно, да поремети. Тешко је и психолошки издвојити једну историску личност из целе њене средине, јер је све и сувише уветовано једно другим. Ми нећемо овде говорити поближе о другим моментима ових историских драма, где се грешило не толико о историску тачност, колико о дух и традицију Средњег Века; о томе може бити говора на другом месту. Треба само истаћи, да се у историској драми, нарочито кад се она ради с амбицијом да одговара духу дотичног времена[1]), мора пазити на све, на сваку појединост. Зна се, на пример, да је наша позоришна управа дала велики новац, да *Находа* изнесе у средњевековним одећама и са средњевековном сценаријом, да би што више појачала илузију стварности. А ипак, на запрепашћење свих који знају ствари, она је пустила да све војводе изађу на позорницу у црвеним чизмама, иако је та обућа припадала само цару или владару и била један од знакова његова достојанства. Такве ствари кваре

[1]) Један пријатељ Бојићев, г. Светислав Петровић, наводи, како је песник „желео да произвољности и лажи поетске фантазије замени *поштовањем истине*, да ускрсне веран декор прошлости".

утисак, ма колико се чиниле као нешто споредно; кваре га просто с тога, што се из њих, макар изгледале чак и ситнице (иако то нису), види, да дотични мајстор драме не влада довољно предметом чак ни у оном, што је у њему најлакше савладати и зашто не треба ништа сем студије. Ситница је несумњиво, кад Бојић у *Урошевој женидби* спомиње писмо „од четири стране", али је ситница, која одаје да он у култури Средњега Века није увек сигуран. А сличних замерака било би неколико.

*

Милутин Бојић је готово једнодушно стекао похвале ради свог стиха, који је био звонак, пун ритма, с добрим и као скованим стиховима, с множином нових, необичних, и тражених и инстиктом погођених, а у римама мало употребљаваних речи. Ради тога му чак додаше поносни назив „краља речи"; истакоше, да је раскошан у свом богаству. И доиста, његов стих има спонтаност која изненађује и речитост која је изузетна. У нас је мало песника, и старијих и млађих, којима је стих ишао течније и лакше. У том је, нема сумње, једна јака страна Бојићеве поезије; она је, по нашем мишљењу, чак знатно утицала на општи суд о њему као песнику. Утисак његових стихова, неусиљених, речитих, бујних и сликовитих, које је носило једно моћно узбуђење, био је донекле омамљујући; њима се постизавало основно добро расположење, а понекад и коначни суд.

Али, као што обично бива, у врлини је у исти мах и мана. Бојић је био свестан те своје добре, богодане особине, и злоупотребљавао је понекад. Како му стихови нису правили тешкоће, он их је лако низао, опијао се њиховим звуком, и пуштао да се гомилају речи, које су понекад постајале „празна праска". Његов низ *Сонета*, у којима је имала да се развије једна лична лирска линија, са мање плаховите страсти, а са више унутрашњег сазнавања, где се чини покушај, да се да израза и извесној сети, страда осетно од бујице речи и фраза. И што је

доста чест случај у том низу, а понекад и иначе, те речи имају сувише јак тон, нису подешене ситуацији и расположењу, и својом оштрином као да задају ударце. Место да се кондензује, он се расплињавао. Понегде, човек има утисак као да се песник игра речима и да пева не због своје унутрашње потребе, него ради њих. У више момената, ја сам лично добијао утисак као да је Бојић у ствари више вербалан таленат, и налазио сам потврде за то у извесним његовим песмама, које имају много реторског у бољим, и декламаторског у слабијим тренуцима. Можда је ово претеривање долазило и отуд, што је Бојић имао у себи много експанзивности, обичне у његовим годинама, а нарочито после успеха. Време би, да је остао у животу, донело свакако и ту потребно смиривање и праву меру.

В. Ћоровић

САДРЖАЈ

стр.
Милутин Бојић III

Младост

Химна 3
Вране 3
Вјерују 4
Младост 5
Грифос 5
Лепота 6
Ветром шибани 7
Пољубац 8
Авет 9
Пут 10
Одблесак 11
Свакидашња песма 12
У час откровења 12
Језера 13
Јесење шетње 13
Бела месечина 14
Самоћа 15

Кроз векове

Поезија 19
Бајка о жени 20
Развејане ватре 20
Под летњим сунцем 21
Ход 22
Херострати 23
Псалм сазнања 24
Deus deorum 25

Приче

Последњи император 29
Заљубљени Давид 30
Давидова песма 33
Салома 35

СТР.

Земља олује
Страх 41
Земља олује 42
Вера 43
Син велможа 44
Противници 44
Јесен на Вардару 45
У дан мртвих 46
Химна поколења 47

Покајање
Сласт у болу 55
Покајање 55
Мисао 56

Сонети 61

Песме бола и поноса
Уводна реч 81
Молитва 82
Одлазак 82
Без домовине 83
Жене 84
Неречене мисли 85
Кроз пустињу 86
Сејачи 86
Петровданска визија 87
Светиње 90
Мећава 91
Плава гробница 91
Неранџин цвет 93
Бело усијање 94
Усуд 95
Без узвика 96
Самосвест 96
Туђој крви 97
Пред обећаном земљом 99
А ко си ти? 100

Краљева јесен 103

Урошева женидба 148

МЛАДОСТ

ХИМНА

Жедан сам те, Сласти, јер у души чујем
Крик вечите жудње, и, кô идол свети,
Постала си символ у болу, у сети.
Хоћу те Животе, и страсно те штујем,

У вртлогу страха ја о теби снујем.
Рођен сам да будем пророк оној чети,
Што ће ведра чела силно тебе хтети.
Љубави и Срећо, кô кобац вас кљујем!

Док дамари прште и играју жиле,
Тонем у дубине, где се свесно скриле
У дремежу тихом снене кћери Тајне.

Тад врлине певам дубоким опелом,
Истурених уста пијем снагом целом
Сласти, сласти, сласти дубоке, бескрајне.
1911.

ВРАНЕ

Гледао сам дуго, како лете вране,
Црне као младост, кад у неврат тоне.
У даљини запад каткад блеском плане,
А над њиме сиви облаци се гоне.
Без крика, без циља летеле су вране.

Црне, истоветне, страшну причу зборе,
Како је ужасно с другим једнак бити.
Тишина: пролазност и вечност се боре.
Све крај мене пада у њихове нити.
Ала је ужасно с другим једнак бити!

Крик један, пун страсти, зачу се у ноћи.
То вран један крикну. Јато за њим грну.
А он је кликтао, свестан своје моћи,
И водио циљу браћу своју црну.
Ћутећи су вране летеле у ноћи.

Ја сам задрхтао. Чини ми се тада,
Да сам био сличан каквој чедној жени,
Што, пошавши стазом на којој се пада,
Трза се, а стид јој образе црвени.
Те вечери Воља роди се у мени.

1910.

ВЈЕРУЈУ

Верујем себи у дан искушења,
Кад реч се туђа испред мене стави;
Верујем себи у дан разорења,
Победном песмом смрт кад демон слави;
Верујем себи у дане презрења,
Погрдних речи вал када ме плави;
Верујем себи и снагом титана,
Заклапам гробља изнурених дана.

Јер не плашим се лешева што веле:
И ми смо хтели то, што ти би хтео,
Но залуд божју искру људи желе:
Пашћеш под јарам као и свет цео;
Дуге су борбе тај закон завеле,
А трнов венац сам је Господ сплео. —
Верујем себи, не плашим се речи:
Ја имам Бога, пред ким се не клечи.

Верујем себи у часове таме,
Кад јечи тартар и кад бакар бљује;
Верујем у час и погрде саме,
Кад ми у лице смеје се и пљује;
Верујем себи у часове чаме.
Молитвом, коју мој Бог само чује,
Дижем се изнад луциферског беса,
Чаробних мага и сатирског плеса.

1910.

МЛАДОСТ

Ја знам само хоћу, а не знам шта хоћу,
Стотину бих ствари у један мах хтео,
Бежао бих у свет, тражио самоћу
И, кад бих могао, на небо се пео;

Свирао, певао, без реда и везе
Мелодије луде, очајне и дрске,
Како пламти небо, како плачу брезе,
Како свира ветар и вапију трске.

Као какав дивљак азијских племена,
Што бесни од бола, а несрећан није,
Шибајући тела обнажених жена
У даире лупа, јауче и пије,

Затим тражи песме дотле нечувене,
Да тај бол без бола из груди му гоне,
И ја праскам, бесним, крв струји кроз мене
И стотине струна у свести ми звоне.

У коштац са судбом! Тада праскам, докле
Не клонем сав сможден као трула маса;
Тада, као човек кога Господ прокле,
Хулим Бога, да се небо усталаса.

То сазрела младост неког циља тражи:
Хтела би из душе, из срца, из груди,
Чак и бол би хтела: кад је бол раздражи,
Да се троши, крши, и бесни и луди.

1910.

ГРИФОС

Одлази, о страсна царице сатира
И сажежи косе и разгубај усне
И разлупај мрамор паганских кумира
И рашчупај недра крв на њих да пљусне.

Дубоко у мене зарила си нокте,
Да у дивљем вриску чупам своје прси,
Гризем сама себе и јаучем док те
Осећам, где мрвиш моје мушке рси.

Пољупцем би једним спржила ме цела,
Сажегла сву младост и дрхтање сока,
Док би твоја недра ледена и бела
Голицала гробље мог спрженог ока.

О, смрвио бих те и посуо блатом,
На надгробној твојој урезао плочи
Грифоса праћена херувимским јатом,
Али, вај, твој поглед опија ми очи.

Ја, Вечити Јуда палог покољења
Дршћући те грлим руком што сва пече.
Место нове вере, место васкрсења
Душа хоће вечност пољупцем да рече.

Авај, сфинксе врели пожудних усана,
Ти си луди демон, што љубећи дави.
Ти си врело подне мог бљештећег дана,
Орао, што жртву диже и крвави.
1911/12.

ЛЕПОТА

Ти гледаш водопад како се пенуши,
Слушаш фијук ветра крај речних обала,
И осећаш маглу што штипа и гуши,
        Но не видиш сунце у бари сред кала.
Гледаш како грана за граном се суши
        И прелива јесен изнад морских вала
Уморнога сунца хиљадама шара
        И мре тисућ боја шумом четинара.

И гледаш кад јутро из ложнице ступа,
И слушаш клептање изгладнеле чапље,
Гледаш како месец млеком брда купа

И сањива роса јутром с ружа капље,
И не видиш ништа и корачаш даље
Плачући што небо само сумор шаље.

О, мислиш ли, можда, постоји Лепота
Далека и чудна непојамна ником?
Блудећи је тражиш стазама живота,
Очајно је кличеш својом грубом виком,
А вретено своје Парка кад размота,
Смућен ћеш чезнути за слућеном сликом
Незнане Лепоте. Чуј, у тебе све је:
Тобом цвет мирише, тобом сунце греје.

Тобом небо плаче, тобом горе цепте,
У царству лепоте жена круну носи,
Тобом поноћ блуди, тобом звезде трепте,
Тобом зло се цери, тобом самрт коси,
Анђео и демон тобом с неба слећу —
Тобом Господ живи, светови се крећу.

1910.

ВЕТРОМ ШИБАНИ

Волим твоје уде сазреле и вруће
И детињско око што немиром жеже;
Волим те кад лицем плане ти чезнуће,
Кад се мрком кожом проспу руже свеже.

Волим лепе руке похотне и мале,
Волим твоје тело кад живцима цепти;
Тисућ капи крви лије се у вале,
Од страха пред Новим сваки дамар трепти.

Волим те и нико волети те неће
Живцима што дршћу хиљадама капи,
Док демонска рука гура нас и креће
До пред амбис страсти, што пред нама зјапи.

Час у грчу плачеш, час вриштиш очајно,
Час се звонко смејеш, к'о сулуди пани;
Ја те волим, јер смо немирни бескрајно
Дршћући к'о вали ветрином шибани.

Да отворим жиле хтео бих у трену
И ти на њих усне да поставиш жудно
И крв да ми сишеш, док ти жудње вену
И, док мрем, да топлиш моје тело студно.

И тад отрована, дахом мога леша,
Да ме гризеш, док ти трну уди голи,
Да кричиш док ти се жуч крвљу комеша
И да свесно појмиш онај понос холи,

Кад се дивље, лудо само крвљу воли.

1912.

ПОЉУБАЦ

Ми смо деца среће и живота зрела,
Наша чудна љубав до ниskости нага,
Мрзи легендарних ноћи чеда свела:
За њу младост Бог је, а страст јој је снага.

...Јануар фијуче у сутонској студи,
Бичевана река модри се и пени.
Јаук голих грана мртве из сна буди:
Кикоће се време у вечитој смени.

Све тутњи у снази напрегнуте воље,
Крши се и пишти и сева и пара,
Разјарен се оркан с небесима коље,
Полусмрзнут Нептун с Адом разговара.

Опијени мржњом, опкољени вриском,
Припијене усне до крви смо гризли,
Моћна су нам ребра дрхтала под стиском
Прстију, што међ њих незнано су склизли.

Тај пољубац душе пио нам је до дна,
И хиљаде шара, врелих к'о страст лавља,
Играху к'о очи два пантера сродна,
Док небеса сива биваху све плавља.

Плашљивих фауна, видех, јуре чете
Упивши у мене сав свој поглед зечји,
Певајући псалме неке вере свете,
Које гушио је њихов поглед дечји.

Вековима тако кикоћу се они,
Сплет њихов невидљив васељеном иде
И, тек кад у нама звук срца зазвони,
Њихове се чете оживљене виде.

Ми смо деца среће и живота зрела,
Наша чудна љубав до ниskости нага,
Мрзи легендарних ноћи чеда свела;
За њу младост Бог је, а страст јој је снага.

1911.

АВЕТ

Joie de vivre.

Ја хоћу да срчем женске очи снене,
И да гризем усне, да се играм њима,
Гледајући како крин за крином вене,
Док ја ћердам младост сред вина и дима,

И пљујте ме зато к'о страшило света:
Ја вас учим сраму и ниskости скота;
Куните ме гласно. Зар то мени смета?
Ја тражим садашњост немоћна живота.

Трубите гласови немоћи помамне,
Звоните у бесу! То ја терам чаму.
Нек сва младост вришти пуна страсти пламне
Падајући с криком у ђавољу таму!

Да, да смејаћу се ја пијан од беса
У слатком наручју посрнуле части,
Сишући дах жена од крви и меса
И њихових груди удишући страсти.

Имате поштење — не знате шта значи,
И имате прошлост — лешеви што труну,
И љубав, што мржњу са собом повлачи,
И имате Веру безбожништва пуну.

Цео живот ваш је демонова шала,
А ви би свом збиљом божју мудрост стећи.
О, смејем се вашем гробљу идеала,
И, у лудом смеху, мудрост ћу вам рећи!

А кад нико више не буде ме хтео,
Када будем само иронија среће,
Ружан као акреп, као овца бео,
Ни тад неће моје погнути се плеће.

Тада ћу слушати у свести да звони
Овај исти кикот разблудних Салома
И, место да моје око сузу рони,
Смејаћу се миру смрзнутих атома.

Ја ћу бити срећан, када будем знао,
Да сам онај сумор што на чело пада,
Значи дане кад сам самог себе крао
Дајући будућност за најкраће сада.

Не пустивши суза, горд с подсмехом холим
Осећаћу време како ме прекрива,
Јер знам: свака суза значи једно молим,
А сам у свом болу човек Богом бива.

1910/11.

ПУТ

Падао је сутон, дан је био кишан,
Ми невини, топли, искричаве крви,
Чекасмо несвесно вал векова стишан,
Да у страху пљусне у пољубац први.

А сад како радо сву будућност нудим,
Тражећи страх онај, руменило стида,
Да, к'о некад кроку бесциљном се чудим,
Да мађиски дворац машта с јутра зида.

Ја љубави имам још сочне и свеже.
Неувелих груди ево троши чари!
О, како ме пеку те невине мреже:
Неки блатав демон њима господари.

Не стапајмо усне, јер се љубав сити;
Вај, све ближе дан је бесветих кумира,
Дан кад више неће у нас страха бити,
А пресићен нагон затражиће мира.

Како брзо небо бива идол блудан,
И светиња Светих под ноге се мeће!
И пољубац сваки ког сам свесно жудан
Кап је златног блата на зрцалу среће.

1911.

ОДБЛЕСАК

Вратила си ми дане белих ружа,
Донела љубав искрену и чедну,
Да сањам, кад ми очи прошлост хтедну,
Румен, што жудно чар младости пружа.

И, пуне сунца, твоје очи пише
Бездан сазнања с усне пуне лажи,
Васкрснув нежност, која око влажи,
Јер даси Бога из твог недра бише.

У врт где леже испијене чаше
На рпи цвећа и згажена грања,
Ти блесну сунце свесног осећања,
Да дани крина мађиски се збраше.

Кад у прах падне идол славом сливен,
Тужно зацвили логор оголео,
Признаћу тајом, сам у себи скривен,
Да сам те, више но што знаш, волео.
1913.

СВАКИДАШЊА ПЕСМА

Дани, како тутњи ваш џиновски хук!
К'о распукло звоно плачу зоре ваше,
К'о на пиру смрти разлупане чаше,
Како пун је страве прошлих ноћи мук!

Дани, уставите свој демонски трк!
Младост неће доћи више с венцем ружâ,.
Гробар брзо блатна затегнуће ужâ
И к'о предзнак пашће лист свео и мрк.

Сунце мучно бије кроз облака слој,
Развејава бура расцветани бадем,
А ја залуд мирис, залуд сунце крадем,
Јер јулских је дана све то мањи број.

О, не даље, дани. Нека Кронос стар
Дâ ми вечно Данас, да ме сунцем доји..
С ветром нек Лепота „Еое!" запоји:
Још хоћу да срчем испечени нар.
1913.

У ЧАС ОТКРОВЕЊА

Јаучу голих јабланова гране,
У тмури сутон дрвета наричу
И притајено цвет сунчани вичу,
И броје сени на опело збране,

Ноћ умирања пронире у нити.
Гордошћу свесна дебла ридај гуши,
Сокова зрелих чежња се пенуши,
Да пољупцем им сунце одар кити.

И пропињу се гране с очајањем,
Желе ноћ када укрштај се слави
И понор жеља млаз зеница плави
И кад ликује кикот над сазнањем.

...Кад природе се чин велики збива
Желим, кад застор раскрије се шумно,
У твоје очи да тонем безумно,
Јер у њима се сав чин одсјаива,
Док понор њихов луч мог ока скрива.
1914.

ЈЕЗЕРА

Грeју ме твоје очи пуне магле,
К'о језера су где се оцртава
Предзимско небо, што над њима спава,
И мрке тисе, што се над њих сагле

К'о трепавице. Да ли тугу таје
За вечним сунцем које им се скрива,
Или се на дну њином борба збива,
А врх њих само зимске звезде сјаје?

Туђ поглед као сен преклизи њима,
Жуди се распу у колуте дима.
Очи, ја у вас тонем препун снова,

Мир пружате ми, докле из даљине,
Преко гробова, кроз светост тишине,
К'о позив чујем нови звук ветрова.
1914.

ЈЕСЕЊЕ ШЕТЊЕ

1.

Све страсније волим позну јесен, што се,
Сва мокра и сива, као авет грчи
И залеђен видик сужава и мрчи
И грешнике шиба, што милости просе.

Волим дивље патке, што врх вода куиче,
И покисле вране и магле мочари,
О бескрајно волим те суморне чари,
Кад видици сиви на гробнице личе.

И корачам гордо по надама палим,
Раздраган што живот око мене труне,
Тамне очи сунца и пролећа пуне,
А ја ни што желим, нити за чим жалим.

2.

Блиста задње лишће као златна мрежа
На јесењој земљи и к'о да мирише
На сунчану јару које нема више
И цеди из земље кап отрова свежа,

А ледена магла побожно разуме
Тај поносни одмор после страсних днева,
Задњу раскош снаге која догорева,
Ту последњу песму старе, горде шуме —

И густим јој велом обавија гране,
Тако ћутке трне, без туђега плача,
Једна зрела песма од јаука јача,
Мре, ником не речен, бол на младе дане.

Волим ту свечаност сутонске осаме,
Кад осећам себе, што у срцу спава;
Тад у мени тисућ туга васкрсава
И низ успомена умире сред таме,

Као мирис жене која ишчезава.
1913.

БЕЛА МЕСЕЧИНА

Раскошно месец снегом бисер дроби,
Врх модрих вода дршће кришом смрека,
Као да сунце у загрљај чека,
Док бела поноћ вечност трком роби.

А у твом оку пуном зимског иња
Разигран месец у рој звезда prште,
Ма да небеса суморно се мрште
У тај час болне самрти растиња.

И презрели смо то опело свето
Љиљане своје расипљући царски,
Јер док се плео звизгај јануарски
У нама младо рађало се лето.

О, зар ће некад да се зајесени,
Зар ноћ оловна разбиће нам чаше,
Зар помрчаће вечно подне наше,
Зар нарди наши биће погребени?

Верујмо вечно у наш живот свежи,
Увеле смокве плод сишући свенут,
Док измиче нам подло трен по тренут,
Крашћемо сунце, које од нас бежи.
1914.

САМОЋА

Ноћас се бели вео с гора смаче,
И тихих туја сумор јецај просу,
И мукло поље вранама се осу:
Ноћас сам чуо како Срећа плаче.

Великих жудња жеђ ме нова таче:
Чежњиве, сунце смакнути су хтеле.
Огњем лепоте ненадно су свеле.
Ноћас сам чуо како Срећа плаче.

Сломљене барке све јаче и јаче
Хук развејава и нада се дроби:
Несита жеља сама себи коби.
Ноћас сам чуо како Срећа плаче.
1914.

КРОЗ ВЕКОВЕ

ПОЕЗИЈА

Очи смо твоје сви пили по реду,
Румена недра загадили гнојем,
И исцепану, рањаву и седу
Прогонисмо те упрљану знојем.

Под ногом твојом векови су клизли,
Век сваки нове тражио ти псалме;
Час раздрљеној тело су ти гризли,
Час китили те крунама од палме.

Не куни данас век проклет и мали:
Деца су наша запојена кугом,
Воде су наше златом затровали,
Гробља су наша преорали плугом.

За собом вуци кроз улице муком
Идола тисућ с којих прах смо стрли
И слушај руљу где урличе хуком
И бездни с новим рипидама хрли.

Храмове тражиш? Пали су олтари.
У веригама туђим мру нам часно
Сва осећања, јер смо им гробари
И срамимо се изрећи их гласно.

О, плачи време лажног усхићења,
О, плачи ропство рођенога сина,
О, плачи видик трулих поколења,
О, плачи живот изгаженог крина.

Плачи
Смрт своју којој нема васкрсења!

1911.

БАЈКА О ЖЕНИ

Љубичастом паром дише Земља сана,
Модри су чемпреси сагли главе тужно,
Врх мртвога мора крикне која врана,
У златноме бакру тоне сунце јужно.

Усијан се песак бели и прелива,
Задрев у небеса ред планина спава,
На црвеном жалу слет жлралова снива,
Рој мушица дршће изнад речних става.

Врућ, запахнут миром и музиком боја,
Са досадом Човек сву ту раскош мотри,
Лежи сиров, крвав, пун длаке и зноја,
И тражи у сунцу да свој одглед смотри.

Зрелост једног дана празна му је сена,
Нејасних облика једно Ново чека,
Скуп раскоши, сунца, нестално к'о пена.
— И одједном он се страшћу зацерека.

Са јелових гора слазила је Жена.
1911.

РАЗВЕЈАНЕ ВАТРЕ

Кроз векове дуге пале се и трну
Ватре људске моћи, вере и сазнања,
На њима се греје Ум пун покајања,
И, застрашен, њима ноћ разгрће црну.

И ватре се гасе тихо или с праском
И нове се дижу к'о химна раздања
А сав стари блесак у пепелу сања,
Разочаран таштом гордошћу и ласком.

Мисао умрлу прах незнања заспе,
Али авет њена, подсмехом презрења,
Срами охол идол младих поколења,
Што чезне да стару лаж из себе распе.

То је вечно иста прича исте патње:
Обучен у исти облак искушења,
Звездар тражи жудно изворе спасења,
И клоне и чека дан смрти и пратње.

Умрла је слава херојства и скаске,
А спомен немоћи, Молох свих времена,
Ждере нове жртве, којима је цена
Обешчашћен ловор и клик глупе праске,

Бог истине саме пепелиштем лута,
Где мисао људска смрвљена се згара;
Он је увек ту, кад гробље се отвара
И просипа сузе од кута до кута.

Он, гробар џиновских угаслих ватара.
1912.

ПОД ЛЕТЊИМ СУНЦЕМ

Како опојно мирише липа
И тихе ноћи сени мру,
Док црвен бакар зраке сипа
И тешко дише влат у сну.
Дубоко, немо жеље мру.

Груди су тако песме пуне,
Да жудно желе суза сласт,
А зреле воље бију струне,
И шушњем чезне столет храст
Господњих суза жели сласт.

Све зажарено сише, срче
Расточенога сунца туч.
А грех у сенци нарда хрче
И загашени среће луч,
Мре, док га сунца мије туч.

Заспала срећа тешко спава,
А над њом жуди јасмин снен,
Лицем јој бол се разиграва
И страшћу дише зрели клен.
Похотно шуми јасмин снен.

Кад пожар који снегом доји
Пепелом заспе звезда прах,
Срећа ће химну да запоји
Просуће венце ружа Бах,
Грунуће снаге вулкан плах.

1912.

ХОД

Ја се смејем оном што детињство жали,
Оне бледе дане туђих надахнућа,
Непојамне туге, несвесних чезнућа:
Велик је дан био кад смо душом пали.

Велик дан је био кад смо душом пали,
Јер зарида Господ у дну душе наше,
Јер је пала вера што нам други даше,
И у медно теле кип се бога сали.

Од тог дана ми смо, кроз мочар и кал,
Где се тресет слаже, тонули све дубље
И очајним криком све дрскије, грубље
Наш глас је, пун вере, свог Апола звао.

Данас страшни самум наша чела шиба,
Неизвесност подло наше жудње сплиће,
И ипак ми свесно верујемо: свиће,
Ма да ровит темељ под нама се гиба.

Ми чекамо ужас и из дана у дан
Верујемо гордо у сунца и боје,
У жеље и дела и идоле своје,
У сав свет тај можда и лажан и чудан.

Верујемо смело до последњег трена,
Јер то наш је псалам на рођеној струни.
И, док луда младост живот слашћу пуни,
Можда све је мање алема на круни
И жељено вино бива лажна пена.

1912.

ХЕРОСТРАТИ

Умрло је време покопало барде,
У разлитом врту нестало је стаза,
Спавају хероји, труну алебарде,
А с магленог врха крупан снег се сплаза.

И све ми се чини: то смо негда чули,
И чекамо дан да златне кише пљусну;
Само нема Прошлст своју децу хули,
Док Будућност празна тутњи као у сну.

Уморно је сунце стварања и нада̂,
А дубока поноћ гробнице расклапа,
Прошлих дана крај нас тече маскарада,
Где Ум, трошни старац, Сумњом се поштапа.

Сва та прошлост свој је одиграла танац:
Вратити се неће. Ми, синови њени.
На путањи блатној непознат смо странац,
Наш хор слаб је њине трубље да замени.

Страх нас је од сунца, ноћ нас ужасава,
А Молох зажарен целу вољу гута.
Куда из тамнице са седморо брава?
Куда, док нас Минос у ланце не спута?

Изнад наших глава леден ветар брише;
Залуд наша длета и напори дуги:
Ни рушити ништа ми немамо више,
И храмове већ су порушилн други.

Плачемо кад поноћ пред очи нам навре,
Стид нас да без венца мремо у осами,
И дижемо с муком горостасне лавре,
Да бисмо их свесно сагорели сами.

О, докле ће тако иронија мозга
Лутати и мрети попут снежна прама!
Лозама је нашим саломљена розга,
У буктињи нашој нестало је плама:

Херострати ми смо без факље, без храма.
1912.

ПСАЛМ САЗНАЊА

И Бол је пио до крајњих горчина,
И пронирао небесна тајанства;
Здравио смехом сунчана пространства,
И рио пустош земаљских дубина.

Горд чекао је да се женка јави,
Јер нудити јој љубав није знао,
И дивље руже с недра би јој брао,
Срећан што трње прсте му крвави.

Том пробуђеном љубављу се клео
И мислио је да воли без лажи,
Док не би чуо звук нови и дражи;
Кринова нових тад би венце плео.

Давао за кап меда вечност, да би
Сркао жудно вино величине.
Постаде собом Бог своје судбине
С чежњом да сунце сам јача и слаби.

И сад пун ињa, старом снагом плану.
Поносан, пресит, пут небеса гледа,
Да празан бронзан суд Господу преда.
— — И нехотице откри вечну рану;

Уз горд му осмех једна суза кану.
1913.

DEUS DEORUM

Порђалих уста, повијена чела
Певаш смртну песму гробљем фараона
Или пишеш, док се врти тарантела,
Пропаст изнад врата блудног Бабилона.

Хордама хероја где тисуће мреше
Крстарила ти си врх калпака тучних,
Да с крвавим сунцем питаш: Чему беше
Сав тај тутањ бакра и вонь рана мучних?

У ложници дворској твој се чуо шапат,
Врх библиотеке Афричкога Града,
И у Пантеону твојих руку тапат
Беше пљесак мрежи паукова рада:

Мирно ти си тако калпаке и списе,
Механе, бродовље, хетере и ловор
Засипала прахом покајничке мисе,
Где пауков застор векова је говор.

О, и Белом Краљу у дан смртне језе
Пљунула си главу. И тад, с пуно крви,
Твој смех је у сваком стиху Марсељезе
Пратио сву хучну гомилу што мрви.

И још увек луташ врх људских изума,
Врх гранитних кула и мостова надних;
Чујем те у хуци пуног градског шума
И низ видим зуба великих и гадних.

А кад поноћ смири улице и дворце,
Ти, згрчена, чуваш пуст и мрачан форум,
Идоле скрнавиш, пљујеш мртве борце.
Ти, Вечита Сумња, ти Deus deorum.

И у својој соби видим те сву голу,
Седиш изнад сада и бројиш минуте,
Сенка твоја игра преда мном на столу,
Где читаве рпе почетака ћуте.

А кад моја рука крадом перо такне,
Твој осетим стисак, задршћем без јава,
Цео зид се један к'о завеса смакне
И ја видим само ред смрвљених лава.

Крај њих леже књиге, папируси трули,
И гомила мозга што већ продре свуда,
Ловори што нису звуке среће чули:
Мрави растурени стазом што кривуда.

Сад, запахнут Тобом, ја се питам: Куда?
1912.

ПРИЧЕ

ПОСЛЕДЊИ ИМПЕРАТОР

Паук је исплео мрежу своју у царској палати, совуљага је закликтала своју ноћну песму на кулама Афразијаба.

Персиски стих.

Хор модрих звезда мртвим небом плови,
Љубичаст вео изнад мора блиста.
Ноћ византиска, сладострасна, иста
К'о она кад се роди Господ Нови.

А само сенке с лицем к'о од лима,
Последњи борци царевине штуре,
Чувају куле и зидине суре;
Као прост војник, цар је њихов с њима.

Плећа му дршћу, а из магле тутње
Азиски хати, и бљешти врх воде
Сребрн реп шајки што по мору броде;
И хуји поноћ пуна смртне слутње.

Чује се рзај коња који стижу.
Царе, да ли ће војска испивена,
Којој из ока кикоће се жена,
Разбити ветре што за влашћу сижу?

Сав народ клечи у стравичној пошти.
Царе, чујеш ли сва црквена звона?
На свету војну позивљу те она,
Да спасеш свете иконе и мошти.

Цар, опустивши мач, гледа где гази
Нараштај нови стазама долина...
Но гле! Последњи херој срамног чина
Замахну мач, јер кроз ноћ к'о да спази

Два плава ока тек рођена сина.

1913.

ЗАЉУБЉЕНИ ДАВИД

И пред вече уста Давид са постеље своје и ходајући по крову царскога двора угледа с крова жену где се мије, а жена бјеше лијепа на очи.

И Давид посла да пропитају за жену и рекоше: Није ли то Витсавеја ћи Елијамова, жена Урије Хетејина?

II књига Самуилова XI, 2, 3

Страст је закликтала на лешини Вере,
Страст што чини усне модре и зелене,
Страст што седи косе и што недра дере.

Давид шири очи крупне и црвене
К'о вечерње небо врх пешчаних степа
И тражи у поноћ сласти непијене.

Док оловно срце стеже се и цепа
И челична змија сикће на њ и пљује,
Стакластих очију и сребрна репа.

Крик Цара Јудеје пригушен се чује:
„Жено млечна тела, жедан сам те врло!
Мој дан пун је зиме, старост крв ми трује,

С распуклих усана руј ми време стрло,
Срце ми је восак, гнојава ми недра,
Сув језик приону за увело грло.

Тисуће иноча стезаху ми бедра.
Оне беху беле к'о снег са Селмона,
Песма њина беше као шумор кедра,

Очи модре као чивит из Сидона
И мирне к'о небо у индиске калме.
Друге беху црне к'о крила грифона,

К'о дан божјег суда, слатке к'о плод палме,
Ведре као подне, дивље као зебра,
Сањиве к'о ритам осионске псалме.

Од страсти су моја усахнула ребра.
А данас ми очи устрептале бесом
И зазвони душа к'о харфа од сребра.

Твоје око просу дрхтај мојим месом.
Ја хоћу да чупам твоје златне косе,
Хоћу младост златним урешену ресом,

Слапи твоје крви да ми ране росе,
Да у мени рикне младост оних дана,
Кад Саулу певах химне ум што носе,

Кад осетих оков Микхиних усанâ,
Оков пољубаца! А сад оков злата.
Место мрамор-тела гној неситих рана.

Нада мном сикташе крик посмртних јâтâ,
Рушио сам куле, сатирао чете, —
А данас сам жељан крви из твог врата!"

И сруши се Давид, цар државе свете,
И гризући свилу шареног дивана
Јецао је плачем разгневљене сете.

Споља шуми песма са палмових грана.
Он хукну, док рука пожутела клону,
И отворив врата гледну пут Ливана,

Где прах звезда сребром мије васиону,
И урликну: „Жене!"
Док његове очи немо у мрак тону,

Пуне топлог сна су, велом обвијене,
Промицале, пуне мириса и нара,
Робињице топле, босе и румене,

Бљештала је светлост и била је јара,
И густ задах вина и знојавих уда
Био је уз луду игру пјаног цара:

Звонио је бакар и музика луда.
Вртом игра пламен, дршћу стабла гола,
А просуто вино из стотину судâ

Кључа, ври к'о врела, расточена смола.
Цар дохватив Псалме, три пут у њих пљуну,
И баци их у дно оргијскога стола.

Сосана и харфи бесни оркан груну,
Док је бела тела, пијана и врућа,
Цар резао ножем, да сласт лоче пуну

Из крвавих уда и раздртих плућа.
Колутаве очи светле, никад сите.
А увела уста гризу тела врућа..

„Доста! Гаси луче, спржи цвећа ките!
Свежине ми дајте и свечаност мрака!
Смрди крв и уље и свилене рите!

Мира, вечна мира, без животна знака!
Дајте ми да сањам оно што бих хтео,
Ону жену чисту к'о дан из бајака.

Видех је у реци у дан пун и врео,
Где се прозри, сунцем прожмана до сржи.
И господ би пијан крај ногу јој мрео.

Њен дах ме ко ветар из пустиње пржи".
Заћута, јер пред њим црн се вео смаче.
Виде Порок како рок двогуби држи.

И кад грешном усном врх свог рога таче,
На једноме крају звук се Среће изли,
Крик греха на другом тутњаше све јаче.

Цар стаде. До ножа прсти су му склизли.
„Грех је отац Среће, Бол син Величине!"
И, док покајници у сузе су бризли,

С ножем у ноћ јурну, крикнув пун силине:
„Уријина крв ће очај да ми спере!"
А град свети спава под велом тишине.

Страст је закликтала на лешини Вере.
1911.

ДАВИДОВА ПЕСМА

Ослабљен и сломљен, пун суморних снова,
Седећи на стени коју плаче море,
Гледа грдно јато сивих галебова,
Што кричући мукло јури доле-горе.

Бурна му је младост сахрањена давно.
Нестало је моћи. Он очајно стрепи.
Дршћу уди што су некад били лепи,
А море се лупа мукло, једноставно.

Пучина бескрајна! О како је мала,
Да прими уздахе раздробљена срца,
Што уз хучну песму разбеснелих вала,
За несталом срећом, увређено, грца.

Наборано чело, густе, седе власи,
Згрчен, ружан... Само пламте очи вреле,
Докле теку сузе низ образе свеле,
А с модрих усана дршћу слаби гласи:

О, Господе, где је сахрањено време
У ком сам чезнуо за пожудом жена?
Они срећни часи кад уснице неме,
А образи клизе по кожи рамена.

Где су сахрањени? Ја бих на том гробу
Засадио јову, кипарис и смреку,
Да шуморе песму жалосну и меку,
Што из срца чупа јаук и тегобу.

Ставио бих златом на мермеру сивом:
„Овде лежи младост једног бедног цара,
Крвава и слатка к'о плод зрела нара,
Овде лежи срце цару, лешу живом.

Заплачите за њим, не штедите сузе.
Распада се гнојан — то грехе испашта.
Господе, Господе, што му и ум узе?
Жене, жене, жене, он вам све опрашта!“

О, како је пусто! Из плавих даљинâ
Из прљавих кућа звони кикот људи;
То продају жене пољупце и груди
И пропада младост уз пехаре вина.

Господе, Господе, ја не видим више.
Црни од срамоте мој образ витешки.
Издисање чујем све тише и тише:
То у врелом паклу мру грешници тешки.

Зар ћу и ја к њима? Песме покајáњâ
Зар не певах доста? То јауци беху.
Све сахраних што ми негда младост сања,
Сад ме демон дави у стравичном смеху.

И заћута Давид и за много дана
Нико није песме с усана му чуо,
Само кад јаукне ветар врх Ливана,
Он би зајецао, горко уздахнуо.

И док лист за листом пада с мокрих грана
И цепти од студи кедар го и труо,
Тужно јекне кроз ноћ нежним звуком дирке
И заплаче јесен уз јек мутне свирке.

1910.

САЛОМА

Изнемогох и веома ослабих, ричем од трзања срца мојега... И нема здрава места на мени.

Псалам 38.

Поцрнела је кожа моја и кости моје посахнуше од жеге.

Књига о Јову XXX. 30.

Окадила сам постељу своју смирном, алојем и циметом.

Хајде да се опијамо љубављу до зоре, да се веселимо миловањем.

Приче Соломунове VII. 17, 18.

Сиве очи тону у мрк бакар лица,
А коса некада свилена и плава
Мирише к'о лишће свелих љубичица.

Крвава и бела Јованова глава
Јавља јој се обноћ, звона кад заћуте,
Сред збрканих снова кад занеми јава,

Месечево млеко кад посребри путе
И кад сладак мирис проспе смоква зрела.
Тад јој дрхте руке увеле и жуте,

Које многа усна квасила је врела
У дане трептања крви и мишића,
И набрана уста још једном би хтела,

Да окусе младост разблудних младића,
Да им срчу очи, док се чаше лију
И удара задах ложнице и пића;

Хтела би да руке још једном се вију
И стежу мермерне голе мушке гњати,
Да у мушком недру очи јој се скрију,

Да пехаром крви сваки целов плати,
Истрошену снагу да у неврат проспе,
Да у вечно ништа пољупцем се врати.

Јер празан је живот, кад у јесен доспе,
И замућен поглед црвени од суза,
Пахуљице модре старост лицем оспе,

Чело пуно змија к'о страшна Медуза,
Клецаве су ноге, спарушкане дојке,
Црне жиле — оков самртничких уза.

* * *

Уцвала је лоза, миришу девојке,
Црвене се тела, бљеште мушка бедра,
Кикоћу се, слушај, лузима лепојке.

Салома, Салома, бруји песма ведра
И сланом се пустом крици здравља оре,
Сунце пржи мушка раздрљена недра.

„Вај како ми уста за пољупцем горе!
Вриште младе срне, капље мирис нара,
У облак се диже кад од мандрагоре

И губи к'о живот, к'о дим, као пара.
О, живите живот уз звуке сосана!
За вас цвате лоза. Салома је стара.

Ја сад слушам ветре са Нилових страна
И сунцем печене појмим пирамиде.
Животе, животе, на ме пада слана!

Рањаве ми ноге од трчања бриде:
Јурила сам као да сам с ума сишла.
И тражила жене које још се стиде.

По пристаништима прљавим сам ишла
И тражила страсти у чамцима блатним
С јутра стража би ме пијану наишла,

И шибала бичем по жилама вратним.
— И жене ми пише страст до кости голе!
И у шаторима вриштала сам ратним.

Док ме очи, уста, док ме груди боле,
Срећна када мучим, срећна кад ме муче,
...О, дрвета, пуна мириса и смоле,

Плодови ме ваши блудној страсти уче!
Зрелост, драж, мекота! — О, милости мени:
Немоћ ми и пустош празно срце жуче.

О, сунце, о, ноћи, вама испивени
Удови се грче, без крви и сока.
Као урма што се вечито зелени,

Дај ми моћ да сишем језера дубока
Испод врела песка. Моја душа плаче
И пламене сузе теку ми из ока.

Садашњост ми дајте, све бешње, све јаче
Да собом сагорим. Даље прошли дани!
Снаге! Смрт у моме срцу гробља заче!

Смрад, пепео, кости, црви лешом збрани!
Трава из мог тела! Нови живот ниче?
Ври живот у гробу, над њим криче врани.

Авај, ја у свему, што нов живот кличе,
О, али Салома никад, никад више.
Ново лишће шушти, нов се поток миче,

Ливадама новим нови ветар брише.
Снови, прах и снови!“... У сну јој се чини
Још љуби некога, грли га и сише.

Чини јој се неки мужјак у долини.
Чека га и чезне. И у смртном трену,
У немоћи вришти и мре у горчини.

Шкрипе тешке кости и уди што вену.
Модре, црне нокте у песак зарива.
Из уста просипа крв и жуч и пену.

Отворила уста, умире и снива
Бесни танац, раскош Иродова дома.
Бели осмех модрим лицем се разлива.

Тако мру на југу. Салóма, Салóма.
1911.

═══

ЗЕМЉА ОЛУЈЕ

СТРАХ

Ви што Византтресли сте пун силе,
Копљем дворско пробијали кубе,
Чијих коња копите су риле,
Црвен мрамор и бронзане стубе,

Што јесење кад вас засу иње
Тражили сте манастирска бдења?
Нашто тамјан, смирне магле сиње?
Место пира, кипарис и вења!

О, што нисте с трубама и хордом
Химне звонке просторима вили,
Крвили се са татарском ћордом
Из лубања празних вино пили?

Зашто нисте јесен дана стрли
Бисер пићем из змијскога пакла
Кап последњу срчући, док грли
Врат вам она што нас с неба смакла?

О, тада бих певао вам химне,
Јер би знао да су моји преци
Из биљура, не из чаше лимне,
Пили живот и мрли у звеци!

Мене плаши ваша црна риза
И велика манастирска бдења:
И потомка можда нога клиза,
Можда и он тражиће спасења,

Испод грања чемпреса и вења.
1913.

ЗЕМЉА ОЛУЈЕ

„Не додируј ме".

Мачеви дачки, секире Јапода,
Легије римске и хорде Татара,
Или витези с византијских вода,
Крвавили су ова поља стара.

И питом народ кад је пао на њих
Збратимио је орлове и челик;
Ту, где је мржња Већих против Мањих,
Сировом душом постао је велик.

Вековима се врх лешева клало
А земља, старог господарства сита,
Све ново жели, да, када би пало
И њему мачем опело очита.

С позорја борци тонуше к'о сени,
А земља им је жедно мозак пила,
Крвљу су текли сви потоци њени
И дражила их Власт и дрска Сила.

И тако вечно ове исте стопе,
Крв нова сити. О, земљо олује,
Мрко ти чело страшне капи шкропе
И чудне химне изнад тебе хује!

Заразно твоји миришу олтари:
Ту век врх века у стенама спава.
Ево су дошли стари господари.
Јеси ли сита крви што спасава?

Ти ћутиш. Ветар Кости развејава.

1912.

ВЕРА

Тада дохвати се очију њихових говорећи: По вери вашој нека вам буде. — И отворише им се очи.

Матеј IX. 29, 30.

Глас је господњи над водом. Бог славе грми.

Псалм 29, ст. 3.

Благо народу који зна трубну поклич

Псалм 89, ст. 15.

Господе, да ли чујеш горде трубе?
Видиш ли Веру што гробљима гази
И химну кличе у снегу и влази.
Док сенке сумње видике јој рубе?

Видиш ли чете што не знају стати,
Што, онемеле, у сутону свести,
Сен снаге скупив у челичне пести,
Стег у крв боду, где се очај јати?

О, пошљи муње!... Но за сенку славе
Оне ће дати отупела чула
И мрети свесно крај дедовских кула.
Да. Пошљи клетве и безверје страве.

Јер претимо ти, о Боже богова,
Што смехом плаћаш млаз крви херојске.
И тебе ове смрвиле би војске,
У врлетима Маркових домова!

...Како си поштен, ти, згажени крине!
Речи су твоје од псалма гордије,
Очи су твоје од славе гордије.
Како си велик, ти незнани сине,

Пред чијом руком падају ордије!

1912.

СИН ВЕЛМОЖА

Што не закликћеш преко свих равница,
Да славом својом разбудиш звонике?
Што мрк ти поглед избраздана лица
Пронире жудно маглене видике?

Ризнице туђе човекова ума
Ти, буром шибан, громовима громљен,
Кроз векове си чувао без шума
Ослоњен ћутке на свој скиптир сломљен.

Јер стид те беше, да ти суза кане
И мртва нада пред удесом клечи.
Само бол тихи незарасле ране
Крила је твоја молитва без речи.

А сада видиш грабљивци ти стреме,
Да пљуну чело, које умор бразда.
Ти чекаш удар, а усне ти неме,
Јер знаш, да судба за борбу те сазда.

Ћутљивче, поглед твој небеса свлачи,
Јер понос ти је скаменио жиле,
А прах ти звезда оком се навлачи,
У ком су вео страст и патња скриле.

О, то је око, што бесмртност зрачи.
1913.

ПРОТИВНИЦИ

Пружам ти руку, док су ране свеже,
Нећу понизност у отрочкој дворби.
Горд буди: сам си у свом паду, беже,
К'о ја што сам сам усамљен у борби.

Посмртном трубом прошлост своју реци,
Њом се надоји, кад те смутње сколе,
Поносан трпи, јер ни твоји преци
Никада нису умели да моле.

Зенице твоје још су звезда пуне,
Блиста се пухор снаге што се здроби
И спава умор власти која труне,
И измирење успеха и коби.

Дичи се, јер си небеса и воде,
Поља и куле упио у себе,
Да с тобом све то у гробницу оде,
Векова таштих сјај да се погребе.

Пресит утони у зенице свеже,
Умри уз песму пустињских сирéнâ;
Док јесење ти ноћи косе снеже,
Певај ми, старче, тугу вечних мéнâ,

Јер достојни смо противници, беже!

1913.

ЈЕСЕН НА ВАРДАРУ

Уморно клизиш кроз поља голема
Мрк, к'о да слава рику ти помела;
Твој лом кроз кланце, пун даха с опела,
Звони к'о одјек напукнута шлема.

Јер с поља твојих крв још није спрана,
Кости синова по дну ти се ломе,
К'о привид видиш војске које громе:
Још памтиш јаук после свежих рана.

К'о уздрхтало лишће тобом круже
Сени дедова са часним путиром,
Док око тебе јесен веје миром
И са падина свежа гробља туже.

И док гробове прва јесен кади,
Јаблани шуме, дудови и смокве,
Као да виде још крваве локве,
Значајним шумом што у срца сади

Свечану збиљу. А под њом сазрева
Вера и понос. Но свемоћ не трубе.
Славе пут што га Вечни Закон дубе
И грме рођај сахрањених днева,

Кад расклапа се гробница ца̀ре̂ва.

1913.

У ДАН МРТВИХ

Отворило се ноћас гробље цело.
Усташе сени крај зидина, које
Разориле су буром крви своје.
Чекају сени, чекају опело.

Уморно спава престоница стара
Пророкова се блистају знамења,
Где се под златом пролећног прамења
Часни пепео султана̂ одмара.

А сени чују кроз тај мир суморни
Поклич Велике Снаге што наступа,
Легију виде што се крвљу купа,
Док ропцем кркља нараштај уморни.

Данас су хладне зидине. Пун поште
Да ли ће доћи пород крви свеже
Да воштанице гробљима ужеже?
Јутро а народ не долази јоште,

На поравњене хумке цвет да стави.
Залуд у тутњу клало се и мрело,
У верност залуд потомство се клело.
— Мујезин песмом свакидашњом здрави

Сени, што кроз плач чекају опело.

1914.

ХИМНА ПОКОЛЕЊА

1. ВАСКРС

Свуд јесен мрка разапела нити,
Камење плаче и прозебле гране,
А Поколење Суза болом кити
Гробове своје још непокајане.

Те сузе беху смоласте и вруће,
Сузе џинова које Господ укле,
Пред којима су звезде среће стукле,
А сумњом прано ишчезло чезнуће.

А на дну мора плачна очајȁња
Замрзла Вера, снегом покривена,
Проклињала је јесења времена.
И једне ноћи чу се дух Познања.

Под облацима у магли и праху
Заблесну пожар, и с кркљањем бљуну
Васкрсла снага и бесвесно груну —
Јер у тој страви векови се клаху.

И урлало је, кркљало и врило
И у лавовским канџама се мрело,
У реци мозга стварало се дело
И причешће се из лубања пило...

И Поколење Крви тад се роди,
К'о Бог ватрени смрт из себе шину,
Бокоре крина низ падину рину
И груну пољем што у бесмрт води.

Поколење се Крви тада роди.

2. ПОХОД

Преко језера, равница и стења
С китама ружа, гранчицама врења,
У трку јуре синови Рашана,
Победу кличу деца раздрагана.

Кршни и млади ведри и смели
У час, кад пехар отрова се прели,
У блеску,
Треску,
Звеци,
Сеци
Са звизгом, смело
Венчаше чело врело
Ловором узабраним
По литицама;
По косама враним,
По витицама,
Балканске тискаше цветове,
Што браше,
Кад гацаху сметове,
Сташе
Гордо на врхове снега пуне,
Окле к'о вијор груне
Пожар за четом која наступа
И у крвавом се зноју купа.

О, како јуре, стижу,
Стегове дижу,
Вију,
Рију.
Крв се пенуша,
Груша,
Комѐша.
Леш до леша.
Циктај стреса
Сложена рпе меса.
Трубе трубе,
Оштрице телеса рубе
И снаге грубе
У месо рију зубе.
Тисуће људи,
Тисуће груди,
Тисућ мишица,
Тисућ зеница —
Све мре и гасне
У славу славе часне.

3. РАЗМАХ

Прште небеса, јаучу кланци,
Тутње долине, звоне пропланци,
А деца буде Прошлост што спава
И ломе,
Громе,
Док ветар звижди, смет завејава.
И ненасити, гвоздена кова,
Небеса траже нова и нова.
Албанске стене ледом посуте
Дршћу и слуте...
И урла пустош буђена из сна
И цикће поноћ погледа рисна,
А разјарена Деца Дана
Стижу кроз пустош, где се сурвава,
Где се од ноћи дан ужасава,
На плави, цветни кут Јадрана.
Гацају горде чете, које
Преко језера стегове носе,
Тутње поносне легије што се
По голетима фијучним роје.

И пију жудно дах мора сиња
И, осенчени пламеном славе,
С косама пуним сна и иња
Кланце и мора здраве!
И нагле, сижу и ветре грле
И кличу силни клик побȇда,
Византу хрле
Синови славни славних прадȇда.
Проричу ужас њихове трубе,
Где црноменске вихре љубе,
Марички ветар главе коси,
А смет колоне завејава,
Челичне зиде мозак роси,
А сам Вукашин васкрсава...
Проломи зиде,
Пркосни месец с мунаре скиде.

И са свих страна судбом гоњен,
Као челична рука стиснута,
К'о с неба грумен звезда сроњен,
Мој народ дахће, дршће, стреми
И дивљим оком бесно лута.
Нѐми.
Слуктању предан
Он чека гневно удар један,
Да плане...
И плану, прасну.
Закрвавише се старе ране.
Ја видим дивљу, страсну
Крв прадедова. Пени, хуче,
Чека, да као лава шине,
Да њом се муње пакла сруче
И, шинув, сунце с небеса скине.
Да сунце отме поносна, хола,
Хрхтава снага хита, хита,
Славом се пита —
У неврат гони победна кола.

4. СПОМЕН

Велбужд! Дан славе, дан царског кршће́ња,
Кад први ловор свест Будућег опи
И паде сребрн усклик Провиђења
И лину царска крв да жезло шкропи.

...Под врућим сунцем вриштај коња глуши,
Топот се ломи о надне челенке,
Млаз младог сока искра и пенуши,
А челом мутне навлаче се сенке.

А кад се поноћ низ падине просу,
У сенци веља један цар Балкана,
Растурив своју позлаћену косу,
Одмарао се од ноћи и дана,

Још неусахла крв копни и воња,
Свежи мртваци ћувиком се јате;
Краљевић седа на крвава коња
И кличу трубе, да му размах прате.

Огрaшја ћуте. Тајац пољем гази.
Велбужд! Чујеш ли, то се мртви буде
Челичном речи да славе и суде?...
А Поколење Сунца с гора слази.

5. ФАНФАРЕ

Ужежите нам луча светлост пуну,
Фанфаре златне славу нека груну,
И дајте царску палу круну!

Ископајте је из гробова, да се
Заблиста сјајем уз јеку фанфара,
Патријарх седи нек обнови часе,
Кад небо славе вратнице отвара.

И, с пуно сунца,
Нек спровод крене преко царска моста,
Ево ти, Граде, старога бегунца,
Ево ти славе — жељенога госта.

Дочекујте нас, челични јунаци,
Дочекујте нас, невесте скрхане,
Старице, пред нас венце ружа баци,
Да каде ране деце изабране.

Бацајте пред нас венце сунцокрета,
Кличите пород што за славом плови,
Кличите бајке, понос младих чета!
Господе, нове нараштаје зови,

Победу кличи, пој и благослови!

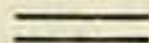
6. ГРОБОВИ

Корачи дуги низ мртваца,
И месец свеже хумке мије
И дуге сенке месец баца
И вечне наде тајац крије.

То мајке палу младост траже,
Мишице жељне миловања;
Но лубања се венац слаже
И тужна врба вечност сања,

Вртови копне, блесак чили,
Јаучу плоче и дрвета,
Ограшјем пустим север цвили
И заборава бокор цвета.

1913.

ПОКАЈАЊЕ

СЛАСТ У БОЛУ

Пекао ме је пожар твоје косе,
А тело хладно, младо и без крета
Одмарало се у мирису, што се
Вио из једног модрог дивљег, цвета.

У твоме оку зелен сјај се мрзне,
Укочен слуша вечност како хуји;
И кад ми поглед у тај амбис дрзне
Самртна језа кроз срж ми заструји.

У новој реци твој дах тад ме крсти,
Пољубац смртни чулност сву ми здрозга.
И док ми очи стежу твоји прсти
Живчан ми пијук дроби део мозга.

Смрзнута вољом крв бива све тиша.
И ноћ док трне љубичасто ведра
Побожних пада пољубаца киша
На твоја лепа и мраморна недра.

...Јутро нам опет пружа младе снове,
Но у оку нам не сја искра стара,
Јер преживесмо чудне ноћи ове
Читав век сласти што се болом ствара.

ПОКАЈАЊЕ

Хтео бих ти рећи љубав сасвим нову
У наивном жару,
Да у свакој речи, да у сваком слову
Нађеш чедност стару;

Да у твоме оку, да у свакој црти
Губим се к'о пређе,
Далеко од бола, далеко од смрти
Правртом без међе.

Али та је жеља скамењена, пуста,
Јер оком се ниже
Ред идола, чија још ме пеку уста:
Мртви ми се ближе.

Но веруј ми, мада реч ми празно јечи.
Прошлост над њом суди!
Веруј: у срцу ми низ анђела клечи,
Што се из сна буди.

Ако смех сам за те, не реци ми тада,
Да сан у гроб спратим;
Пусти, да, док душа у обману пада,
Певајући патим.

МИСАО

Она ће доћи у сјају и смела,
Велика, горда и божански строга,
Донеће нови позив новог дела,
Сатанску снагу и милошту Бога.

И ти си тако дошла без предзнака
И тихо мреже обмотала плаве,
К'о у дан свети пламенога зрака,
Уз песму лудо просањане јаве.

И носиће ме кроз просторе вечне,
Проучићемо сунца и маглине,
Облаке мрке, траг путање млечне
И разумети химну Величине.

Најзад ће к'о ти, ненадно утећи
Да више никад не јави се ником;
Вечност ће над њом опело изрећи.
Умреће мирно, непраћена виком.

А ти кад одеш, још увек ћу чути
Реч твоје крви, и мирис твог Хоћу
Испуниће ми сваки дамар пути,
Кад модра магла разастре се ноћу.

Знаћу да мноме крв твоја се пљуска
Пуна сребрног и сунчаног ткања.
Тај свет, за кога нема растојања,
Где сва је прошлост једна пруга уска,

Подсмеваће се богу очајања.

СОНЕТИ

I

О, стара је прича да носимо маске
И сви да смо глумци бољи или гори
И за лаж да Господ сам нам идол створи
И арену пуну маглине и праске.

Али, вај, ја данас спазих бинске даске
И тамо, где мишљах искрени су збори,
Где истине зубља непрестано гори,
И с презрењем где се прате светске ласке.

Данас паде идол и сав сјај се отре,
У костур се труо претвори сав блесак.
Место у сред врта нађох се пред гробом.

Одакле с презрењем на ме змије мотре.
О, разумем пада страховити тресак:
Ја сам био глумац и пред самим собом.

II

О, зашто ниси ти та жена права,
Утока мисли, сазнања и жуди,
Жена што луди и мрви и суди,
Којој се прашта све и све се даје?

И ти си мирис у ком беда спава
Златни сан, из ког, вај, ипак се буди
У атмосферу олуја и студи,
Где зимске звезде прах таштине таје!

И место мира нов пут ми предстоји,
Да лажем себе у ком новом храму
Душа се моја сама себе боји,

Јер види себе пусту, вечно саму,
Као Ахасфер да бесциљно блуди,
Клета од оних за којима жуди.

III

Јер видео сам све у теби тада:
Сунца и сестре, матере и сене,
Звуке и боје, реч и дрхтај пене.
У мозак мој је дах твој био уткан.

И зато данас нећу часе јада
И болни уздах цвета који вене,
Јер још си лепа, пуна магле снене,
Ма да у мени крик страсти је сћуткан.

С тог бежи таква, маглена, прозирна,
Да запамтим те увек такву исту,
Као икону од зла што спасава.

Распи се у прах к'о звезда свемирна, —
И да те сањам бљештећу и чисту
Што ти не беше она Жена права?

IV

За мене ноћас васељене није,
Очи су твоје сунца, звезде, дуге,
Усне скуп сласти, осмеха и туге,
Косе дах мора и шуштање шума.

Срце звук песме што пожудно бије
Реч час заповест, час понизност слуге
Циљ си ком воде сви пути, све пруге
Пред ким се ништи гордост људског ума.

Стварајмо собом видике и боје,
Светове нове, но светове своје!
Ноћас за тебе само желим знати.

Те ноћи то сам само рећи знао.
Па ипак ја сам само сан ти дао
А, мислио сам целог себе дати.

V

Ја читам данас твоја писма, драга,
Из којих топла наивност се смеје
И чедна љубав, коју младост греје.
Ја читам писма, но сумор ме хвата,

Јер прошлост врх њих већ остави трага,
И туга Билог из вијуга веје;
Сећа се дана страсне чежње, где је
Сахрањен спомен на лет белог јата,

Што оде у ноћ без збогом и крадом,
Још шум му чујем кроз маглине плаве,
Но ноћас пахне неким гробним хладом.

Одјек се мрзне, а ноћ на ме сипа
Лептира мртвих покидане главе.
И док ум слепо по словима пипа

Ја чекам тице да се снова јаве.

VI

Бол ме и туга научише вери
У празном храму, уз шум кипариса
Чуо сам одјек сахрањених миса
И чуо Бога који љубав прашта.

И гордост која божанством се мери
Засу ме дахом старих, древних списа,
И, уз шум јела, кестена и тиса,
Чух јецај срца што саблаз испашта.

Тада се зачу одјек једва чујни,
Као два зрна сребра, докле чиле
Сунчани зраци још топли и рујни,

Та два зе звука расуше по храму —
Замрвши као шум најтање свиле
И иконостас зави се у таму.

Две скамењене сузе то су биле.

VII

Снови су моји теби вредност дали
Но не кајем се што се тако збило:
Знам да се свесно лажи гнездо вило,
Снови су били, али снови сласти.

Кад с богова се буду венци спрали,
Остаће, као сан на тиче мило,
Звук твога младог срца што је било
По својој вољи и по својој власти.

И кад избледи твој осмех и очи
И све се биће у сен Прошлог сточи
И смешна буде суза што се проли

И подсмех мноме проспе дах свевлашћа,
Чућу, к'о шумор набујалог храшћа,
Куцањ твог младог срца које воли.

VIII

Ти идеш од ње, ти, сунчани зраче,
Ти си јој косе миловао, ма да
Сам ниси знао на шта сјај твој пада.
И њеном оку ти су дао сјаја.

У твој се дрхтај ненадно увлаче
Осмеси њени фини, к'о тон јада
Тих осмеха је моја душа рада,
Зраче, жељан сам твога загрљаја,

Јер дршћеш препун пурпурнога праха,
Мириса њеног осмеха и даха
Сав око мене хоћу да се свијеш.

Не распи живот свој случајем створен,
У душу моју дубок дуби корен;
Стани, јер не знаш шта у себи кријеш.

IX

Јадују стазе у вечер јесењу
И модра река огрће се ћутом
Леденим сребром, а по велу жутом
Уморног лишћа дршће пухор туге.

Мрак тешко спава у храшћу и клењу
И прожима ме песмом давно снутом,
А у ваздуху пепелом посутом
Привиђа ми се одсјај танке дуге.

Гробнички покров скрио је све куте,
Само твој поглед моје очи слуте
И чујем смех твој кога нема више.

И топло ми је у том предвечерју,
Док ступа позна јесен у паперју:
То твоја душа шуми и мирише.

X

У теби ми је младост погребена,
Сунчана јутра, подневно пламење
Љубави чедне последње прамење
Сазрео цвет се расуо нечујно.

Опело чујем и песма црквена
Сипа на мене маглице јесење,
Уморно плачу пољане и стење
Модро је све што беше тако рујно.

Зар ниси горда као бесцен урна
У којој лежи прах мртвих царева?
А ти си тужна. Стид ти образ прели.

Разумем. Ова ноћ светла и бурна
Тражи у нама блесак палих днева.
Умрлог Бога ми би васкрс хтели.

Поноћ је. Задња звезда догорева.

XI

Север је плео гранама опело,
Побожно зима спуштала се с гора,
Из свога сиво-плаветнога двора;
У јаблању се грчила имела.

Јежи се река и иње је бело,
Као низ ситних папратових спора
Привлачи слојем залеђених бора.
Зима је царски вео пољем плела.

Река се мрзне, али покушава,
Све чари које даље југу броде
И раскош зиме да у себи сточи.

Али од свега што се оцртава
У огледалу неслеђене воде
Ја видим само твоје топле очи.

XII

Чуј како је ноћас шум цветова речит,
Збори нам о Новом с пуно сласти мамне,
Препун неситости, препун чежње пламне,
Из свакога цвета хоћу по кап једну.

Кидајмо их! Али низ је њихов вечит.
Ређају се боје пресветле, претамне
И игре мириса слатке и помамне
Кидајмо их пре но издахнути хтедну.

Но све их је више, а стаза се шири
Води ли нас гробљу, где се свесно мири
Безбрижна веселост и старачки сумор?

Мириси нас гуше, но циљу смо ближе.
С тајанственог брда поклопац се диже
У дну пећине се блиста натпис: Умор.

XIII

И срешћемо се опет једне зиме
У маглен сутон пун увелих нада,
Ти нећеш бити ни страсна ни млада
Али још свесна свега што се збило.

Блеснуће стари твој осмех и њиме
Ти васкрснућеш све, и маскарада
Прошлих целова, снова, серенада
Прхнуће као прездравело крило.

Но то ће бити за тренут, а потом
У наше очи леш ће маја лећи
И тај тренутни осмех ће изрећи

Суд над некада вољеним животом:
Оно што тада звасмо живот цео
Беше тек један мали, светли део.

XIV

Тражио сам једно ново небо, да бих
Загњурио душу са сновима свима,
Душу пуну празних осека и плима,
Душу, чији кути беху лажи сити.

Ти сплет својих жеља невиних и слабих,
Уздахе свих ноћи, свих лета и зима,
Песме свих сотона и свих серафима
Хтела си у један кип свих снова слити.

Обоје за истом жудили смо сликом
Вођени нејасним лутали смо дуго
К'о да назирасмо мраком једно друго,

И рекосмо реч, што не рекосмо ником
На сусрету првом, мада нисмо хтели,
Ми смо се волели, пре но смо се срели.

XV

Низ спомена спава у томе коралу,
Што час блед, час модар, час крвљу преливен
Чува један сонет на дну душе скривен:
На уснама твојим спомени се јате.

На њима одсвирах пољубаца скалу
Шум беше час звонак, час болно разливен,
Час хладан и као од олова сливен
Час једар к'о песма кад поздравља свате.

Проснили смо бајке умрлих времена
Осетили дражи сталности и мена
Што су нас створиле понизним и холим.

Свег пакла, свег раја одсвирасмо шумор,
Сву хучност, сву срећу, сав јаук, сав сумор
И сад знамо само један акорд: Волим.

XVI

Памтим зимско јутро, кад си сузним оком
Гледала у моје очи што те воле;
Хтела си да видиш у дну душе, доле,
Да ли спава љубав или вешта глума.

...Гледаш дуго, дуго. Зора тече током.
Али твоје очи, негда смело холе,
Видео сам тада како ћутке моле.
Свуда тихо. Смркова шуштала је шума.

И сад, удаљен, видим твоје веђе.
И кад не бих хтео ни име ти знати,
Твој ме тужни поглед као сенка прати.

Не умем да грешим, к'о што чиних пређе.
...Чудна љубав влада у срцима нашим:
Сад те волим, а твог уздаха се плашим.

XVII

Не бежи, ноћи, отпочела сетом
И танком мрежом једноликог ткива,
Јер к'о у бездан, у те се улива
Дах стрепња, што ће уздахе да броје.

За сваком зимом и за сваким летом.
Стани сад док се млади сан ужива,
Неоскрвљена срећа док се снива,
Сад кад смо сами ја и небо твоје.

Стани, да ти се исповедим, стани
Али ти идеш немо својим током
Следећи једном промислу дубоком.

Ти не разумеш реч ни поглед сани.
Чедна и хладна реч Вечитог пратиш:
Ни с ким да кличеш и ни с ким да патиш.

XVIII

Ноћас смо чули Пана како рида
Дршће у своме јадноме оделу,
Литију лета испративши целу,
К'о задњи херој војске која гине.

Он гледа како лишће киша кида,
Он зна да то је предговор опелу:
И њему спрема смрт одећу белу,
Но неће моћи никад да је скине.

Он хоће младост и румена крила
А ми смо брали цветове априла.
И он задрхта збуњен у том часу.

К'о борац хтеде достојно да падне
И смрћу песму о лепоти дадне:
Камени Пан се у рој звезда расу.

XIX

Васкрснуо је један бокор свенут
Пун вреле боје младалачки јасне
Охол к'о лепе краљице из басне,
Расувши мирис уздисања врела.

Искушења је зацарио тренут
Плавио ме је дах лепоте страсне,
Љубави једне крваве, а касне,
Што мене за свог кумира је хтела.

И дрхтао сам крај раскоши што је
Нудила своје мирисе и боје.
И тад утеков сав стидом обливен.

И узбрао сам, к'о кришом, пун жуди
Цвет један, што ми још мирише груди,
Цвет тужан, бео и у куту скривен.

XX

Звиждала је зима, кад смо овде били
Крај овога жбуна, што сад зелен листа,
По коме пролетњег сунца сјај се блиста.
Он сад чудно шушти као да ми вели:

„Волео си онда и кад север цвили,
А данас си тужан. Пољана је иста
И ведра и млада, а небеса чиста.
Но твој поглед лута, јер он Прошло жели.

Изван душе своје ти се срећи надаш;
Садашње не појмиш, а због прошлог страдаш.
Ја, довољан себи, не знам песму ја̂да.

Проспавам мразеве с облацима сивим.
И будим се, да се самом себи дивим,
И заспаћу вечно, кад ме умор свлада".

XXI

Сву тугу своју у те бих да скријем
И да, друкчији, но што ме сви знају
На твоме недру, к'о у родном крају,
Кришом од људи сузе своје лијем.

Само твој да сам, и сав да се свијем
И да ме очи твоје воде рају
У кут где боли и уздаси стају:
Из твога ока да утеху пијем.

Мој бол је велик, од свег бола већи
И само теби, теби ћу га рећи:
О буди сведок мога искушења!

И вратићу се чист, у свет пун гада
И вратићу се без греха и јада.
О, буди црква и Бог мог спасења.

XXII

По олују ти ноћас поздрав шаљем.
Слушај како ми шум раскошно свира
И сањив сутон са облака спира
И пахуљице нагло расејава..!

Чуј, тутњи, жури свом циљу све даљем
Тисућ мириса у загрљај збира
И растура их стазама свемира.
Нек нађе твоје око које спава!

И нек твој лепи лик му тутањ смири
Да стане, да те помилује меко
И да охуји далеко, далеко.

И док се твоје око тихо шири
И око тебе низ мириса плете
Да чујеш моју душу пуну сете.

XXIII

Читаве ноћи сажижу ме, пеку
Некдашњи снови проживеле среће
И тешки сумор сагиба ми плеће
И само чујем смрти тешку јеку.

И жудим косу твоју тако меку.
А чежње моје, све дубље, све веће,
Очајна неман црном косом среће
А око грли пучину далеку.

И све је пусто у околу целом
И раскош боја звони ми опелом
К'о сјајни пролог неке пратње грозне.

О чему сјај тај што дан очарава
Кад моја срећа на дну Прошлог спава?
И тихо јецам сред вечери позне.

XXIV

Сав сјај што ноћу крај мене се јати
Сва празна ласка страсно ме целива
И хучном игром жуђен идол скрива
И оргијама сунца ход ми прати.

О, ја бих хтео сав тај раскош дати,
Да срце кришом тајну сласт проснива
У капљи светој што се ћутке слива,
За којом жудно сав мој живот пати.

Но никад можда та невина жеља,
Та лиска крила од чедности беља,
Неће к'о круна и дар судбе бити.

Последња мета остварена с муком
Тутњава вечном пратиће ме хуком,
А ја ћу тихи, тихи сумор снити.

XXV

О, како боли на дну душе сане,
К'о црна слика немоћнога Хоћу
К'о бела авет што крв сише ноћу,
Дубока љубав болом скрите ране:

И када зора у пурпуру плане
И сутон румен зрелом пева воћу,
Ја скривам своју очајну самоћу
А суза поред дивљег смеха кане.

И очи блесну, усне затрепере
И жудња цикне и морем се проспе.
А небо модрим звездама се оспе.

И као грешник без свести и вере
Приносим душу огњу што се пуши.
И Бог још један у души се сруши.

XXVI

Неми су за мене олтари к'о стене,
Амвона нема да ми очај чује,
Опрости чежњи која себе трује,
Да појми душу и идоле њене.

Смрзнут је талас да барку покрене,
А само поноћ тешки чекић кује,
И медни Тартар медну лаву бљује
И јуре патње да нађе замене.

И сву ноћ тако пустим градом блудим
И тебе тражим и свој олтар жудим
Забринут гледам небеса што ћуте.

И ништа нећу од живота овог
Но милостивог неког Христа новог
Да исплачем се у његове скуте.

XXVII

Завршила се једна тиха драма
Ветар је цвеће разнео пољаном,
Шинула бура над нежношћу саном,
Ти не знаш што се одиграло с нама..

Ти си ми срце узела што плама
Да пакосно се сладиш новом раном,
Данима душу варала би маном,
Да тобом задња заврши се гама,

Стара се прича поновила снова:
У стари гроб је дошла туга нова
А мислио сам младалачком чашом

Да певам химну, појен срећом нашом.
О зашто дуси, црном руком вашом
На старом крсту позлатисте слова?

XXVIII

О, јадни моји кринови и лале,
Спустите главе, треба да се вене,
Нећете више у јутарње смене
Осмехе чути и клике и шале.

Разбите бисер, седеф и корале
И лите сузе, јер су црне сене
Пале на извор ружичасте пене
И дробе ахат и црне корале.

Некада мирисом к себи сте ме звале
И беле листке за пољубац дале
У час кад речи и кад боје плене.

А сад је тужно свуд куд око трене.
О, јадни моји љиљани и лале,
Немамо сунца. Треба да се вене.

XXIX

Ходите опет, моје ноћи миле,
Ноћи лутања и винскога дима
Презрео сам вас, к'о боце од лима,
Кад њене руке о врат ми се свиле.

Тад друго вино усне су ми пиле
Зенице њене. И видех у њима
Сву чар, о којој тек се привид има.
И моје очи греха су се криле.

Вај, треба, ноћи, опет с вама сада,
Руку под руку, у кал где се пада,
Но, авај, данас туђе сте и стране.

Далеко моје одбегло је јуче
Јер никад више зрак згашене луче
У вашем недру не може да плане.

Туђи смо, туђи, моје ноћи миле.

XXX

Вечерас, мала, чуј крâј једне приче:
Био је један цин свемоћне власти
Оркан је роб му био с пуно части
А он је море шибао што риче.

И једног дана Нимфа топла, мека
Даде му пехар препун чедне сласти,
И он се опи од детинске страсти,
И у трк пусти у поља далека

Зауздан оркан и сунчане зраке.
И једног дана усред игре лаке
Она му разби пехар, кад га таче,

Најслађу кап да посрче занесен
И сад, ено га. У сред Маја јесен!
И он к'о кепец блуди сам и плаче.

XXXI

К'о устремљене две буткиње свеже,
Уз праскав пожар растопљене смоле
С вриском фауна и нимфи, што голе
У сусрет јуре, кроз вијор што реже,

И крше стабла и кидају мреже,
Наша су срца што се вечно воле
Скрхала стреле, што су се заболе,
Стопила худе сметове што снеже

И уздрхтала и жедна и жудна
У крвавом се загрљају слила,
Здеравши чежњу, што се врх њих свила

К'о танки вео и к'о магла студна,
Пијући пламен, да стопе и спрже
Састанка звоно, што звони све брже.

XXXII

О, нек ти рекне тај пољубац, што се
Свршава новим пољупцима, да је
То усклик жуди која вечно траје,
Песма усана што се крвљу росе

И преко вода чежњу страсти носе,
Купећи сунца и цвеће и краје,
Жуд лудих ноћи када разум стаје
Да спусте теби на усне и косе,

И да усаде у зенице твоје
Мирисе, звуке и звезде и боје;
И к'о победник што гине на мети

Уз шумни пљесак, крај у њему стечем
И да ти њиме песму сунца речем,
Кад раставити усне значи: мрети.

ПЕСМЕ БОЛА и ПОНОСА

Rome n'est plus dans Rome; elle est toute où je suis.
Corneille („Sertorius").

УВОДНА РЕЧ

Псалмопевче, где си, да са златних жица
Твој псалам зазвони,
Да уз тужни јецај прекоморских тица
У тугу зарони?

Вај, гуслари, где сте, да звук ваше струне
Тешки очај људи,
Што данима трпе бод трнове круне,
Под храстом загуди?

Да певате размах орлова уморних,
Но који не клону,
Већ крвавом пеном, сред рогова зборних,
Крсте васиону!

Још несвенут ловор крв њихова шкропи,
А прсију пламен
Пут кроз глечер ствара и сметове топи
И го етапа камен.

О, дајте ми снагу и десницу чвршћу!
Суза глас мој мути:
Преко речи, што ми од ужаса дршћу,
Јава тек се слути.

Мирноће ми дајте, да сву снагу стечем.
    Да из срца даднем
Сав бол и сав понос и, кад их изречем,
    К'о лист свео паднем.

Али глас мој залуд кроз гробља вас вапи.
    Мој смер ће да каже
Онај, што еп вечит морем врућих капи
    У јамбове слаже.

1917.

МОЛИТВА

Ноћ је пуста. У царској дворани
Мрачан престо, тајанствен к'о бајка.
А док ветар звижди на пољани,
    Бога моли Југовића Мајка.

Камен ћути и небеса муче,
А сотона само из прикрајка
Са смехом јој пружа пакла кључе...
    Бога моли Југовића Мајка.

Давно снахе под умором пале,
Ветрова се небом гони хајка,
Звезде трну што су сву ноћ сјале,
    Бога моли Југовића мајка.

Сакривена од светине, клечи,
Стид је, да се са гомилом вајка,
Сама, хладна, без суза, без речи
    Бога моли Југовића мајка.

1911.

ОДЛАЗАК

Крвава поља позлаћена славом
Расплакана су остала за вама
Засута чађу и разорном лавом
Здробљеним гвожђем и мртвим главама.

Кроз зимску поноћ, којом очај веје,
Кроз вијор, кланце, сметове и воде,
Корачаш мукло, док се судба смеје,
Корачаш мукло, поробљени роде.

Но нигде јаук, ни роптање гласно,
Ни тешки уздах да проломи горе.
Да ли што браниш сваку стопу часно
И што још памтиш ловорике скоре?

Чујеш ли јаук, што ти земља шаље?
Чујеш ли жене како болно цвиле?
Знаш ли да значи сваки корак даље
Збогом кулама што су твоје биле?

Голгота чека. Знаш ли њој на греду
Путови твоји маглом завијени?
А врагови ти покров слави преду!
Из тешка сна се, о мој роде, прени.

А ти ме гледаш мирно, без бојазни,
И вера краси твоју главу бледу,
И збориш: „Чему разговори разни?
Јер вратићу се у истоме реду,

Поново ведар, васкрсао, смео,
Са новом крвљу охолом и здравом
Срешћеш ме горда, к'о што си ме срео,
На пољанама позлаћеним славом.“
1915.

БЕЗ ДОМОВИНЕ

Мисао нас једна раном зором буди,
Мисао нас једна целог дана прати,
Мисао нам једна ноћу тишти груди:
Да ли отац пати?

Брига једна зором к'о џелат нас буди,
Брига једна вас дан у стопу нас прати,
Брига једна сву ноћ нагриза нам груди:
Је ли жива мати?

Жудња једна зором у освит нас буди,
Жудња једна вас дан у срцу скривена,
Жудња једна ноћу сажиже нам груди:
Шта ли ради жена?

Страх нас један зором к'о опело буди
Страх један нас гони с помраченим видом,
Страх један нам ноћу мржњом пуни груди:
Сестре су под стидом?

Бол нас један зором као труба буди,
Болом једним свака налита је чаша,
Болом једним кришом плачу наше груди:
Где су деца наша?

...Само један пут ће одговора дати:
Преко реке крви и мостом лешина
Дому своме стижеш, где изгледа мати
С неверицом сина.

1916.

ЖЕНЕ.

Јато жена гробљем блуди крадом,
Ћутке гази, да мртве не вређа,
И низ жутих воштаница ређа,
Док децембар јауче над градом.

Скамењене крај крстача, неме.
Хладно вече у срж се увлачи,
Али мало мраз и тама значи,
Јер за њих је умрло и време.

Нигде звука, нигде једног крета,
Смрзла суза низ образ не тече;
Ни уздаха, да знак Живог рече:
То се грле два замрла света.

Само ветри једноставно цвиле
Тугу, што је срце жена скрива.
А планина планину дозива:
— Велике су као што су биле!

1916.

НЕРЕЧЕНЕ МИСЛИ

Боже отаца наших, Господе деце моје,
Што си ме оставио и у прах све ми сруши?
Звоници моји мртве место часова броје,
И пред олтаром твојим моја се јетра пуши.

Градови моји леже к'о развалине старе,
Житнице моје пустош, а дворце сумор краси,
Џелати друмом блатним спаљују и крстаре,
У затрвеном куту свети се пламен гаси.

Боже отаца наших, видиш ли моје кћери?
Најслађе то је воће и цвет за гозбе гнусне.
Ако сам грешан, њином чедношћу грех не пери;
Већ окужи им недра, већ разгубај им усне,

Унакази их, Творче, да њина тела млечна
За вино мог крвника не буду бистра купа.
Авети нека буду и чудовишта речна,
На један кикот њихов, да враг мој косе чупа.

Невиној деци не дај, да очај крв им мори,
Утробу мајке своје и дан свој да прокуну.
Милошћу снова ноћних тешки им дан одмори.
Не дај, да на крв оца, на кости браће, пљуну.

Не дај, да старина сина се свог одриче,
Веру у пород згази, уздање да погребе!
Човек је за ме мртав, демон ме к себи виче;
Дај ми, сред бола мога, да верујем у Тебе!

1916.

КРОЗ ПУСТИЊУ

Лутасмо пустињом одмереним ходом
Без огњишта свога, огољена раја,
Али сумња нашим не застр се сводом.
Не тражисмо, Бог да сиђе са Синаја.

Не тражисмо да нам пошље заповести,
Ни да Мојсеј плоче ломи разочаран,
Нити у сутону утрнуле свести
У стени је извор поуздања стваран.

Пустиња је наша страшнија од оне
Којом ишао је народ изабрани.
Појени смо крвљу вриштеће Горгоне,
Но сумњом нам нису затровани дани.

И рекнеш ли ипак, да се мора стати,
Учињено биће, јер судија ти си;
Последњу кап крви бесно ћемо дати,
Да се њом испишу грозни летописи.

Но тада и твоје погрешиће се име;
И тад залуд плоче слаћеш са Синаја.
Чиме славу твоју доказаћеш, чиме,
Оном коме смрт је игра сред сараја?

Тада залуд плоче слаћеш са Синаја!

1915.

СЕЈАЧИ

К'о луталице које клетве прате,
С далеког југа, са судбином Јова,
Ево ево нас к теби, наш ледени брате!
Охоли, мада без рода и крова,
Чекамо смели своја гробља нова.

Кроз векове смо крв нештедно лили:
Још ангорске су пољане румене
И кланци Карста, што су крв нам пили:
Једренске сени, стидом обливене,
Панонске кличу ране затрвене.

И још се редом наше кости сеју
По острвима и у воде стране,
У пустињама, где самуми веју,
И хладној степи. И, кад сунце стане,
С лешина наших сите беже вране.

А ватре древне, згашене и сиве,
Уздахом шиљу посланице мукле.
Мртваце тамо остависмо живе.
И к'о Ахасфер, кога Господ укле,
Тражимо равни до у бескрај пукле.

И Васељена њива наша поста
За семе части — које сунцу сиже.
Господе, казне зар не беше доста?
Време је жетви, дан косидбе стиже,
Време, да плоча с гробова се диже.

К'о луталице, које патње прате,
С чежњивог југа, са судбином Јова,
Ево нас к теби, наш ледени брате!
Охоли, мада без рода и крова,
Спремни смо, гробља да сејемо нова..

1916.

ПЕТРОВДАНСКА ВИЗИЈА

Пучина спава огрнута дахом
Уморне ноћи задиханог лета,
Што небо златним обасипа прахом;
И тешко дишу сазрела дрвета.

А седи монарх узбуђено шета
И слуша шумор са далеких њива,
К'о тмули уздах неког другог света,
Окован како у помоћ призива.

И он се сећа фанфара и труба,
Што језом туђе стресале су дворце,
И славе, што је са победног стуба
Цвећем његове засипала борце.

Тад, к'о изаткан паучином ноћном,
У дугој бради и с руком на мачу,
С порфиром, круном и у ставу моћном,
Срете га Деспот, и реч му се зачу:

„Зар не сећаш се да путем изгнања
К'о сенка твоја ја сам те пратио,
К'о бледи символ вере и уздања,
Кад јецао си и кад си патио?

Јер ти си одблес мојих болних дана:
И ја сам, негда, без престона стола,
Лутао преко вода и пољана,
Кад судба мач ми у срце забола.

И цео народ чуо сам да цвили
И тешке ланце врелом сузом роси.
Сунце из дечјих зеница су пили
Крвници моји у скерлетној чоси.

И видео сам развађена села,
Храмова мојих спаљена кубета
И дворац који поруга је сплела
И поља, како пожар врх њих цвета.

Чух врисак жена на заблудном пиру
И јаук деце на врху мачева,
Чуо сам цео народ да запева
Над крвљу која кључа у кондиру.

Не поклекнувши, горд са своје вере.
Скупљеном крвљу пољане обојих,
И видех, враг мој стегове да дере
И ковитла се од удара мојих.

И ја сам воде пребродио, што су
Вриштале, кад крст изгнанства добих...
Вратих се, ратну размахнувши косу,
И расух кугу и неман раздробих.

Али, вај, твоје не имадох срећом!
Усамљен бејах, без друга и брата,
Ослоњен на свој мач и своје плеће,
Дрхтаве руке и рањена хата.

О, како ти си велик и пун славе
Окружен венцем младих оклопника
И колом деце поносне и здраве,
А жељне части и ратнога клика!

Мој враг је био сунце што се пење,
Нов талас који пени се и брише,
А твој противник к'о лишће јесење
Последњом снагом сок свог срца сише.

А, кад сам куле разорио надне,
Капије тешке разбио и кврге
И нове химне пропојао складне
Аждаји чељуст смрвивши и шкрге.

Ког имао сам, да мој мах замени,
Да створи бедем, уставу и гребен?
Два сина слепа што блуде к'о сени
И трећег — авет и леш непогребен.

А твоје стопе, твоју главу седу,
Крв твоја прати набујала, врела:
За тобом песме младих дана греду
И блесак твога подмлађена чела.

И као вијор мачева се креће
За том младошћу што мами и коси
Јато орлова свежих, што полеће
И осмех зоре у очима носи.

Обојици нам бол набора лица.
Слична је судба, но с другим свршетком:
Твој мучен народ поздравља врбица,
А мој награђен би Великим Петком!“

И изгуби се у том светлом часу
Утонув негде у зелена недра,
А пучином се мрка сенка расу
Чемпреса шумног, маслине и кедра.

И Монарх Седи те ноћи румене
Чуо је, како са горе га свете
Трубама горде поздрављају чете
И дижу, као фаланге збијене,
Заставе старе, кроз крв пронесене.

1916.

СВЕТИЊЕ

Дајте ми први грумен земље свете,
Да амајлија буде ми од зала,
Да око њега злато се оплете,
Да алем буде победног кимвала!

Дајте ми прву кап светог кладенца,
Да њоме видам бол дубок и велик,
Да њом мирошем првога младенца,
Што часних звона покренуће челик!

Дајте ми први цвет са мојих њива,
Да, пољупцима и сузом орошен,
Остане вечит, и снага му жива
Васкрсне дахом лек један покошен!

Дајте ми први зрак светог видика,
Да њим разгоним мрак облака стравних,
Дајте ми први звук светих звоника,
Да њим заглушим запевке кукавних!

Дајте ми ветра таласања прва,
Згашене њима да разбуктим ватре,
Дајте ми први укус часних мрва,
Да њим горчина све глади се затре!

Дајте ми, дајте тих светиња седам,
Да сакупим их у храм новог дана,
Олтару славе да их на дар предам,
Да, к'о Скинију, чувам их и гледам,
Кад деца сунца буду крај њих збрана.

1916.

МЕЋАВА

Бескрајна и бела пољана почива,
Као мртав херој залеђена трупа,
Коме бели покров ловоре прикрива.
Све је пусто, као да клетва приступа.

Кроз тишину гробну храстова и ива
Ни погребно звоно не чујем да лупа.
К'о надгробне плоче стрче брда сива
И глечере густа сумаглица купа.

Већ данима тако без промене све је:
Ни цика, ни сузе у тој полутами:
Чак ни небо да се руменом засмеје.

И подне и поноћ једнолики, мукли.
У тој јези као и богови сами
Да су се пред болом у амбис повукли.

Само бели бездан пахуљице веје.

ПЛАВА ГРОБНИЦА

Стојте, галије царске! Спуштајте крме моћне
Газите тихим ходом!
Опело гордо држим у доба језе ноћне
Над овом светом водом.

Ту на дну, где шкољке сан уморан хвата
И на мртве алге тресетница пада,
Лежи гробље храбрих, лежи брат до брата,
Прометеји наде, апостоли јада.

Зар не осећате како море мили,
Да не руши вечни покој палих чета?
Из дубоког јаза мирни дремеж чили,
А уморним летом зрак месеца шета.

То је храм тајанства и гробница тужна
За огромног мрца, к'о наш ум бескрајна,
Тиха као поноћ врх острвља јужна,
Мрачна као савест хладна и очајна.

Зар не осећате из модрих дубина
Да побожност расте врх вода просута
И ваздухом игра чудна пантомина?
То велика душа покојника лута.

Стојте, галије царске! На гробљу браће моје
Завите црним трубе.
Стражари у свечаном опело нек отпоје
Ту, где се вали љубе!

Јер проћиће многа столећа, к'о пена
Што пролази морем и умре без знака,
И доћиће нова и велика смена,
Да дом сјаја ствара на гомили рака.

Али ово гробље, где је погребена
Огромна и страшна тајна епопеје,
Колевка ће бити бајке за времена,
Где ће дух да тражи своје корифеје,

Сахрањени ту су некадашњи венци
И пролазна радост целог једног рода,
Зато гроб тај лежи у таласа сенци
Измеђ недра земље и небеског свода.

Стојте галије царске! Буктиње нек утрну,
Веслање умре хујно,
А кад опело свршим, клизите у ноћ црну
Побожно и нечујно.

Јер хоћу да влада бескрајна тишина
И да мртви чују хук борбене лаве,
Како врућим кључем крв пенуша њина
У деци што кликћу под окриљем славе.

Јер тамо, далеко, поприште се зари
Овом истом крвљу што овде почива:
Овде изнад оца покој господари,
Тамо изнад сина повесница бива.

Зато хоћу мира, да опело служим
Без речи, без суза и уздаха меких,
Да мирис тамјана и дах праха здружим
Уз тутњаву муклу добоша далеких.

Стојте, галије царске! У име свесне поште
Клизите тихим ходом.
Опело држим, какво не виде небо јоште
Над овом светом водом!

1917.

НЕРАНЏИН ЦВЕТ.

О, неранџин цвете мирисни и бели,
И ми смо женици стигли из далека.
Царске твоје ките судба нам додели,
Јер невеста жудно на жалу нас чека.

О, неранџин цвете, окити нам чела!
Нисмо за плач дошли ни за покајање,
Нити нас је судба за робље довела.
Младенци смо, што су дошли на венчање!

И невеста наша, Слава Победника,
Са венцима рајским свежим и опојним
Чека драгог свога крвавога лика,
Чека га са стегом и трубама бојним.

О, неранџин цвете, случајем не зови
То знамење видно. О, заспи нас, заспи!
Море, хучном риком брак тај благослови!
Сунце, наше сунце, пухор златни распи!
1917.

БЕЛО УСИЈАЊЕ.

Попали и сруши, разби и разори,
Полупај и скрши, роби и однеси
И испричај сунцу о оном што јеси,
Да о томе делу звезда звезди збори.

Ја плакати нећу над кулама палим,
Ни у пустом дому тугованке плести,
Јер не можеш собом небо ми одвести,
А ја знам на песку дићи Јерусалим!

Јер ветар слободе мој сан је и срећа,
Њим ћу да се храним, њега ћу да пијем.
А он тамо струји, где ја стег свој вијем
И расте из моје мишице и плећа.

Муке нису муке, туга туга није
Данас, кад се дани ожиљцима броје,
Јер дворови данас на плећима стоје,
А слађе но нектар модар јед се пије.

Данас шеве наше крвави су врани,
Јер небеса шаљу страхоте пожара,
Да нараштај нови псалме од њих ствара:
Да нам оду спева, Бог нас патњом храни.
1917.

УСУД

Чекао си, можда, да грозна арена
Мој оборен палац види и признање;
Но ја, к'о што не знам за ташт пљесак жена,
Не знам ни за пораз, ни за покајање.

Крвав песак шкрипи, пена се беласа
И пишти у кожи разбуктала смола,
Гледалаца ред се све већма таласа,
Куд мој хитац крене и колена гола.

Јер ја нисам призор свечаности гниле,
Науљена лица да кроз смарагд мотре
Крет сребрног мача и руха од свиле,
Где се име палог к'о кап блата отре;

Већ је крик живота моја дрска праска;
Незнано, за борбу моје раме вично,
Не познаје шта је забава и маска:
Столећима играм ја позорје слично.

Ни најезда жрвањ не сагњечи мене,
Збуњен нисам болом, ни заморен чином;
Ја сам син и отац гомиле црвене,
Ја се китим зовом и не дичим крином.

Ја пољубац враћам рођеном Голготом,
А за удар зуб мој саму јетру кида,
Да смрвљеном врагу мелем пружим потом.
Ја сам онај што се смеје када рида.

Можда многих, или то је моја купа,
Из које пијући не знам да се дичим.
Можда то кроз мене зборе расе скупа,
Или, неразумљив, сам на себе личим.

1917.

БЕЗ УЗВИКА

Ни чудног ни новог за нас нема више,
Све су земље нама и драге и сродне:
Сред сјаја, и врх нас кад се буре свише,
Бесмо мирни, као усред земље родне.

Отаџбина наша са патње је знана,
Лутајући ми је носимо у себи;
Она је у крви наших вечних рана,
И, кушам те, судбо, такву је погреби!

Зато нама нису океани страни,
Ни гробови старих умрлих столећа;
Мирни смо на гозби у светској дворани
И кад небрат пије мирис нашег цвећа.

Ми, као литија, лутамо с трубама
Од кута до кута, од града до града,
Час сами, час с децом, стадом и љубама,
Носећи стегове и власти и пада.

Понављамо скалу што познасмо рано,
Скалом судбе, којом други једва мили;
Зато нама данас ништа није страно,
Чини нам се, свуда већ смо једном били.

И кад разгрнемо пепелишта снова,
Стари ће се дани уз реч да помену:
Слушаћемо ватру и веселост њену,
К'о домаћин што се вратио из лова
С песмом, с којом јутрос у планину крену.
1917.

САМОСВЕСТ

Буди горд на време повесничког суда,
Кад сотона сиђе, да крв одабира,
Кроз лубање празне ликовања свира
И згариштем створи врт вековног труда.

Буди горд на доба орјашко, кад стара
Јауче колевка, где се дробе мрави,
И чека да Господ с маслином се јави
У гвозденој мори очајног разгара.

Буди горд у ове ноћи мучког лова,
Што те судба позва, да, сред страшног чина,
Одиграш улогу распетога сина
И препричаш повест неклонулог Јова.

Буди горд, што тобом трне олуј сморен,
Што судбину твоју реч највећа прати:
Кад се све добија, све се мора дати,
Јер губитком раја свет је среће створен.

Буди горд, годишта што ти име носе,
Што на твом ће гробу унук ведар снити.
А теби ореол најлепши ће бити
Твоје у борбама оседеле косе.
1917.

ТУЂОЈ КРВИ

Са северних жала, где кроз сумор магле
Звони ведра песма слободнога цина,
Ви сте дошли југу, где се врбе сагле,
Где плавило неба мути туга њина.

О, ви што с далеких долазите страна,
Радознало у нас упирете очи,
Да ли знате јаук гора и пољана
И о чему наше црно тле сведочи?

Ви под сурим небом осмеха сте пуни,
А нас под ведрином скрите сузе гуше,
Нас који за украс вашој моћној круни
Нисмо могли дати ништа — него душе.

И ми зато данас побожно и мукло,
Збуњени жртвама, погнули смо главе,
Ми, стражари, које проклество је тукло
На друму којим се светови крваве.

О, хвала за капи крви проливене!
Авај, то је символ наших скромних гнезда,
То је страшна повест борбе неречене,
То је искра луче сред хучних најезда.

Велики синови са далеких страна,
Крв та оличење наше је судбине:
Осмех сунца купљен врхом јатагана!

О том зборе врбе. Чујте приче њине...
1917.

II

Ваша цветна жала пена морска мије,
У дубоком хладу загрљај се сања,
А урвине моје леден вијор бије
И мирисна младост нема миловања.

Синовима мојим невесте су стене,
А кћерима мојим драгани дрвета.
Храм пропоји само мртве да спомене,
А пољима мојим крвав зумбул цвета.

У земљи се твојој мермер Богу пружа,
Са звоника твојих звук слобода кличе;
Но знај, и ја знадем за врхове ружа,
Ту, на истом пољу, где сад троскот ниче.

Но ипак са песмом рађам се и гинем
У земљи што вечно мре и васкрсава,
Сижем небу, сунца да са њега скинем
И падам у понор, где недохват спава.

У тој чудној земљи, где се песмом плаче,
Где се плачем пева, где се смрћу живи,
Стоје моје куле од времена јаче
И споменик, ком се ни ругај, ни диви:

Постоље од крви као од порфира,
Као бели мермер низ лубања блешти,
Место бронзе парчад здробљеног синџира,
А место опела поздрав бојни трешти.

Из чаробног врта стуба и аркада
Твој победни поход у до овај сиђе,
Где коло сатира и витких дријада
Очекује твоје раскошне квадриђе.
1917.

ПРЕД ОБЕЋАНОМ ЗЕМЉОМ

К'о пред вратницама старога Канана
Стоји један народ, после искушења,
Озбиљан к'о кедар свештеног Ливана
И смирен к'о верни у велика бдења.

У очима му се рађа и огледа
Низ градова древних, мора и врлети,
А траг тешких брига чело исповеда,
И усница чудно опрашта и прети.

Под челичним шлемом подочница игра.
Каменит и леден ка северу слукти.
Прсти му се грче као канџе тигра,
А крв скрива жељу да огањ разбукти.

Патњама окупан, са библиском вером,
Спрема да повељом попрсје украси,
Писано крвавим и гвозденим пером
Оном који му је прогрушао власи.

Да пољупцем братским смртно га целива,
Загрљајем да га открави од студи
И да га успава сном што боле скрива:
Да заспи и да се нигда не пробуди.

Он чека, јер куца час великих дана,
Он, ког нису могли ударци да сможде,
Ни укочи коса мразева и слана,
К'о пред вратницама древнога Канана,
Устремљен и спреман глас твој чека, Вожде!
1917.

А КО СИ ТИ?

— ИВАНУ ВАЗОВУ —

С орловима смо дошли пуни славе,
Грунусмо химну да кроз кланце навре,
Огњем и мачем осветисмо лавре
И петвековне поломисмо браве.

И не питамо: Ко су масе ове,
Што наше војске пресрећу са палмом
И наша дела славе гордим псалмом?
Јер бивши роб ме данас братом зове;

Јер куле наше сред његових њива,
Крај Преспе, Дрима, Вардара и Шара,
Причају холу повест нашег Цара,
Где с мостова се наш грб одсјаива.

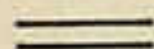
Крај наших гробља он ћути у тузи
И пита: „Ко су бунтовници они,
Што реч им мрка иза Рила звони
И стопа крадом до мог прага пузи?"

Ко си ти што ми језера скрнавиш,
Што исквареним језиком мог рода
Псујеш на химну мог победног хода?
Ко си ти што ме увредом крвавиш?

Да ли се сећаш нашег бојног хата,
Памтиш ли своје ослепљене чете,
Памтиш ли Велбужд где краљ цара срете?
Да ли се срамиш или страх те хвата?

Па ко си ти за ког крв нам се лила,
Ком на дар дасмо освојене зиде,
Што иза наших костију дан виде,
Чијим се пољем наша химна вила?

Што тад ми *Ко си?* не зацикта с Рила?

КРАЉЕВА ЈЕСЕН

ДРАМАТ У ЈЕДНОМ ЧИНУ.

ПРОЛОГ

Срушени су дворци, копља у прах паше.
Ваше ситне мржње и велика дела
Збрисало је време. Само суза врела
Потече и тражи светле очи ваше.

Сећање ме међу ваше дане гони;
О праштајте што вам прах дижем из мира
Износећи један дан с вашега пира,
Где уз ритам чаша звон посмртни звони.

О, праштајте, сени, васкрсните редом!
У свечаном руху нек ход ваш се креће,
Опевајте дан што вратити се неће,
Да сањамо сјај, над успоменом бледом.

Ми видимо да сте често били ниски,
Па ипак смо горди, јер моћни и смели
Чинили сте што сте морали и хтели.
Волимо вас топло — били сте нам блиски;

И јер сваку стопу ове трошне груде
Којом од вајкада хорде дивље хрле,
Вечни друм на коме гомиле су мрле,
Заливасте крвљу да српскија буде.

Васкрсните гордо и верама трима
Испричајте песму из великих дана,
Песму топлих срца, хладних јатагана,
Са попришта вечног Византа и Рима!

ЛИЦА:

Краљ (60 година).

Константин, син краљев од прве жене (36 год.).

Ана, кћи краљева од прве жене (38 година).

Симонида, четврта жена краљева (23 године).

Теодора Смилац, жена Стефана, сина краљева од треће жене (24 године).

Душан, њен син (7 година).

Данило, игуман Хиландара и дворски историк (44 године).

Никодим, игуман, такмац Данилов (42 године).

Новак Гребострек, војвода (50 година).

Констанца Морозини, жена краљева синовца Владислава (37 година).

Димитрије Палеолог, шурак краљев по четвртој жени.

Гијом Адам, архиепископ барски, француски историописац.

Први фрањцишкански калуђер, (35 година).

Други фрањцишкански калуђер, (38 година).

Дворски дијак, (18 година).

Први паж краљичин.

Други паж краљичин.

Једна дворска дама.

Два пажа краљева, више властеле и дворских дама, отроци са зубљама и копљима.

Догађа се једно доцне поподне у дворској резиденцији у Паунима, године 1314.

(Литература за режију: 1. Флорински, „Византија у другој четврти XIV века“ II. том. 2. Брокарово „Упутство за путовање у свете земље“. 3. Јиречекова Историја Српског Народа. 4. Gelzer „Bizantinische Kulturgeschichte“. 5. Diehl „L'art byzantin“. 6. Списи архиепископа Данила.)

Позорница представља велики низак трем са шареном таваницом и мраморним подом. Два реда зиданих стубова држе таваницу. Задњи део је отворен и само на средини има велики прозор тадашње архитектуре, то јест засебну нишу, која има окна са три стране. Лево и десно од прозора воде степенице доле, у двориште. Десни зид трема има двоја врата; једна воде у краљичине одаје друга у ходник. Леви зид има такође двоја врата. Прва, мања, воде у краљеве одаје; друга, већа, воде у саборну дворану.

Свуда по соби украси. Све је раскошно, али са мало укуса. Велике наслоњаче, с високим наслонима и арабескама, мраморне клупе.

Пре но што се завеса дигне чује се жагор. На позорници су: Новак Гребострек, Гијом Адам, два фрањишканска калуђера, Дијак, Ана, Никодим, Димитрије, Констанца Морозини, неколико дворских дама, приличан број младе властеле, свештеника... Сви они образују разне групе, свака за себе разговара, но често једни упадају у друге и разговор скаче с једног предмета на други.

Новак Гребострек

Ратник, чија су јунаштва опевали чак у Малој Азији, прича скупу младих људи. Он је снажан, крупних очију и лавовске снаге. Немарно одевен.

Татари јашући преко Дрима хрле
Жене вриште, беже куд их очи воде,
Друге на обали своју децу грле...

Његова прича се даље не чује.

Гијом Адам

Француз, велики фанатик верски и поклоник краља Валоа. Зна света. Охол је са својих разноврсних путних доживљаја. Без морала, али жели да је увек тактичан. Прича једној дворској госпођи.

Стотина темплара у пепео оде!
Испеше се холо на свој престо дрвен

И из густе ватре Te deum се зачу.
У небеса пламен лизао је црвен
И чуло се, кажу, како звезде плачу.
А Мајстор ди Моле клео је из дима,
Виконт де Ногари, рече тад пун гнева:
„Смрт очеву светим овим палим псима!“
И дуго се чуло где ломача пева...

На другом крају стоје први фрањишкански калуђер и српски дијак и живо разговарају о папи Бенедикту.

Дијак

Млад, висок, леп.

Тако Бенедикта отроваше смокве.

Први фрањишкански калуђер

Добро ухрањен, доброћудан, слабе памети.

Папска круна, симбол смрти и живота,
Тражи низ лешева и крваве локве.

Дијак

А дона Талејран?

I Фрањишканац

Кад чује ово име папине љубазнице сав се претвори у глас.

Божанска лепота!
Јеси ли видео море у Мисиру
И вечерње сунце као преплави пусте?

(С болним уздахом)

Та јадног Климента посла вечном миру
И мозак му попи!

Гребостирек

Моју причу чусте.

I Фрањишканац

Но остави жене, Сатанина чеда.
Вина к'о ћилибар, па к'о поноћ црна,
Јаребица, рибљих пиктија из леда,
Зечева с вишњама, сокова, па срна...

Он слади и даље, но не чује се.

На другом крају је Ана, најстарија кћи краљева. Удата. Има до тридесет и осам година. Без значаја; обучена просто. И други фрањишкански калуђер, један дуг, коштуњав човек, фанатик. Радо се прави важан.

Ана

Зар суд после смрти? Још то нисам чула.

II Фрањишканац

Ах Бонифације грешио је често.
„Душа није вечна". Зар то није хула?
И рече, нафора да је просто тесто
И девица да је прељубница.

Ана

Чуда.

II Фрањишканац

И за Христа рече, да је шерет био.

Ана

То не беше папа. Та то беше Јуда.

II Фрањишканац

Па бар да је мисли, као други, крио.

Ана

Покварена душа.

II Фрањишканац

А памети кратке.
Он рече да нема ни пакла ни раја.

Ана

Живог да га спале!

I Фрањишканац

Дијаку

Ах, пржене патке!
Па не знаш са кога да започнеш краја.
А пијано друштво игра по салону.

Гијом Адам

Који чује овај разговор

Лакше, оче, ниси сад у Авињону!

Насмеје се.

II Фрањцишканац пришао је Дијаку и I Фрањцишканцу, а Гијом Адам прилази Гребостреку.

Дијак

Нисмо ни ми злато. А краљ наш с три жене...

I Фрањцишканац

Е?

Дијак

И све три живе. Сад четврту има.

II Фрањцишканац

Како? А три оне зар су разведене?
А ова последња?

I Фрањцишканац

Па шта ради с њима?

Дијак

Краљ кад се женио ова дете беше:
Тек осам година...

I Фрањцишканац

А њему?

II Фрањцишканац

А њему?

Дијак

Четрдесет и пет.

II Фрањцишканац

Зар јереји смеше...?

Дијак

Пст! Довече ћу вам причати о свему.

Гијом Адам

Гребостреку

Тим бунама вечним кад ће краја бити?
Бар данас кад земља на врхунцу стоји...

Гребострек

Неред нам у крви. Никад нисмо сити.

Гијом

Па зар нема неког ког се земља боји?

Гребострек

Сабор... али...

Гијом

Лепо. Ти баш странку створи.
Виђен си и чувен...

Гребострек

Ја знам једно само:
Да сам с четом својом први где се бори,
Куда краљ ми рекне, ја ћу бити тамо.

Никодим

Са његовог лица не може се много прочитати. Све што чини ради с рачуном. Уска погледа. Четрдесет и две године. Он објашњава једној од дама и скупу младих људи и жена:

Шесети манастир нашег светлог краља.

Дама

Зар толико?

Никодим

Равно. Красно дело биће.

Дама

У Бањској се диже?

Никодим

Сред наших земаља
А лепотом својом све пређашње скриће.
Сив и црвен мрамор и серпентин плави.
Ту ће мира наћи краљ к'о светац прави.

Гијом

пришао Дијаку и фрањевцима.

И побожни краљ је једне ноћи лепо
Монахињу, сестру братовљеве жене...

II Фрањевац

Зар калуђерицу?

Гијом

С пакосним осмехом

Залудо је слепо.

I Фрањевац

прсне у смех

К'о да је слушао оце нам црквене!

Димитрије

Син Андроника II, један од многих кнежева, које не чека круна, а чија је амбиција жељна власти Гневан што му не остаје ништа друго, због ситне душе, но обичан живот; он је циник. Иначе је леп и гиздав. Уображен, а у тренуцима је песник. Он прелази преко позорнице са Констанцом Морозини.

Констанца Морозини

Жена Владислава, сина Драгутинова. Има тридесет и седам година, плаве, готово кестењасте косе, лица округла, пуначка, малих уста; мрких и смеђих обрва; правилна носа. Око косе бисерни низ, који пада чак до ушију. Бисер и око врата. Хаљина на струк загасито љубичаста, од плиша, и опточена златом. Рукави цели, на доруквицама бисер. На прстима прстење.

Димитрије

О, ви што гледате сунце, кад се гасне,
Не појмите децу коју зора доји.

Констанца

Тај Бизант ми личи на куле из басне.

Никодим

И даље објашњава

Његово се име међу прве броји.
Новац му је бољи од млетачког кова,
Манастире наше даровима плави,
У Хиландару се диже кула нова,
Болницу за бедне у Продрому прави.

Дама

Дарове за Синај послао је, веле?

Никодим

Свима више даје но што сами желе.

Димитрије

Овог попа плаћа да га тако хвали?

Констанца Морозини

Тиме стиче моћи.

Димитрије

Бедни су и мали.
О као охолник краљ је много чувен.

Гијом Адам

најстаријем краљевом сину, Константину

А ти, кнеже, ћутиш?

Константин

Има до тридесет година. Охол са свога грчког порекла. Антипатичан.

Све сам гад до гада!
Шта да човек рекне?

Оде даље.

Гијом

Празан, а надувен.

Димитрије

Констанци

Глупи, гадни као пастир покрај стада.
Мраморни стубови, а дрвене зиде,
У дашчари ниској окна од биљура,
Под чизмама новим опанци се виде,
Под црвеном свилом вири крпа сура.

Констанца Морозини

А све увијено позлатом и свилом.

Димитрије

Уста пуна даха на простачко јело.

Констанца Морзони

К'о да сам у гробу раскошном и гнилом.

Димитрије

Кад је златар простак наказно је дело.

Степеницама из дворишта долази Данило. Пење се уза степенице. Појављује се глава, енергична, мушка. Црна коса и брада. Лице моћно и чисто. Сад се виде и груди снажне и развијене. Испео се. Висок је. Изгледа да нема више од тридесет и пет, мада му је четрдесет и четири. Покрети му складни, игуманско одело, но у лаком нереду. Сву елеганцију, коју је допуштало одело средњевековног калуђера моћног, богатог и свесног узео је на себе. — Циник и леден. Кад ступи у трем, поклони се

Сви

чим га опазе

Ааа...

Сва пажња је усредсређена на њега. Једино Први Фрањишканац и Дијак не обраћају на то пажње, но и даље разговарају.

Дама

Сад ћемо знати. Игумане.

Данило

Молим.

Дама

Чује се да краљ ће ослепити сина.

Данило

учини покрет као да вели: „Не знам".

Ана тихо

Отац се поводи за тим попом холим.

Констастин такође

Он је творац сваког краљевога чина.

Данило

Ја знам да се данас измирење слави
Оба наша краља. И мој ум је нешто
За мир учинио.

Димитрије тихо

Светитељ се прави.

Констанца Морозини

Све тај ђаво може.

Гијом

чуо је то и тихо њој

Само крије нешто.

Констанца

Димитрију

Ипак диван беше кад је код нас био
Драгутина, краља, оца мога мужа,
С Урошем да мири. Гордост није крио,
Али глас што тако много вере пружа
Снага, лед и понос...

Гијом Адам

Данилу гласно

Нису добри знаци:
Краљ због буне сину опроштај је дао.
Па ипак у Скопљу у кулу га баци.
Нечег има.

Данило

Ко би дворске тајне знао?
Ја знам само псалтир и књиге црквене.

I Фрањцишканац

Дијаку

Само кад су слане и добро печене...

Пошто сви гледају у Данила, нико није чуо овај гурмански испад.

Гијом Адам

Зар имао ниси никад црне дане?

Данило

Било је. Но нашто? Пре пет до шест лета
Када нападоше са четири стране
Хиландар. Храм беше одсечен од света.
Ја, и братија ми, снажан отпор дамо.
Спасосмо светињу.

Дама

Знамо то већ, знамо.

I Фрањцишканац

и даље прича Дијаку

Арнолд Вила Нора, лекар неки учен,
А Сатанин слуга, Јеврејин дабогме,
Што је све црквене презирао догме,
Баш кад папа Климент беше страшно мучен.

Дијак

Болешћу?

I Фрањцишканац

Болест је Сатанино дело.
Камење му беше у трбух сручио.

Дијак

Па?

I Фрањцишканац

Ваљда се тако Провиђењу хтело:
Арнолду се страшан догађај случио.

Дијак

Е?

I Фрањцишканац

Утопио се крај ђеновске луке.
И не поможе му панцир непробојни.
Не окусив лека из ђаволске руке,
Наш сиромах папа постаде „покојни".

Споља се чује труба.

Данило

А! Забаве ево!

Дијак

Јуначки мегдани...

(Галама. Све виче, трчи... Чује се:)

Зар Гребострек млади? Дивно...

Димитрије

Пеливани?

Дијак

Јабука се гађа са коња у лету.

I Фрањцишканац

Ја ћу мандолином гађати у мету.

Сви одлазе журно, саплићући се. Констанца и Димитрије остају последњи и не виде да је Данило ту, почињу сасвим гласан разговор.

Димитрије подругљиво

Дворац моје сестре!

Констанца Морозини

Спрам бизантског блеска.

Димитрије

Где зелени мрамор и ахат и опал
Блистају и гори сва у злату фреска
И струји дах мора мирисав и топал.

(Као да сања, сећа се Византа.)

Свечаности дворске!... Горди палатини
С капама од сребра крај џиновских врата,
Гарда с туникама где дршћу рубини,
А сав двор у велу модрога броката.
По поду ћилими од персиског платна
И просуте руже и цвеће од нара.
Престо сав у сунцу, а два лава златна
Спавају крај ногу првог светског цара.
За престолом крст од злата и корала
И платан пун златних тица...

Констанца занета

А!...

Димитрије занесен

Цар седа!

К'о светац под круном, што му чело збрала
Једва диже очи и уморно гледа...
А варвар посланик из Рима, Рагузе,
Млетака, Париза... да из свег тог блата
Гуштера, што глупо испред Папе пузе,
Осећа пред сјајем да га несвест хвата...

Констанца је толико занесена причом, да ничим не показује љутњу што се напада њен Рим.

8*

Димитрије

Миг један... Креће се низ точкова, справа
И меденим гласом почну химну тице,
Уз фанфара јеку груне лавеж лава.
А заслепљен варвар у прах пада нице...

(Опис ове свечане аудијенције, која је тада била највећи светски догађај и која је вековима у Византу трајала, толико осваја Димитрија, да он игра, глуми, сваки покрет изводи.)

Тишина одједном. Варвар диже зене.
Све ишчезло. Празно. Он дршће к'о трска.
Сам у празној соби окреће се, блене...
Тек шедрван чује што у врту прска,
И, глупак, он мисли да сан је то био.
Те справе, та чуда, то се живот зове,
А не ова руља.

Данило

који је пажљиво слушао

Ипак ти би био
Радо самодржац моћне руље ове.

Димитрије

сад га тек спази и насмеје се.

Констанца

постиђена

Пожуримо, кнеже.

Сиђу обоје низ степенице у двориште.

С десна, из својих одаја наилази краљ Урош II, Милутин. Он има шездесет година. Крупан, висок, још очуван, мада му се на лицу види буран живот пун уживања и ратова. Његове очи мутне, а још вреле, говоре о вечној ватри, која је увек горила у њима. Јак облак клонулости кадикад се навуче преко овог лица, чију свежину одржавају сви тада познати мириси и уља. Краљ, да би се допао, не зазире да своју већ проседу браду улепшава и своју велику, разређену косу, пуну иња, украшава накитом. Цело његово одело трепти, а његов мало оронуо глас даје тајанствену поезију овој персонификацији таштине, лепоте и страсти, кроз чији пепео пробија још само пламен љубоморе.

Краљ

који је пошао у краљичине одаје.

Ти?

Данило

Чекам те.

Краљ

Шта ћеш?

Данило

Шта чинити мислиш са Стефаном својим?

Краљ нервозно

Краљици се журим.

Данило

Реци.

Краљ

Зашто?

Данило

Знаћеш.

Затворио си га. Зашто?

Краљ

Јер се бојим.

Данило

Вечерас ће бити Сабор...

Краљ

Да.

Данило

Он тражи...

Краљ

Да казним Стефана?

Данило

Да. Што можеш строже.

Краљ

Шта тај Сабор хоће?

Данило

Да земљу оснажи.

Краљ

Зар да га послушам?

Данило

Јер Сабор све може.
Боље сам га казни, но по наређењу
Саборске властеле. Боље ти, но они.

Краљ

Не, не. Никад. Зар да таквом понижењу?

Данило

Мораш.

Краљ

Ја? Краљ моћни.

Данило

Драгутин те гони.
У Сабору више његових је људи.

Краљ

Кажњен је.

Данило

Још више, јер у твојем је дворцу
Наследника много. Страх у њих разбуди.
Задај рану.

Краљ

Сину свом?

Данило

Завере творцу.
Владислав, Константин, Димитрије...

Краљ

Стани.

Данило

Сви твој престо хоће. Стефану опрости,
Шта ће бити? Убод нов на старој рани.
Сва тројица ће те ножима избости.

Краљ размишља

Казнити. А чиме?

Данило мирно

Ослепи га.

Краљ

Скоте!

Подмићен си!

Данило увређено

Краљу.

Краљ

Ћут'!

Данило мирно

Ко сад тебе штити?

Све бојнике, људе, Драгутин ти оте.

Краљ

Док новаца имам и војске ће бити.

Данило

Залуд. Народ буну с Владиславом кује.

Краљ

Народ, рита.

Данило

Краљу, с њим је и властела.

Краљ

Мене штите цркве.

Данило

Мач њих слабо штује,

Кад мачева немаш, скини круну с чела.

Краљ

Ја Византу претим...

Данило

А земља ти трула.

Казниш ли Стефана, Срем те тад помаже.

Добићеш властелу, када буде чула,

Да се твоје дело с њеном жељом слаже.

Краљ

О! Ја слуга!

Данило

Мораш.

Краљ

Шта ће све да траже?

Данило

опомиње га на мир, који је углавио

Неће моћи реч ми праћена сузама
Мирити к'о данас завађену браћу.

Краљ подругљиво

Данас мир се слави! О, да грозна срама!
Ради мира очи свога сина даћу!
Да. Можда ће сутра моје очи хтети.
А све ради мира.

Данило

Бог то знаде свети.

Краљ

Ратовима скрхах младост пуну рада,
А сад моћ кад стекох, мноме Сабор влада.
Не...

Данило

Чини шта хоћеш. Казна страшна није;
И сам Бог под старост вида нас лишава.
Биће здрав, моћиће да једе, да пије.
Кад слеп буде, цела земља мирно спава.
Нека друге плаши. Шта може без вида?
Да живи и куле у ваздуху зида.

Краљ

који је сав поезија, на ову реч прозаичног Данила рекне

Имаш право. Крив је.

Данило

А мени се чини,
Он маћеху своју врло радо гледа.

Краљ поверљиво

Ти мислиш?

Данило

Млади су.

Краљ

Често у тишини
Она плаче.

Данило

Ето! Младеж — врашка чеда.

Краљ

Од онога дана када гласе доби...

Данило

Да твој Стефан чами.

Краљ

Јест, да Стефан чами.

(Стане, мисли, дуго, много, онда одједном нагло)

Ослепи га! Он зар да ми срећу здроби?
Онда нек је гледа, кад у вечној тами
Буде сам лутао по рођеној соби,
Јаучући гласом од бола већ свислим...

Данило

пошто је Краљ дао пристанак; мирно

Сад иди краљици.

Краљ

ипак се предомишља

Не! Чекај да смислим.

Место да оде краљици, он се истим путем којим је и дошао враћа у своје одаје.

На позорницу долази Теодора Смиљац, жена Стефана, краљева сина. То је чедна жена од двадесет и четири године, којој њена татарска крв као да није дала нимало страсти. Она долази с двоје деце. Сва уплакана.

Теодора

У тамницу бачен... Чух ужасне речи:
Оче, шта да чиним? Спасавај што брже.

Данило

Шта могу?

Теодора

О како да се џелат спречи?
Истина је да ће очи да му спрже?

Данило

Краљ хоће.

Теодора

Спасавај. Мој брат има злата.

Данило

Шта могу?

Теодора

Спасавај!

Данило

Заповест је дата.

Теодора

јаукне

Сине, моли Бога, он нека нас штити,
Плачи, сине, твој ће отац слепац бити.

Душан

Дете од седам година. Ништа на њему не претсказује, да ће он једног дана бити „Силни цар Срба, Грка и Бугара“, почиње „Оченаш“

Оче наш, иже јеси...

Данило

О жено, државни мач суза не стреса.
Залуд плачеш. Бежи...

Теодора

Све ледено.

Данило

Иди.

Теодора

Ево мога ока, ево мога меса,
Нека горе, прже, само он нек види.

Данило

Казна је за кривца.

Гијом Адам и Други фрањцишкански калуђер прелазе преко позорнице и у живом су разговору.

II фрањцишкански калуђер

Све приче и сплетке...

Гијом наставља

На хартију стави, па право у Млетке.

Они одлазе десно оним ходником што води поред краљичиних одаја.

Данило

прати их погледом и смеши се. Затим Теодори

Залуд мене молиш; краљев глас је јачи.
Иди, лепа жено, и судбину плачи!

Она стоји и гледа. С десна из краљичиних одаја долазе два пажа.

Данило

Краљица долази?

Први паж

Да.

Данило

учини Теодори резигниран покрет и силази низа степенице.

Теодора

уздахне и оде.

Први паж

гледа за Данилом

Вечито исти!

Други паж

с уздахом

Већи је од краља.

Први паж

с детињском наивношћу и нешто сете

И он паж је био.

Други паж

Путеви за њега увек беху чисти.

Први паж

и даље наиван и са много туге што и он не може бити као Данило.

Као паж војводских жена сласт је пио.
Кажу, као дијак, да беше лепота,
И краљице саме љубав су му хтеле.

Други паж

А ми? Шта нас чека? Служавка сирота.

Први паж тужно

И дворкиња ружна и дадиље свеле.

Други паж

с дубоким уздахом

Никад њега стићи... Јер нас љубав слама.

Први паж

ослушкује долазак краљичин

Ево је!... Пуна је сунчанога плама.

Други паж

тобож филозофски

Јадниче, волиш је... То нам реже крила
Ми имамо срца!

Први паж гледа нетремице да се појави краљица.

Симонида

долази с десна, пажевима

Зовите Данила.

Пажеви оду.

Симонида седа уморно на једну столицу. Она је жена од двадесет и три године, која има тако много услова да усрећи љубављу, али брачна трагедија је у њене још детињске црте урезала бол незадовољених жеља и неодољиво заносан патнички израз ране зрелости. Тип грчки. Чело лепо и бело скривено косом, као жар успламтелом, што је на средини раздељена и као таласаста капа обавија главу. Испод косе у ушима блиста се крупан бисер. Сјајне и крупне зелене очи са великим зеницама. Врат гб. Хаљина од броката, превучена мрежом, дубоко исечена на грудима. На ногама златне чарапе и златне ципеле. Око врата низ крупног ћилибара. Она слуша оздо из дворишта тих шум и песму првог фрањишканског калуђера уз мандолину, песму, која је тада била јако распрострањена међу католичким епикурејшима:

Vinum sit apositum morientis ori...

Константин

пење се уз степенице а лагано се привлачи и трза је из сањарије.

Симонида!

Симонида

тргне се, па озбиљно

Кнеже...

Константин

и даље фамилијарно

Искрадох се

Симонида оштро

Кнеже...

Константин

За срећу, за живот твој ме поглед веже.

Симонида

Ћути.

Константин

хвата је за руку.

Ја те волим.

Симонида

Простак, к'о и други.

Константин

Волим те.

Симонида

Нашто ми сви говори дуги?

Одлази!

Константин

Тај страх ти краљев поглед даде.

(убедљиво)

Та за синове те краљ и узе.

Симонида

Гаде!

(узбуђена)

Тринаест година у јазбини вука,
Где вечити мочар душу ти погребе,

Тринаест година бола, срама, мука,
И ко круна свега, шта?
(презриво) Љубав од тебе!
(Осмехне се)
Твој отац је старац, но бар зна да воли.
А тебе зар мислиш да би хтеле икад
И дворкиње моје? — Залуд речи проли.

Константин дрско

Чекам те.

Симонида

Узалуд.

Константин

Доћићеш ми.

Симонида

за њим тихо, да не чује Данило, али и јетко

Никад!

Константин оде, Данило долази, стаје пред Симониду и као да пита: „Шта ћеш?“

Симонида

без увода, нагло гледајући право у очи

Ја хоћу Стефана.

Данило

Стефана?

Симонида

Јест. Хоћу!

Данило

У Скопљу, у мрачном затвору га ено!

Симонида

Уста су му слична чаробноме воћу,
Хоћу да их пијем.

Данило

Зар пасторка...? Жено!

Симонида

За пољубац његов даћу круну целу.

Данило

опомиње је

Краљице...

Симонида

Зар увек мрачан, суров, ледан?

(Кад Данило ништа не одговара)

Младост моја труне у царском оделу,
Суровост ми дворска трује поглед чедан.

(тужно)

Место играчака, мени муж се пружа!

(болно)

О, како је хладна постеља мог мужа.

Данило

Шта се мене тиче?

Симонида

За парченце круне,
Продана сам као твој Бог на Голготи.
Крај живих гробова да ми младост труне.

Споља се чује жагор, тиха песма.

Данило

Мир. Напољу пир је.

Симонида

О, ти мрски скоти:
Срби масних власи и црвена врата
И с њима анжујска надута властела,
Сав нечисти запад вечно жељан злата,
Угри жутих зуба и мајмунска чела...

(Очајно)

Светлости!

Данило

Нема је. Светлост је у власти.

Симонида

Има је у паклу Стефанове зене.

О како је пуна амбиза и страсти.
У том врућем оку к'о цвет живот вене.
У очима тим се мрак поноћи стере,
Прах звезда, кроз који сјај смарагда продре,
У њима се блиста сјај греха и вере,
Право у смрт вуку те зенице модре.
Из њих струји песма чежње увек здраве,
Модро зелен отров у њима се точи,
И блистају горде рушевине славе.
О, дај ми да тонем у те вруће очи!

Данило хладно

Ослепљене биће.

Симонида

Ова реч је згране. Она ћути и гледа, не разумевајући све.

Данило исто

Вечерас.

Симонида

прибрала се

Авај! Спаса!

(нагло)

Не, не, лаж је...

Данило сурово

Истина је гола.

Симонида благо

Иди, моли, спаси снагом свога гласа.

Данило

Као кип стоји пред њом. Гледа је оштро.

Нећу.

Симонида

решава се

Ти си жељан епископска стола?
Доведи га да му пијем поглед свежи,
Епископством то ће теби да се плати.

Данило
као стена

Не.

Симонида

Ноћас, док краљ ми у власима лежи,
Измолићу реч да епископат да ти.

Данило

Не.

Симонида

Мајком Ирином заклињем се сада
Архиепископ ћеш бити.

Данило
готово увређен

Не. Ни тада.
Зар пољупци женски да ми славу стичу?

Симонида бесна

Чуј, заклињем ти се: сам је нећеш стећи.
Брзо гину травке које саме ничу.

(Њене очи су црвене, недра се надимљу, усне играју, а сви удови дршћу.)

На списима твојим жива ћу те жећи.
Потроваћу чаше твоје и путире.

Данило мирно

Све што можеш, чини.

Симонида

Мене ловор чека.
Затрћу ти име к'о лажне кумире.

Данило

Ни моја мишица, госпо, није мека.

Симонида као змија

Блудниче, у храму, крај најгорих жена,
Хулиш пијан Бога сред побожне таме.
Засут бићеш кишом камења и стена.

Данило дрско
Нашто крити жене? Жене дођу саме.
(Труба с поља)
Гле, почиње мегдан. И он је због жена.
Деца! Губе главе рад женских рамена.

Симонида
Сувише си охол.

Данило
Ти — сувише проста.

Симонида
Претим ти.

Данило
Шта хоћеш?

Симонида оштро
Доведи Стефана.

Данило
Никад.

Симонида
Шта ти хоћеш?

Данило
као мрамор
Власт.

Симонида
Није ти доста?

Данило
Никад доста није.

Симонида
Реч нек ти је да̂на̂:
Визант власт ти даће колико ти треба,
Да челичном руком завладаш још чвршће.

Данило
насмеје се
Вараш се. Мој краљ је цар земље и неба,

И твој горди Визант испред њега дршће.

(Као да сања.)

Да, једна је вера, Моћ је њојзи име,
Један Бог је само, Држава се зове.

Симонида

Доведи Стефана. Чим да платим? Чиме?

(Нагло)

Да ли желиш круну краљевине ове?

Данило охоло

Не. Краљ има круну, а ја моћ те круне.

Симонида

гледа га тужно. Гнев је са њеног лица ишчезао. Она је сад опет јадно, немоћно дете.

Ја сам жељна само једног срећног дана.
О рад чијег греха мене судба куне?
Смилуј се на сузе, доведи Стефана!

Данило

оком које продире до у срж гледа је. Тишина стравична и пуна предосећаја. У Данилу се јавља човек, мужјак, но он као да се брани.

Симонида

Њено зелено велико око запазило је то. Луда, дрска мисао сене јој кроз главу и у очима, још пуним суза, блесне нешто ново, светло, моћно и смело: Жена. Приближи му се, и дрско.

Па хоћеш ли мене?

(Он се не миче, она му прилази.)

Па љуби и сиши!
Векови пут моју стварали су, ткали,
Византиско сунце са мог ока збриши.
Пиј недра где зраци сунца нису пали.
С којих нико није завесу смакао.
Дршћу к'о блед љиљан у сред ноћи плаве
Ни презрели краљ их још није такао.
Из њих бије мирис мирте и агаве.

Сва му је пришла, а њена мала нога цела се види. Пружила ка њему своје блештеће руке од мрамора, а по њима игра румена светлост сунца које залази. У пожару њене црвене косе блеште дијаманти. Она наставља

Хоћеш моје усне к'о јагоде тирске,
Сањиве, дрхтаве, пуне сна и росе,
Хоћеш власи, топле к'о ноћи мисирске?
Дај да те обмотам жаром своје косе.

Данило

осећа мирис њене косе

Као грех су вруће, к'о вера црвене.

Симонида

У ложници мојој грех бије у струне
И смеје се жуд кроз прозоре шарене.
По поду ћилими од персиске вуне,
По зиду низ чудних арабиских шара,
С таваница капље сок мирисних трава
С расточеном смолом бистрог ћилибара.
А пуна је тица таваница плава.
Постеља од бронзе мирише и чека.
Из млетачких чаша од мрка рубина
Пада тиха светлост црвена и мека,
И нија се топаз с модрог балдахина.

(Сва занета, пришла му је ближе.)

Почупај с хаљине моје тичје перје,
Скини с руку мојих два ахатна низа,
Нек се проспу руже и ситно бисерје,
На грудима блесну два мрка тиркиза.

Данило

мрким гласом, који је већ усталасала страст

Раскошна си.

Симонида

Копче поломи од злата.
На ногама мојим блистају сафири
На мишици танке змије од ахата.

Данило

Гориш.

Симонида

Малу жишку у огањ распири.

Она га је ухватила за руке. У собу удара румена светлост вечерња; просула се преко њених белих руку, које је Данило грчевито стиснуо.

Симонида

Нек румени седеф од мојих ноката
У мишицу твоју зарије се врелу;
Као плави челик у мраморна врата,
К'о сребрена стрела у наранџу зрелу.

Румен вачерња удара све јаче, обоје су као у огњу.

Данило

гледа је смрвљен

Лепа си!

Он наслања очи на њене миришљаве руке и сања.

Симонида

Из чаша од оникса глатка,
С дршкама од геме и од ковелина,
Пенушави нектар, пун блаженства слатка,
Пићемо у рују ципарскога вина,
Тад пиј очи моје до рођаја дана.

Данило

Смарагд препун сунца и греха...

Симонида

И среће.

Данило

Дубоке су... мрачне...

Симонида

Доведи Стефана,
Он један у мрак тај заронити смеће.

(Припила се уз Данила и лагано, сањиво, реч по реч, тихо, заносно, слатко)

Хајде да скршимо раскошне кондире
И, кад испијемо задњи пехар вина,

И, кад измрвимо бисер и сафире
Испићемо очи бездaних дубина...

Данило

тргне се нагло, дигне очи; из својих руку пусти њене прсте. У његовим очима је она иста мирноћа, само као да се виде још трагови од ватре. Он као да се мало час понизио пред самим собом. Сад жели да поправи грешку и рекне једно моћно

Не.

Симонида

запрепашћено га погледа и, осетивши да је изгубила све, осећајући да ни цело ово понижење нема успеха, рекне снажно

Ја хоћу.

Данило ледено

Никад.

Симонида

Робе, страх те хвата.

Њене очи блистају као у младе разјарене мачке, којој је лов утекао онда када је хтела, сладећи се, да га ухвати ноктима и кида део по део.

Данило мрко

Љубав, мушке груди, дражи белих жена
Смешне су спрам брига државних и рата,
Збитија, што судбу печате времена
И мрве сву ситну срећу малих бића.

(Симонида, запањена, слуша његове речи)

Држава, тај колос моћни и крвави
У плашту, црвеном од крвопролића,
Наше ситне жеље затире и дави.

(Резигнирано)

Нас одреди судба за велика дела.
А рођена срећа здрављена је за нас;
Ми чекамо Сутра намрштена чела,
А просјак, сав ведар, сише цело Данас.
Ми бацамо ситну срећу што нас зове,
Ми, деца таштине, охоли и хладни.
Наше очи срећу нових дана лове.

(С болним осмехом)

За трпезом пуном, ми смо вечно гладни.

Симонида

устукла и без једне речи слуша га. Овај човек који је одбио чак њу, а који је, досада хладан као мрамор, сада одједном отворио срце, чини јој се као апостол. Из њега говори трагедија Закона и Бол, зато она гута сваку реч.

Данило

истим мирним гласом човека, који зна да је у праву

Ми смо као сунца што просипљу зраке,
Једнолика, пуста — горе сама собом.
Ми крећемо живот, реч, панцире лаке
И ми, извор моћи, постајемо робом.
И с трновим венцем смрт кад нас погребе
И прах заборава наша дела заспе,
Кајемо се, што смо отисли од себе
Чашу среће, коју само једном наспе
Господ свежим вином.

Симонида

Сад се чаша пени.
(Нагло) Чека те, испиј је...

Данило одмерено

Ми пити не смемо.
За нас нису дани чежњиви и снени.
Рођени да зарад других сагоремо,
Ми, деца таштине, гладни среће, мремо.

Симонида

Она је слушала ове речи сурове логике, но млада крв букне у моћном и громком протесту.

Ја живота тражим; дајте ми да живим!
За леш прикована, док ми недра пупе
Зар да тражим искру под пепелом сивим
Краљевих очију што тамне и тупе?
(Снажно, као бедна жртва која се отима од замке)
Ја нећу к'о бедни просјак да се грејем.
На последњој искри зубље што се гаси.
Хоћу нове зубље да свуд пожар вејем
И легион звезда да ми љубав краси.

(Презриво)

О, ти жртвуј срећу за вечна времена;
Ја за венац трња не дам киту крина.
Ја не желим вечност — ја сам само жена.

Данило хладно

Ти жртвујеш љубав, краљ жртвује сина,
Стефан очи своје — ја ноћ твојих дражи.

Симонида гневно

Чему те све жртве?

Данило

Држава то тражи.

Симонида

Она, вечита жртва, сва успламти и покушава и последњи ватромет.

Ти не смеш. Да ли ће худи отрок смети
Усред ноћи или усред дана бела
Краљевскога сина довести и хтети
За раскошну цену краљичина тела...

Данило

прекида јој реч сав згранут

Шта хоћеш?

Симонида

срећна што га је збунила

Пред војску прашњаву и бедну
Сићију и рећи: „Би ли ико хтео
Да робовску усну своју сласти жедну
С краљичином споји у пољубац врео.
Рад услуге мале, да краљева сина
Избави из мрачних тамничких зидина?

Данило

смеје се отмено, тихо.

Симонида

Увређена. Мислила да ће изазвати љубомору, а не подсмех.

Шта? Мислиш та руља, што је жељна свега,
За мој један осмех неће спасти њега?

Данило смеје се.

Симонида

Та реч те не рече?

Данило

с тихим и дрским осмехом

Руља чека. Иди.

Симонида

стоји пред њим неодлучна, крши руке.

Данило

као да вели: „Залуд све".

Јошноћас ће, госпо, гласник послат бити.

С лева долазе два краљева пажа. За њима иде краљ, који се свакако упутио у краљичине собе, но чим види Данила и Симониду застане. Он је у другом раскошном оделу.

Данило

Спреман си за Сабор како ми се види,
Јер пун знак краљевства одећу ти кити.
Шта смисли да чиниш?

Краљ

Чини шта се мора.

Данило

поклони се и оде десно ходником.

Краљ

да паживима руком знак да оду, па онда љубоморно Симониди

Шта ћеш с овим?

Симонида збуњена

Не знам.

Краљ

Лажеш. Сви ме лажу.
Ја сам сламка усред помамног вихора;
Лудак, коме лице смешном бојом мажу.
Да. Ти си ме сита.

Симонида

Краљу.

Краљ

Јесте. Сита.
Сед сам, стар, немоћан? (љут) Ја још имам крви
Славољубље моје још се грехом пита
И мој ратни палош још уме да мрви.

Симонида

Краљу мој...

Краљ

Зар мислиш мој се ловор суши?
Ако нема огња, још ће бити дима,
А он штипа очи и дави и гуши.
Где су ти врагови? Тешко, тешко њима!

Симонида

Краљу мој...

Краљ

Челичне наместићу браве,
Скрићу те да сунце пут ти не испече,
Ни месеца зраци да ти косу плаве,
Ни поноћни ветар да ти љубав рече.

Симонида

као јадно, рањено дете, жељно материнске љубави

Дај ми часак среће.

Краљ

Даћу ти цекина..
Одеће од злата за те ћу да скујем.
Даћу ти робиња и тица и вина.
А хоћу да само моје име чујем
Из тих малих уста, расечене трешње.

Симонида разочарана

Мртви су цекини!

Краљ

О, где бих те скрио?
Што седине више, свет мрзим све бешње...
(Нагло)
Данило погледом тело ти је пио...

Симонида тргне се

Краљу...

Краљ

Ја га мрзим јер Сабор све може.
А тај глупи Сабор реч његова води.
Нашта моја круна, кад се црви сложе,
И у њиној глави кад се мржња роди?
Тај калуђер црни!

Симонида

Уби га.

Краљ

Да. Уби!
Он ми дела слави и за вечност пише.
Смрви га! Тад име за вечност изгуби.
А како? Његовим дахом престо дише.
Не смем, јесте, не смем. Он ми главу држи,
Он ми круну чува. Како га се гнушам!

Симонида

Он хоће Стефану зенице да спржи

Краљ прасне

Зар из твојих уста то име да слушам?
Мој син те опио!

Симонида уплашено

Мужу мој...

Краљ

Ти молиш?
Ти му тражиш спаса, змијо отрована...

Симонида

Краљу мој.

Краљ

Блуднице, мога сина волиш?
Нека га ослепе!

Симонида

Ја мрзим Стефана!

Краљ

И да сав се Тартар против мене дигне
И господње муње нада мном затутње,
Да знам да ће душа у ад да ми стигне,
Не бих утишао гнев очинске љутње
И несину подлом опроштаја дао...

Симонида

Краљу?...

Краљ

И кад зину празне очне дупље
У богаља што је туђу срећу крао, —
Хоћеш ли тад хтети те дубине шупље?

Симонида ужаснута

Вај!

Краљ виче

Нек ископају, не да их ослепе!
Нек задршћу недра у светине глупе:
Још хоћу да мрави испред мене стрепе,
Ма да стреле моје, зарђале, тупе
И мачеви труну и заставе рата
И у манастирској мру војводе сенци
И неми рзање убојнога хата:
Још су свежи моји ловорови венци.

(Стане, нагло отисне мисли)

Не, доста с Државом том иконом лажном.
Празна је сва слава. Сви моји ратници
Захвале су нашли у гробљишту влажном.

(Очајно)

О, како смо бедни!... Патници, патници!

(Важно)

Зато грех ти праштам.

Симонида

А нашта ми? Нашта?

Краљ

У твом дечјем оку пуном чедне лажи,
Кад збацим прах круне и крвава плашта
Одмора град мојих рушевина тражи.

(Гледа је дуго.)

О како си лепа! (Седа и гледа је сањиво.)
А ја сам уморан.
Већ унуци моји мач убојни носе.
Угасле су звезде, видик ми суморан,
И јесење лишће ветрови ми косе,
А ја још сам жељан сунца и зеница.
Срамота ме, сед сам, а грехом се дојим.

(Занесено)

Бела си к'о јато младих, белих тица,
Као бело иње на косама мојим...

Из сањарија га прекида Данилов улазак.

Данило

носи у руци замотуљак хартије.

Гласник већ је послат и ка Скопљу хита.
А овај лист нек' се Сабору прочита:

(Развија хартију и чита.)

„Краљевство нам жељно тишине и реда
Син буном потресе. Вишњи среће даде
Те безумни син нам не учини вреда.
У наше нам руке као кривац паде.
Кад на родитеља безумник се диже.
К'о син Псалмопевчев, и заверу кује,
Тад Господа гневи и казна га стиже:
Син у оцу мора Господа да штује.
— Милостиво увек краљевство је наше,
Над кривцем је казну преблагу изрекло
Само да се други бунтовници плаше
Грешно дело од њих да не би потекло.
— Гласник Скопљу хита. Јутром дан кад свиће
Са породом својим, а што може брже,

Син нам грешни прогнан до Византа биће
А ноћас ће очи да му ватром спрже".

Краљ

понавља махинално

Очи да му спрже... (Тргне се) Па ипак...

Данило

Краљ буди.

Краљ

не слуша га

О хоће ли једна варница кад кресне
Пасти у зеницу родитељу, Јуди,
Да ту мржњом као ратна смола блесне?
И хоће ли задњи глед, управљен мени,
Тражити да види око свога ока?
(Дошао је збуњен до прозора и погледа кроза њ.)
Авај! Ено гласник хита сав у пени,
Десет копља скаче у четири скока.
Ала јури... јури... хита у ноћ дубље...
Чујете ли, страшну клетву син ми шаље?
Стој! (очајно) Он хита, јури, све даље
(још очајније) све даље...

(На позорници је јак сумрак. Краљ и даље стоји крај прозора и виче)

Магла већ га скрива... Мене мозак пече!
Стој, јер поноћ носиш, а не светлост дана.
Не куни! не куни!... Сабор тако рече.
Смилуј се; зар мало на мени је рана?
Стој, врати се, врати... Авет дворцем кружи...
Престо мој се љуља... Издале ме страже.
Лаже весник, лаже! Он Сатани служи.

(Очајно)

Вратите га!

(Полети натраг и спази Данила који стоји нем и хладан као оличење суровог закона. Сломљено)

Беше.

Данило

одмерено и као стена

То потомци траже.

Краљ

као суманут гледајући само у једну тачку, говори једним темпом

Јест. Ти у утроби мајчиној што гмижу,
Ти хоће да живе! Њина реч нас плаши.

(Готово резигнирано)

Јер спомен потомства од свега је дражи.

(Очајно, бесно)

Вај, кад бих могао будућност да здерем!

Данило

За то време је дошао до врата од Саборне дворане, отворио их, загледао унутра и пошто их затворио

Сабор чека.

Краљ мирно

Сад ћу док истину сперем,
Да ми лицем блесне стари осмех лажи!

Краљ оде нагло у своје собе.

Симонида

За све време је као укочена измрвљена жртва седела и гледала немо, како се смркава.

Два пажа уносе две свеће и одлазе. Од ових свећа светлост је једва видна и двор неосветљен бедан је. Сад се види сва истина речи Теодора Метохита, којом је карактерисао тадашњи српски двор, где се „покушало пешке надметање с лидиским двоколицама, али се ипак надметало".

Димитрије и Константин

дојуре уза степенице, усплахирени, и то један десно, други лево од великог средњег прозора. Кад се виде загледају се.

Димитрије

Шта? Стефан ослепљен?

Константин

Каква је то замка?

Димитрије

Ко је сад на реду?

Данило

Страх вас је од тога?
Шта ја могу знати, ја ништавна сламка,
Смерни књигописац?

Симонида револтирано

Краљ, тако ми Бога...

Данило

Сав се згране при помисли да ће Симонида издати. У глави види сав ужас и срамоту и зато нагло притрчи, тобож да јој поправи одећу.

Краљице, допусти, тај свилени набор.
(Тихо њој)
Чувај понос! Ћути! (Враћа се оној двојици)
(Труба) Мир, почиње Сабор!

С лева се појављује краљ с круном и багреницом. Константин и Димитрије погледају се, истрче доле, сваки за свој рачун. Краља прате пажеви и отроци са свећама и копљима. Труба! — Врата се од Саборне дворане отварају и на њих улази Краљ. Данило га прати. Отроци и пажеви улазе за њима и саборска врата се затварају.

На позорници и даље само оне две свеће бацају слабу светлост. Симонида дотрчи до саборских врата. Тајац. Стаје уз ограду степеница и слуша, како се кроз ноћ једва чује тиха музика мандолине и глас фрањишканског калуђера: Vinum sit apositum.

УРОШЕВА ЖЕНИДБА

КОМЕДИЈА У ТРИ ЧИНА.

ЛИЦА:

Цар.

Царица.

Краљ Урош, син царев.

Синиша Немањић Палеолог, царев полубрат, господар Епира.

Томанда, кћи Ане Палеологове, деспотице, даљна рођака царева.

Капетан Палман, инструктор коњице.

Протовестијар Никола Бућа, епископ которски.

Двородржица (маршал двора).

Хрисанта, његова жена.

Лодовико од Фиренце.

Опат Мануело.

Калуђери, стари и нови племићи, ловци, стрелци, пажеви, дворкиње.

ЧИН I

Један забачен шумарак у царском зимовнику у Серезу огрнут последњим зрацима позног сунца дубоке јесени. У дну један стари рибњак пун увелог лишћа, и над њим се нагле модре црне гране оголелих дрвета. Кроз ваздух струји тежак суморан дах, а каткад се чује одјек далеких ловачких хајкања. Снегом покривени врхови планине спавају у густој магли, а небо једноставно и сиво. Камене стазе се спуштају и губе у шуми. Хладни поветарац претсказује скори мраз. Свуд је предзнак смрти. Старе камене клупе и један сто причају о старини овог дома и врта наслеђених од Грка.

На сцени су Синиша и Хрисанта.

Синиша је леп човек, висок, округле браде. Има му двадесет седам година. Смеђ. Тип гиздаво страсног Грка. Од мајке Гркиње, друге жене Стевана Дечанског, остао му је правилан нос и меке, али пожудне очи. Раскошно држање и безбрижност чине га симпатичним, али кадикад загонетним. Лака иронија што му игра на уснама и лукавост што се крије у угловима очију збуњују човека, и никад није јасно да ли он говори збиљу или тера шалу. У његовом тону има увек нечег дискретно подсмевачког.

Хрисанта има двадесет девет година. Лепа, али јој памет у обрнутој сразмери с лепотом. Има заносне очи и лепе руке.

Синиша

Стани.

Хрисанта

Што да стојим?

Синиша

Не мичи се. Тако.
Сад си два пут лепша. Просто к’о кип неки,
Сада тај ти набор с грули дршће лако,
А низ плећа вали таласају меки.

Хрисанта

Ти ме мучиш.

Синиша

Мучим? Не, већ љубав снивам.
Уносим у тебе сву дубину среће
И оваплоћење божанства уживам,
Гледајући само твоје бело плеће.
Сад си к'о русалка у сутон пурпурни.
Кад ноћ јој низ груди простре плашт прозирни,
И заигра лахор њима танац журни,
И распе се као реком уздах мирни.

Хрисанта

Чудно збориш.

Синиша

Је ли? К'о да слушаш бајке.
А муж твој кад прича?

Хрисанта

Ах!

Синиша

Говор му сличан
На досадну песму распукле свирајке.
Ја сам као... (сећа се)

Хрисанта

Шећер.

Синиша

А он као сичан.
Дивно је речено. (за себе) О, јаде мој! (Хрисанти)
Је ли?
О, мени се смеје кад видим вас двоје, —
Тебе, чије око само чежњу жели,
И њега ком нису умели да скроје
Преци чак ни руке, — ја се смехом давим.
(Гледа је)
Ти млада, пупољак миришљав и чедан,
Грудва снега, коју хтео бих да кравим.
А он?

Хрисанта

Ћути!

Синиша

Смешан, ма одакле гледан.
И зар ниси никад у постељи брачној
Осетила да те целу хвата језа?
И зар ниси клела у поноћи мрачној
Оног ко те за тај угарак привеза?

Хрисанта

Све погађаш!

Синиша

То се у твом оку чита,
У њему ја видим сву тугу што спава.
Тугу што је лажних врлина већ сита,
И поштење, видим, које очајава...
И сад ево мене да ти живот речем.
Још си као роса, но старост наступа.
Ја хоћу ту старост...

Хрисанта

Боже!

Синиша

Да претечем.
Да се твоја душа у мирису купа.

Хрисанта

Но ипак, ја мислим, превара је ружна

Синиша

То превара није.

Хрисанта

Него?

Синиша

Крик потомства.
Нова поколења траже остварења, —

Да их задовољиш ти си себи дужна,
И Бог благосиља таква вероломства!
И Богородица, у час искушења,
Пример за то даје.

Хрисанта

Веру не скрнави!
Тако ти Спасења, о Господу ћути!

Синиша

Сен лажне чистоте у себи задави.

Хрисанта

Немој...

Синиша

Онда на ствар. Пролазе минути.
Ја те позвах овде, ти на позив приста.

Хрисанта

Па зато сам дошла.

Синиша

То је сасвим јасно:
Чим си дошла овде, ниси сасвим чиста.

Хрисанта

Но ипак разговор свршиће се часно.

Синиша

Пољупцима.

Хрисанта

Никад... Не.

Синиша

Жена си права.
Но спашења нема ни лево ни десно.
Ког матица узме, тај се не спасава.
Но зажмури...

Хрисанта

Како?

Синиша

И умире свесно.
Још не тонеш, али не видиш обала.
Пусти се! Доцкан је, да се талас спречи.
Сад имају дужност твоја уста мала,
Али за пољупце, не за мудре речи.

Хрисанта

Ја не знам шта хоћеш.

Синиша

Све иде полако.
Цео живот то је осека и плима.
Шта ће ти тај вео? Нека вече млако
Голица ти недра. (Хоће да јој скине вео.)

Хрисанта

Па мени је зима.

Синиша

Ох! Љубав нас греје што око нас кружи.
Видиш, сутон пада. И он љубав схвата.
И пева песмицу о шеви и ружи...
Је ли тако?

Хрисанта

Јесте.
(Пошла је с њим корак даље и нагази блато.)
О шта је ту блата!

Синиша

Па шта нас се тиче то блато, те баре?
Ми смо изнад земље. Не чујемо звуке...
Не видимо ништа... Љубав грубост таре.
А јесен умире...

Хрисанта

Што ми стежеш руке?

Синиша

То је љубав, која не зна другог знака.
(Води је лагано напред.)

Седнимо на клупу крај старог рибњака...
Прозиран и препун увелог живота,
Згаженог шимшира, згрченог локвања.

Хрисанта

Jесте. Гле и мирта пала с оног плота.

Синиша

А сутон је препун сребрнастог ткања.
А твоје дубоке очи, пуне боје
Коре од неранца, кестенова, липа...
Сиво-мрке, светле, топле очи, које...

Хрисанта

Замисли, мој муж ме све под очи штипа.
Воли кад ми се под очима модри.

Синиша

Ја бих пољупцима маглу са њих спрао,
Да ме њихов поглед на клик бојни бодри...
О дај ми те очи! Јест, с тог сам те звао, —
Дај ми да просањам чар небеске среће.

Хрисанта

Неко иде... Авај! Бежимо!

Синиша

Ни корака.

Хрисанта

Не бојиш се?

Синиша

Витез главу под нож меће
Рад једног погледа из таквога ока.
Нико не сме прићи. Ја сам цар царева.
Ти си вила, тица... не, не... златна мрежа...
Пламен зоре... роса... сунце што изгрева...
Сан снова... чар звезда...

Хрисанта

Боже!

Синиша (обгрли је)

Смоква свежа.
Како ме те очи у грех смртни зову!
С њих ја читам љубав и заповест строгу.
Сунце где си, срећу да позлатиш ову?

Хрисанта

Зло би било, јер тад видети нас могу.

Синиша

Па и да нас виде, зар ће да се сете?
Но, још боље ноћу да ти дођем вешто,
Када поноћ црну завесу оплете...

Хрисанта

А мој муж? Зар не знаш: он већ сумња нешто.

Синиша

Сумња? Ах дивно је кад опасност прети.
Твој муж на дужности, ми у кући сами.
О, ти не знаш шта ће та ноћ нам донети,
Та ноћ исповести речених у тами,
Гледаћемо месец... О дивно ће бити!..

Хрисанта

А мој муж, а дворац, шта ће на то рећи?

Синиша

О нашој љубави зар ко може снити,
Љубав у којој тек ћеш срећу стећи
Љубав где сваког часа самрт грози,
Али смрти нема, јер Бог љубав штити,
А ноћ је с љубављу одувек у слози.
Сунце јој је злотвор.

Хрисанта

Ја се не знам крити.

Синиша

Срце ће ти рећи, срцем се помози.
То је права љубав, то херојство значи,
Кад се срећа, к'о плен, из замке украде.

Хрисанта

Нешто шушну. Неко кроз жбун се провлачи.

Синиша

Нико није. То су голубице младе...

Хрисанта

Сад у јесен?

Синиша

Добро, па шта те се тиче?

Хрисанта

Уходе мог мужа...

Синиша ослушне

До врага! Кораци.

Хрисанта

Уходе мог мужа! Ох, кад се развиче.
Бежи! Он ће да ме голу у свет баци.

Синиша

Па склонићемо се... (Хоће десно)

Хрисанта

Не, ја не смем тамо.

Синиша

Па куд ћемо онда? Два су пута само.
(Чује се говор.)
Брже десно...

Хрисанта

Не смем. Неко отуд иде.

Синиша

Никог нема...

Хрисанта

Муж ће тамо да ме спази.

Синиша бесно

Па куд ћемо онда?

Хрисанта

Јао, кад ме виде!

Синиша

Овуда! (Вуче је међу стене.)

Хрисанта

Зар? Јао, по тој уској стази...

Синиша

Урош. Ох будало! Ни десно ни лево.
(Њој падне вео. Синиша га дигне и вуче је.)
До ђавола! Хајде.

Хрисанта

Ох Пресвета Дево!

Изгубе се међу стењем.

На сцену долази млади краљ — престолонаследник — Урош и инструктор коњице немачки капетан Палман. Младоме је Урошу деветнаест година, слабуњав је и мало уморан, али тај умор не изгледа тренутан. Иако има једва видне науснице, у очима му већ спава разочарење. Види се да је последњом сценом збуњен. Палман има четрдесет две године, човек од позива. Енергичан је и послушан. Оличење поштовања закона и државотворне логике. Палман носи у руци извађен мач. За њим иде један паж.

Палман

Чекај. Куда журиш? Сад мало борења.

Урош

Марим ја за борбу.

Палман

Па куд тамо хиташ?

Урош

Досадно ми. (Тражи погледом Синишу и Хрисанту.)
Тако.

Палман

Шта гледаш врх стења,
К'о да ћеш из таме нешто да прочиташ.
А што те се тичу те дрвљике црне?
Шта ћеш овде?

Урош

Волим овај кут осаме.
Ах, гле траг курјака и траг младе срне!

Палман

Курјак усред двора. Све глупости саме.
Де мало борења.

Урош

То ме не весели.

Палман

Треба да се вежбаш: и сам цар то жели.

Урош

Цар. (Нешто га мучи.) Дај коцке.

Палман

Жалост, ту губити сате.

Урош

Онда књиге чија слова живот злате.

Палман

Књиге? Сад у мраку? И бар да што знају...
Што пише с почетка, то је и на крају.
(Пажевима)
Дај коцке.

Паж оде. Палман и Урош седну за сто да играју.

Палман

Твој отац, млад као ти сад што си,
Друкчији је био кад Бугаре здроби.
Цара Михаила мач још и сад носи.
Велбужд. Каква битка! Шта се плена доби!

Паж доноси неку игру налик на даме.

Палман

Да почнемо. (игра) Девет!

Урош

слабо га занима

Чуј песму јаблања!
Гола шума чека да нов плашт огрне.
Је ли да је сетан плач јесењег грања,
Кад с далеких страна северац нагрне!?
(сања) И сваке године рађати се с нова...

Палман

Волиш јесен кад се шири смрад мочари,
Ето чему тебе уче глупа слова.
Ја повуков.

Урош игра

Ти то не разумеш, стари.
(Смеје му се.)
Ти си паун кога реп шарени кити,
А без срца. Теби рај се божји скрива.

Палман

Па што ће ти срце, када цар ћеш бити?!..

Урош

Шта?

Палман

Тешко тој земљи где владалац снива!

Урош

као да пада у сан

О погледај јесен како самрт сеје,
И застире земљом покров боја разних,
И прах свелог лишћа по коси нам веје.

Палман

гледа га дуго

Где научи говор тај умова празних?

Урош

А сам си тражио да Сиргијан рече
Псалме Вавилонске...

Палман

Тај безбожник глупи!

Урош

Дивни су то псалми, реч к'о сребро тече.

Палман

Ја повукох...

Урош

Псалми... Рај ти души купи.

(Рецитује један од чувених вавилонских псалама.)

Тешки су греси, Господе, моји.
Лутах. Нико ми не пружи руке.
Жедан сам. Нико мене не поји.
Громко позивам. Не чујем звуке.
Плачем. Вај, нико ме не жали мене.
Страдам. Уздишем, јечим и патим.
Усне ми жедне и испивене,
И залуд сунцу молитву пратим
Господе, грех ми кишама спери,
Недела нек ми ветар разнесе...

Палман

Ја играм. О краљу, де се разабери...

Урош повуче досадан потез.

Палман

Јеси ли за метеж у Византу чуо?

Урош

Да.

Палман

Кантакузени с престола су пали,
После овог Визант биће сасвим труо.
Цар ће га узети као да се шали.

Урош

Страшно су досадни ти ратови стални.

Палман

А овај ће поход све досада туђи.
Донеће се свила, пехари, кристали,
Злато ће с оделом колима се вући.

Паж јавља

Цар!

Обојица се дигну

На сцену долази цар. То је Стефан Душан, цар свих Срба, Грка и Арбанаса, краљ Романије. То је једна моћна фигура, за главу већа од осталих. Коса му је бујна, румено мрка, брада лепо очешљана, изразита и мало отворенија од косе. Нос као у орла, а очи сиве, боје мора, с енергичним зеницама. Кошчат, моћан. Даје експресију дубоке проницавости, непопустљивости, самоуверења, не схвата финесе, нијансе, види све оштро. Има готов суд о свему. Не зна за елегантну етикецију. Непосредан, искључив, личан.

Цар

види игру

Губите време. (Палману) Чега новог има?

Палман

Лодовико пита, што овога јутра
Примио их ниси, да говориш с њима.

Цар

Не морају знати. Нека дођу сутра.

Палман хоће да иде

Цар

Чекај. Жито ноћас трговци донеће.
Нареди да спреме гвожђа и алата.
Ради к'о да поход ујутру се креће.
За час ће пролеће куцнути на врата.

(Палман полази)

И сваком нек дужност одреди се јасно.
И дознај, где уз пут биће воде питке.
Све нек буде спремно. После биће касно.

Палман се поклони и оде.

Цар сину

Успех није случај. Само треба реда.

Урош

Докле, оче, само мислићеш на битке?

Цар

Док Константинова престоница седа
Зове ме и понос вековни ми нуди.
Метеж тамо. Ја да будем ћутљив лутак?
Све што можеш узми. Тај те наук чуди?
Хладно мотри, спремај се — чекај тренутак.

Урош

Но та хука крај нас... Страх ме је тог врења.

Цар

Зар комешај тај ти ум не усхићава?
Не чујеш у њему песму остварења?

Урош

Али бес тај...

Цар

Који бич мој зауздава.
Ја све узде држим и шибам и гоним.

Урош

Растргнуће бура разастрте мреже.

Цар

Неће кад с торњева византских зазвони
Горд велики псалам наше вере свеже...
(Застане, погледа сина.)
А ти нешто друго к'о да мислиш?

Урош

Оче!

Цар

То су стари знаци свима нама знани.
Љубав?

Урош

Није.

Цар

Љубав своју владу поче.
Али грех се такав младости не брани.
Умири се. Знаш да у Филипа краља
Просим кћерку младу и лепу за снаху.
И још наследницу богатих земаља.

Урош

Опрости оче, мом младићском маху,
Али признаћу ти своју грешну тајну.
Чуј. Ја волим, оче, више него ико.

Цар

Сви смо ми мислили: волимо бескрајно
И волети више нећемо толико
Никад у свом веку.

Урош

Но грех чуј ми цео.
Нећу ону коју твој ми избор пружа.
Волим другу. (Цар гледа питајући.)
Ја сам одрећи се хтео,
Јер мада је волим, неће ме за мужа.
Хтедох да је мрзим, здавим у дивљини,
Али, авај, видех волим је све више.

Цар насмеје се

О, мали мој, увек тако нам се чини.
Али нова жена слику старе збрише.
Та жена не значи баш велику срећу,
Играчка за људе кад у занос падну,
Али не да због ње главу под нож мећу.
Жене су да сина мужевима дадну,
Јер смоква тек ваља када је под плодом;
Али жена може и корисна бити:
На пример, да с добрим ороди те плодом.
— А љубав? — Та глад се понајлакше сити!

Урош

Оче, не разумеш. Срцем се не влада.

Цар

Но када постанеш муж краљеве кћери
Ишчезнуће јаук љубавних ти јада.

Урош

Зар мислиш и љубав да се скиптром мери?

Цар

лупну рукама. Улазе пажеви.

Карту земље брже донесите. — Све ће
Свршити се лепо. Но само стрпљења.
Жене ли су циљ наш? (Доносе карте) А ево решења.
Ту је наша судба и кључ наше среће.

(Развија карту.)

Прво да се ова обиђе планина,
Па на Визант.

Урош гледа карту

Далеко је.

Цар

Зар за нас постоји сметња и даљина?
И зар мојој вољи отело се ишта?

Паж долази.

Цар

Шта је?

Паж

Томанда.

Цар

Нек дође.

Улази Томанда. То је лепа девојка од деветнаест година, сањалачких очију, жива, ведра, плаве косе, једна од оних девојака, које се могу са страшћу волети, али за којима се ипак не лудује. Поклони се.

Томанда

Наш царе,
Царица нам светла молбу за те има.
Због рођака неких својих сузе таре,
Јер не зна како би да помогне њима.

Цар

И хоће?

Томанда

Моли те да јој чујеш тугу,
Или да јој пошљеш ђаче перу вично
Или неког старог верног слугу...

Цар сину

Ти ме чекај. Добро, отићићу лично.

Томанда пропушта цара и полази за њим.

Урош за њом

Чекај.

Томанда врати се

Ти ме зовеш?

Урош

Ти си жена ретка.
Волим да те видим.

Томанда

Шта ме се то тиче?

Урош збуни се

Видиш сад не умем даље од почетка,
А сâм кад сам смислим за те праве приче.
Тад једна за другом мисао ми стиже.
Врло сам разложан кад сам у самоћи,
На све заборавим, чим ми приђеш ближе.
Смешно...

Томанда

Ја ти у том не могу помоћи.

Урош

Ја лагати не знам, а жене лаж траже.

Томанда

Шта то има везе?

Урош

— Ђаво том их учи.
Не воле кад им се љубав јасно каже,
Но од љубавника траже да их мучи.

Томанда

Каква дрскост.

Урош

— С тог те Синиша и мами.

Таманда

Он! Да нечег има, ја признала све бих.

Урош

Гле, образа, како букнуше ти плами.

Томанда

Ох, да је истина, лагала те не бих.

Урош

Весељак је. (Осмехне се)

Томанда

— Искрен.

Урош заједљиво

И леп је.

Томанда

— Веома.
Најзаноснији је члан царскога дома.

Урош

Штета, што к'о ован читати не уме.

Томанда

Но, кажу, куцање срдаца разуме.

Урош

Он и нема срца.

Томанда

— Бар не зна да плаче,
А тиме тек дражи и опија јаче.

Урош

По читаве сате причања испреда.

Томанда

Божанствено збори.

Урош

И лаже без реда.
У томе је послу достојан признања.

Томанда

Главно, да је храбар и пун поуздања.

Урош

Ту будалу волиш?

Томанда

Волим?

Урош

И још кријеш.
А мени се ругаш, дрско ме исмеваш.
Једва чекаш да му руке о врат свијеш,
А он те...

Томанда

А он ме?...
Реци, што оклеваш?

Урош

Исмева и лаже.

Томанда

— Е? И ништа више?

Урош

показује стазу којом је отишао Синиша са Хрисантом.

Читав сат га гледам. С Хрисантом се шета.

Томанда

Шта?

Урош

И мало час се за жбуњ један скриште.
Ни ветар, ни магла, ни мраз им не смета.

Томанда

Шта збориш, лудаче?

Урош показује

Увери се сама. Гле!...

Томанда пође стази, погледа и цикне

Ах!

Урош пакосно

Бар да чека да се спусти тама.

Томанда

Не... не...

Урош

Диван човек. Баш те много воли.

Томанда

Авај!

Урош

Ти због њега реку суза проли...

Томанда

Где је паж? Нека га овамо позове.
Лажљивац! Јутрос се тобож у лов крену...

Урош

Па туђе се жене боље но зец лове
И боље је ући у постељу њену
Но у вучје легло.

Томанда

Ћути! Пажа зови.

Урош пљесну рукама

Паж.

Деспот нека дође. Нека сиђе доле.
Реци ја га зовем.

Томанда

Ах! (Паж оде)

Урош

Прекрасно лови.
И тај му је наук од најбоље школе.
Срну још никад не ухвати.

Томанда

Ћути!

Урош

Јелен му је увек утекао.

Томанда

Доста!

Урош

Вукова се боји, медведи му љути.

Томанда

Ох!

Урош

Једном му чизма у бежању оста.
Морао сам због ње ја блатом да касам,
Мало што не падох у поток разливен.

Томанда

Иди некуд. С њиме сама хоћу да сам.
Ево га. Одлази.

Урош

губи се са сцене.

Бићу овде скривен.

Синиша

Још раније, пре но што су они спазили њега, спазио је њих. Брзо загрнуо рукав и запарао мало мишицу. Види се да зна у чему је ствар. Елегантно се поклони.

Синиша

Шта? Уроша нема? (љубазно) Зар ти си ме звала?

Томанда

Срам нек те је. То је за љубав ми хвала.

Синиша

Ништа не разумем.

Томанда

Грлиш туђе жене.

Синиша

Каква је то шала?

Томанда

О, то је поштење!
Вараш ме. Бар да ти образи црвене!

Синиша

Шта, сумњаш у мене? Зар неповерење?

Томанда

Не сумњам. Све видим.

Синиша

Кад?

Томанда

Пре два три трена.
С Хрисантом.

Синиша

Хрисантом? Која је то жена?

Томанда

Њу волиш, а мени подло љубиш косе.

Синиша

Волим те. И никад то нећу порећи.
Зар крај тебе другој да ме снови носе?

Томанда

Ужасно! Ти никад стида нећеш стећи.
У лов си пошао! Тако ли се вара
Жена, што у реч ти верује бескрајно?

Синиша

Жељан твојих уста, тог мирисног нара.
Место у лов, ја сам лутао очајно,
К'о да изнад мене кружи врана јато.

Томанда

Лутао с том женом пун повода ниска.

Синиша

Заклињем се.

Томанда

Душа, срце ти је блато,
С тог та глупа жена била ти је блиска.

Синиша

Не. Ти си за мене почетак и мета.
Да сам сит твог срца, зашто би то крио?

Томанда бесно

Ја крајеве значим. Са средином шета.

Синиша

Ја бих тада хуља, варалица био.

Томанда

То и јеси.

Синиша
гледа је дуго

Сад си иста к'о све жене.
Парче меса, које говори без реда,
Ком су груди гадним грехом покривене,
Што тражи да човек химне му испреда.
Сад си жена, круна божијих створења!
Лаж. Превара, згрчен роб што страсно сиже.
Жена, крпа, круна људског понижења.
И те лутке да су људског ума жиже!
Сад си и ти клупче лажних усхићења.
Сад си жена.

Томанда

Коју ни гледати нећеш.
Пребацујеш. Бар да имаш сажалења.
Ћутиш.

Синиша

Кад речи смисао окрећеш.

Томанда

Дрскости!

Синиша

То значи, ти с љубављу кидаш.
Због најмање сумње? Тај растанак боли.

Томанда

гледа га запрепашћено.

Синиша стеже груди

Јадно моје срце, залуд, залуд ридаш.

Томанда да изиђе из коже.

Синиша

говори свом срцу

Сабраћа твоја јаблани су голи
Истом песмом плачу к'о туга у мени.
Нашто двор? Весеље? Све буја, све цвета,
А у мојој души већ јесен јесени,
Мре срећа и моја умиру дрвета.

(Гледа у небо.)

Боже, зашто сруши олтар свих идола,
Да у срцу моме фијуче пустота?
Јуче река среће, данас море бола.
О, и смрт је боља од овог живота.

Томанда

Ко би ту умео збиљу да прочита?
Узео си маску, но истина где је?

Синиша

Све је збиља. Душа лажи ми је сита
У двору, у коме само плесан веје.
Да. Доста је било лажи и притворства,
Лик не уме више, да се срећним чини.
Мучио сам себе скоро до уморства.
Крај је лажи. (Стеже срце) Бол је овде у дубини.

Томанда
најзад уплашена
Шта ти је?

Синиша
Све пусто. Досада ме стеже.
Чини ми се и сам поглед ми се мрчи,
А у срцу јек се ждралова разлеже.

Томанда
Ти ме лажеш, али усна ти се грчи.

Синиша
Не лажем, јер мрачне пронирем видике.
Видиш ли, чујеш ли, како закон зове?
Сива киша роси спаљене звонике,
А духови ноћи своје жртве лове.

Томанда
Шта?

Синиша
Данас, кад царство наше живот значи,
Кад пурпурне звезде над престолом бљеште,
Данас изнад мене покров се навлачи,
Данас кад фанфари на нов позив треште.
Данас тутњи бакар, шлемови од нади...
Чуј... „На Визант!“ Нове славе нови венци,
Шта ту мене чека? Нов бол, нови јади.

Томанда
Али...

Синиша
Вечни слуга у царевој сенци.
(Хоће да пође)
Идем да чаробне неке нађем тице,
Па да ме однесу у незнан незнану,
Где пир среће звони и мру срама клице,
Далеко, у неку земљу обећану!
О даље одавде, где све лажју звони,
Где лаж у смрт зове, где лаж у бој гони,
Где се лажју рађа, живи, мре и труне.

Томанда

Куда? За Хрисантом?

Синиша

Твој савет не тражим.
Пусти да мог бола све зајече струне.
Идем, у самоћи да свој бол ублажим.
Девојка којој сам цео живот дао,
Баца моју љубав рад сумње ништавне.
Стара песма. Само крај јој нисам знао.

(Дрвећу)

Будите ми отсад љубав горе тавне.
Јер ја сам изгнаник из љубавног раја,
Јер ја сам несрећник. Дајте ми склоништа.
И причајте бедну песму мога краја.
И страшну срамоту мога прогоништа.

Томанда

Па шта тражиш?

Синиша

Љубав.

Томанда

Зар је имаш мало?

Синиша

Хтео бих да страдам са љубавних мука,
Да целујем блато што јој с ногу спало
И да сав се пренем од њезина звука;
Да осетим љубав к'о самрт бескрајну,
Што не зна за плашњу и воли без крика,
Не зна за кајање и не зна за тајну
И живи сред собом изатканих слика;
О, љубав, где падаш, умиреш без јава,
Љубав што све може, а ништа не ствара,
Где вољом очију Господ васкрсава,
Љубав, што живећи гроб себи отвара.

Томанда

Такву љубав?

Синиша

Што ће нов дан да ми роди,
Где ће пољуб један сву прошлост да збрише,
И да се преда мном не беласа више,
Иста стаза која истом циљу води.

Томанда

сва збуњена, готово клонула, више уздахне но што рекне

Ја те не разумем.

(Гледа горе мокре гране. Сутон се лагано навлачи помешан с последњим осмехом сунца. Мали тајац.)

Гле кроз слој облака
Како се мучно сјај сунца прикрада,
Хотећи да продре у долину мрака,
Где се залуд бори, где се залуд страда.
А прозирна румен у последњем часу
Сва се растурила и поносно дроби.
Гле, како се злато рубом стена расу.

(болно)

Та самрт светлости сав ми мозак роби.

Томанда

меланхолично

Вече.

Синиша

Док се блиста сјај смрти црвене
Хтео бих да поглед од сунца одмарам
На зеници лепе и вољене жене.

Томанда

О!

Синиша

Пољупцем дану да опело створим.
Да. Јер утонули дан не васкрсава.
Он мре као младост, брзо, а нечујно.
...Да будемо сами... Вече крај нас спава,
Само сутон клизи и жуд расте бујно.
Прошлост сва избледи. Тренут срца спаја,
Тад и само време престане да тече.

Мир, мир савршени сав мозак осваја.
Само срце срцу куцњем љубав рече.

Томанда

Сва је утонула у његове речи. Гледа како сунце умире. Чини јој се, да је и она сама несрећна, јер је све око ње пусто и мрачно.

И не волиш никог зар?

Синиша

нагло, као да се тргао из сањарија. Тобож плаши га то питање' а у ствари цело расположење је удесио због тога питања.

Ни речи о том.
Јер лаж тад ћу рећи од свих лажи већу...

Томанда

Лаж?

Синиша

Да тебе волим, за твојом лепотом
Да чезнем тражећи у твом недру срећу;
Да ме залуђују твог говора чари,
Рећићу, да сваки твој покрет ме плени,
И да твоја жеља мноме господари
И да лепшег стаса не видех на жени,
Рећићу...

Томанда

сва клоне поведена његовим страсним речима.

Ох реци, све реци! (Тргне се) Шта зборим?

Ватра јој удара у лице.

Синиша

све страсније

Томанда, подло лагао сам пређе.
Јест. Волим те, волим. Сав дршћем и горим.
Волим твоје усне и косе и веђе,
И твој дах и осмех, врх стопале мале,
И вео што крије дражи твога бедра,
И очи што снопом врелих стрела пале,
И мирис што млада голица ти недра.
Твој сам...

Томанда

стукне уплашено. Буни је ова бујица речи што пада на њу као златна киша. Као да пита: Лажеш ме?...

Синиша

Ипак сам лудо срећан.

Томанда

као плашећи се пита Зашто?

Синиша

Љубавно пијанство сву ми тугу крије.
Волети срећа је, ма волети ташто:
Ако вино лаж је, лаж пијанство није.
Јер у мени љубав биће увек жива.
Грејаће ме она к'о пепео среће.
Ја ти праштам. Можда ни ти ниси крива.
То се вечни закон у рад људи плеће,
Јер он неће срећу. Па нек тако буде.
Ја сам мали да му вољан на пут станем.
Шта ја могу? Мравак ове трошне груде.
Зар да својом судбом Закон Вечни ганем?

Томанда

Ти говориш као да ме волиш, али...

Синиша

Немој да се правдаш. Сажаљења нећу.
Свршено је. Тешко том ког неко жали.
Мртвоме убица зар да пали свећу?
Као да те волим? Та поруга нашто?

Томанда

Па ако ме волиш?...

Синиша

Чему сва та шала?
Кад свако правдање моје биће ташто?

Томанда

Па ти знаш да сам ти све што могу дала,
И зашто с Хрисантом?

Синиша

Ох, докле то име?
Не мучи ме. Не знам ни ко је ни шта је.
О, жена се увек заводи ма чиме.

Томанда

С њом си био?

Синиша

Ту већ моја памет стаје.
Па кад хоћеш да ти све речем, ти слушај,

Томанда

Но?

Синиша

Двобојем једним...

Томанда

Шта?

Синиша

Мој лов је спречен.
Убица сам.

Томанда

Уби...?

Синиша

Зато ме се гнушај.

Томанда

Дво...

Синиша

Од те болести још нисам излечен.

Урош извири у друштву једног калуђера. Сакрије се за жбун, да их Синиша и Томанда не виде.

Синиша

Мада нисам стражар, ја над двором бдијем.

Томанда

Зар?

Синиша

И чувам цара. Пре два три минута
Морао сам да се с једном хуљом бијем.
Ено га, где лежи мртав покрај пута.
(Тобож случајно му се загрне рукав, да се види рана.)
Некаква ухода, стражи на срамоту,
Спремао је замку царевом животу.
Но, на срећу своју, за главу је смањен.
То је цела прича.

Томанда спази рану

Крв. Па ти си рањен?

Калуђер тихо

Овоме ђаволу Бог на руку иде.

Синиша

А ништа. Тек само убоди се виде.
Ништа су спрам речи којом ти ме рани,
Јер ја сам убица. Гнушај ме се с правом.
То гнушање својом лудом плаћам главом.
(Вади мач, као да хоће да се убије)

Томанда

Синиша! Ја те волим! Стани!

Синиша

Волиш?

Томанда

Вај што рекох! (Хоће да бежи)

Синиша
као у екстази

Волиш. Боже, хвала!
О, сувише среће за једног убицу.
Ти не знаш шта си ми једном речју дала.
(Стеже очи руком као да плаче.)
Ох, први пут сузе осетих на лицу.
Једном руком је хвата.

Томанда одиста плаче

Несрећница ја сам.

Синиша

К'о божанству вишем
Прилазим ти бедан, изгубљени самац,
Те ћу сузе топлим пољупцем да збришем.

Томанда

Богомајко! (Пада му у наручје. Он је љуби.)

Урош,

извири. Бесно, полуглусно

Лаж је, лаж је жени мамац.

Томанда

извија се из загрљаја.

Видеће нас.

Синиша

Хајде у врт где ћарлија
Ветрић и где шуме јаблани и тисе.
Волиш ме?

Томанда

Мој мужу...

Припијени једно уз друго одлазе.

Урош

сав бесан кад они оду

Лисица и змија.
Једно сам мислио, а десето зби се.
Све је измислио. А ја сав се сплетем.
Знам, после ће да се тамо горе врати.
О смео бих главу на коцку да метем:
Неки бедник ту ће досетку да плати.
А мени све иде к'о да Бог ме куне.

(Први калуђер изишао је из жбуна и убедљиво.)

И куне те, сине. Грех очев испашташ.

Урош

Да.

Калуђер

Јер, знаш, наследник проклете си круне.
Треба да се кајеш и много да прашташ,
Да испостиш грехе нашех господара.

(Тихо)

Колико од њега чедност женска пати.
Кћи многога себра, роба и бољара,
Постаде од њега к'о девојком мати.

Урош узлахне

Да...

Ту је већ и други калуђер.

I Калуђер

И тако грешном сину престо даће.
И син какве глупе сељанке без стида
Ногом на честити рашки престо стаће.

Урош

Буде ли то, дужност с мог се срца скида.
Крв ће пасти. Мене божја правда штити.

I Калуђер

А уз цара стоји сва нова властела.

II Калуђер

Лукава гомила што би власти хтела.

I Калуђер

И Вукашин, веле, цара наговара.
Веле, ти си нејак, цар не можеш бити.

Урош

Чудан човек. Али вешто се претвара.
Од оца, од мене траг свој уме скрити.
Кога од нас лаже?

I Калуђер

И још поред свега
С ужасом се чудим царевоме смеру:
Хоће папу. Људе слао је до њега,
Да с народом прими католичку веру.
Ужасно!

II Калуђер

Страхота!

(Паж јавља)

Цар.

I и II Калуђер

Па да идемо.
Он и ми се врло мало разумемо.

Цар

наиђе. Спази их.

Камо светлост? (Пажеви доносе свећњаке.)

I Калуђер

Своје душе смерне
Склањамо понизно испред твоје круне.

Цар

А цркве су празне.

II калуђер

Прости слуге верне.

Оду први и други калуђер.

Цар

Вечито ти главу молитвама пуне.
(Пажу.) Одмах нека дође. Сад баш стиже Ћуна.

Урош немарно

А...

Цар

Не радујеш се? Увек онај стари,
Пун сумње, млакости, снова и чезнућа.

Ђућа улази

Господару...

Цар нервозно

Како текле су нам ствари?

Ђућа

Краљ је Филип био обрадован чашћу,
Што његову ћерку син твог царства проси.
Но живот је, рече, „под божанском влашћу".
Случај хтеде да нам дивне наде скоси.
Јер кћи му је летос за некога кнеза
Верила се...

Цар

Лаж је... Смицалице гадне.

Бућа

Но Господар Филип чашћу се обвеза,
Да рођаку једну за Уроша дадне.

Цар

Још ми се подсмева.

Урош

Можда тако све је.

Цар Бући

Ником то не реци.

Бућа

Гроб ћу бити.

Цар

Иди.

(Бућа оде.)

Цар сину

Ти си чак весео. Стара сумња где је?
Подругљив ти осмех у оку се види.

Урош

Шта ћу? Са женидбом имам слабо среће.

Цар

Волиш ону другу, и можда се надаш
Муж јој бити. Али ту се вараш. Све ће
Бити што ја хоћу.

Урош

Мора, јер ти владаш.

Цар мисли се

Можда је истина.
(Гневно тресне мачем.) Кнез да ме претече.

Урош

Шта можемо, оче? Господ тако рече.

— ЗАВЕСА. —

ЧИН II

Урошева соба. У њој је све у нереду. По поду, по столовима растурене боце, разбацано одело. У соби су Урош, први калуђер, први и други племић, први и други паж, калуђери, племићи. Сви спавају сем Уроша, првог калуђера и пажева. Пажеви се шћућурили у углу и нешто шапућу.

I паж

Ту беше Симеун.

II паж

Из Трнова

I паж

Главом.
Потом из Охрида, Скопља и Видина...

(Застане као да се нечега сећа, и сањиво.)

Просуло се сунце плочама и травом,
Краљ блиста у плашту модрог дамаскина.
У злату и сивом бисеру с Цејлона.
Краљица у плашту од камиље длаке,
У сјају јашпера, срме и циркона,
У велуту мреже млетачке и лаке,
Покривена танким камењем спинола.
У ушима два се румене рубина,
А на млечном врату блиста кожа бела,
И трепери плава балес-коларина.

II паж слуша нетремице

Какав сјај! — А ручак?

I паж

Јело се и пило..
Ту левантско грожђе, ајвар и канела.

II паж

О!

I паж

Чак и бибера на столу је било.
Најзад се на рибу цела гозба свела
Охридске, преспанске, с Мораче и Плава...

II паж

О!

I паж

Мирисни мошус с амбром догорева.
Малвасија медна вече зачињава.

II паж

О!

I паж

И бруји химна и с десна и с лева.

II паж

О! Читаве бајке!

I паж

Блистају панцири.
И шлемови звоне... Тамјан се прелива,
И на мачевима блескају сафири...

(Хвата га сан)

А априлско сунце златно одсјаива.

Обојицу их је ухватио дремеж. Они већ спавају. За то време су Урош и први калуђер разговарали шапатом. Кад ови заспу они почињу гласно.

Урош с уздахом

Да. Господ је гневан.

I калуђер

Смак света је близу.
Страховита казна на Хришћанство пашће.
Већ отровни црви стуб Истока гризу.
Развејана биће наша тиха гнезда.
Јао Византији! А и сам цар наш ће
Клонути под буром татарских најезда.

(Мења тон и прича мистичним гласом)

Зимус, једне мукле ноћи пуне иња,

Затресе се земља калипољског брода
И заурла дивљи талас мора сиња
И зачу се топот татарскога хода.
Расуше се куле и камене зиде
И престрашен живаљ утече без јава.
А кад јутро свану, Калипољ се виде
Опустео, као смет га завејава.
Лукави Сулејман наредбом је хитном
Превезао Турке на то пусто место,
Док се у Византу, у метежу ситном,
Гложила господа о прљави престо.
А наш цар? Види ли прст божији у том?

Урош уздахне

Не знам.

I Калуђер

Не види га, но слепилом гоњен
Чека да византске вране крила сломе,
Да на трули престо крене чете горде,
Док га у заседи чека Татар склоњен
И спрема мачеве и соколи хорде.

Урош

Ништа не разумем.

I калуђер

видећи моћан утисак својих речи, сипа их и даље.

Куд га ђаво вуче?
Доцкан биће када цар стане престрављен
Место од Византа примив ада кључе
И падне у крви властитој задављен.
А тад православље ко ће да нам чува?

(Урош гледа тупо, не говорећи ни речи.)

Ти си нам још нада, ти Господу веран,.
Ти спасавај народ докле бура грува,
И ублажи бол нам горак, неизмеран.

Урош

Уздам се у Бога, да ми дела брани.
Ја нисам к'о отац.

I калуђер

Јер ти имаш циља.
Не даш да светиње невера сахрани.
Господ нек те храбри, нек те благосиља!

Урош дремајући говори

Тада ћемо дићи горостасне лавре,
Да пропоји земља на све четир стране.
Дух господњи нека пољима нам навре,
А монаси нека свету веру бране.

(Он је клонуо дохваћен сном. Из друге собе се чује песма другог калуђера)

Волим топле очи,
На уснама малим,
Кад се сладост точи.
Тебје Бога хвалим.
Жалост овог света
Блажим вином старим.
На многаја љета
Тебје благодарим
Господи...

Певајући „Господи" појави се на вратима с фењером у руци у коме гори свећа, иако је дан, носи и флашу с вином.

I калуђер пробуди се

Што се дереш? Видиш: све спава.

II калуђер

Дивота.
Да се какав добар батак и бут смота...

Тражи што за јело. Истога часа се чује споља глас Databaseдржице.

Двородржица

Ту су се сакрили...

(Он у друштву неколико стражара улети на сцену. Спази слику и забезекне се)

Тако ми спасења!

(Урошу који се пробудио)

Господару! Пиће!.. Авај, цар кад чује!..

(Једном калуђеру)

О, Господе, оче... Таквог искушења!

I племић буди се

Зар се тако, старче, сан господе штује?

Двородржица

још не може да дође себи.

Ни сањао нисам... Авај, кад цар дозна.
Ако рекнемо му, зло по наше главе!
Ако прећутимо, казна биће грозна,
Кад му неки други за догађај јаве.

I племић

продужује за свој рачун неку ранију свађу

Зар скоројевићи да нам темељ граде?..
Он црвене чизме... Он мене да вређа!..

Двородржица

Грозна биће казна: чупаће нам браде...

I племић

Чик нек своје славне претке к'о ја ређа..
Он црвене чизме да понесе!..

I калуђер

Ћути!

Двородржица Урошу

Шта да кажем цару? О, судбине јадне!

I племић

Жутокљунац! Нису ни опанци жути...

Урош

Шта да кажеш? Реци, шта ти на ум падне...
Догађај испричај и још к томе додај:
„Несрећна га љубав убија..."

Двородржица

Ни речи.

Урош наставља

Ону коју воли за жену му подај...
Она само може да му зло излечи."

Јест, њено ме око, коса и стас витки
Гоне, да у ноћи тражим одморишта.
Не драже ме ни лов, ни мачеви бритки,
Нити ме се тичу гласници с ратишта,
Сањам да се дижем до божјих висина,
Мислећи на сјај што у оку јој спава,
И гледам уз песму, уз пехаре вина,
Како, док Рим пупи, Визант доцветава.
И пијан ћу бити и ноћу и дању.
Власт, благослов очев, слава — крпа стара,
Све то има вредност од љубави мању.

Двородржица разочаран

И ја сам волео...

Урош

Али с мање жара.
То му реци, а сад идите куд који...
Збогом.

Многи се разилазе.

Двородржица

Млад царевић, а какво мекуштво!
Љубав. Од ужаса чело ми се зноји...
(Одлазе. Чује се) Наш благослов... Збогом.

Какво лепо друштво!

(Превлачи руком преко чела)

К'о да вруђ је зејтин нада мном изливен.
Пред очима магла, а у оку труње!
Куд нађосте овај простор несакривен?

(Буди једнога)

Устај! Ено тамо пружи се у жбуње.

(Наређује)

Све те боце, јело, напоље избаци...

(Филозофира)

Ах, рат спрам овога играчка је права.
Ми чувари части прави смо јунаци.

Паж

извирио и јавља

Цар иде овамо!

Дворорджица крајње клонуо

Зло. Оде ми глава.

Сви побегну сем Уроша и дворорджице.

Цар долази

Прекрасан надзорник! Да дивних стражара!
Видиш ли како је ноћ протекла цела?
Тако ли се штити понос Господара?

Дворорджица

Несрећа је једна мој рад ноћас смела.
Брат твог силног царства...

Цар

Синиша?

Дворорджица

Он главом...
У мом стану... Стид ме... Моја жена... Срамно...
Несрећа...

Цар

Шта велиш?

Дворорджица

Као с неким правом...
И кад га затекох, драо се помамно.

Цар

И ти их затече?

Дворорджица

Нећу да те мучим.
И да своје срце дугом причом жучим.
Дуга је та повест, страшно заплетена.
Доста је што целим двором подсмех тече.
Сви знају, да ме је преварила жена.
И она ми сама, најзад, тајну рече.
Ја те молим...

Цар

Зашта?

Двородржица

Ја жени опростих,
Јер она је злато, анђео и срећа,
И молим те, срам кад овакав премостих,
Не дај да срамота буде ми још већа.

Цар

Па?

Двородржица

Свога страсног брата из двора уклони.
Та он је и тако господар Епира.
Шта ће овде, да ми кућу у срам гони,
И да прља чедност мог домаћег мира!?

Цар
насмеје се за себе

Мој законик ту ме грешења спасава.

Двородржица забезекнут

Зар?...

Цар

Морам прибећи том писаном леку.
Педесет и четврти члан за блуд кажњава:
Нос и руке да се обома одсеку.

Урош

Оче!...

Цар

Ћути!

Дводржица

Тим се не би беда спасла.
(Види да је терао лисицу, па истерао курјака.)
Немој, Господару. Мене бар не уби,
Тим би ми срамота још већма порасла.
Не сакати тело, кад већ част се губи.
Она није крива, зато њу поштеди.

Цар
размишља се

Добро. Онда сам је казни како умеш.
Видим, да ти мало твоја мушкост вреди,

Кад бичем над женом бдити не разумеш.
Место ове молбе, два добра ударца
Њу би научили како муж се штује,
Да не сме варати чак ни мужа старца.
Кад камџије падну, не сме да се чује.
Иди и пошљи ми амо Томаиду.

Дводржица

Господару, хвала. Наш оче и мати!

Цар

И Синишин грех ћу имати у виду.
Казна биће мала, но бол ће му дати.

Дводржица оде збуњен.

Цар

мачем дигне с пода једну заосталу мрку мантију.

Све прича о страшној ноћашњој пијанци.

Урош мукло

Да.

Цар

С људма што треба тебе да се боје.

(Пауза)

Дружба с потчињеним то су надни ланци,
Што везују мисли и наредбе твоје.
Зар мислиш: штоваће твоје заповести
И дрхтати кад ти поглед само спазе,
Кад су те видели пијаног без свести?

Урош

Оче, нећу више.

Цар

Адске су то стазе.

(Пауза. На царевом лицу се грче боре.)

Сви напори моји узалуд су били.
Страшљивца, глупака, ти називаш братом.
Реч црних монаха по мозгу ти пили
И одева дела и замисли блатом.

Урош

Оче, увек роб сам био речи твојих.

Цар

Па зашто си онда молитвама предан?
Ја, у твоје доба, већ Велбужд освојих,
А ти не доживе још двобој ниједан.
Место крви — млеко, место кости — слама.
Унук Немањића по словима лута,
Док суседи тајом замке плету нама
И цере се подло из свакога кута.

(Снажно)

Мој удар све боли. Јад зададох сваком.
Сви ме мрзе, али страх их од мог реза,
Чак ми савез нуди Луј на кавгу лаком
И Оном што куне језик се завеза.
Плашећи се казне сви суседи стрепе,
А ја око себе страх и трепет сејем.
Сви су жељни чути једне речи лепе,
И дан их озари, кад се ја насмејем.
А ти?

Урош

осећа да је немоћан

Не кори ме.

Цар

Ти? Љигаво тесто!
Шта ко хоће, може од тебе да прави.
Ти ни самог себе не разумеш често,
А још мање људе чија лаж те слави.

(Он је љут)

И једнога дана, кад смрт мене скоси,
Ко ће дохватити разапете мреже,
Да претњом и мачем славу свету носи?
И представник ко ће бити крви свеже?
Ко да држи узде? Ко нов сок да наспе
У вино, што у рат гони чете царске?
Богомољац! (Гледа у сина, који је збуњен)
Сав ће труд мој да се распе.
Место лета пашће ноћи јануарске.

Ти, бескрвни мајмун што све подражава,
Што се игра речма, том, за људе, звечком?
Зар од тебе да се земља ужасава?
Од тебе? Остаћеш вечно јадним дечком!
(Отац наставља све жешће)
Ово није земља, но сабор војника.
Ја цар нисам, него укротитељ звери.
Побуњеник стоји до побуњеника,
А закон ми штите иконе и двери.

(Застане)

Јест, треба ми црква, к'о роб да ми служи.
Ово нису људи, но пси жељни меса.
Царство где све кључа, Бог се с врагом дружи,
Ја цар нисам него укротитељ беса.
А ти? (гледа га оштро)
Шта за тебе сав тај напор значи?
У твом срцу сумња пружила је корен.
Јадни сине, тебе измирна привлачи...

Урош

Опрости ми, оче, ја сам тако створен.

Цар

Страшан бес му прелети преко лица. Он се угризе за усне, да га заболи. Хтео би за ово да удари сина, али се савлађује и продужује нервозно

Да, ти си паметан к'о и други људи,
Колико и руља око тебе што је.
Али то је мало да се људма суди,
Да се њима влада и да те се боје.

Паж улази и јавља

Томанда.

Цар

После. (Паж оде)
Памет значи мало.
Главно је задати свуда страх и трепет.
Са памети већ је много царство пало,
Јер не вреди много мудрих речи клепет.
(Цар шета, хоће да пређе на другу тему.)
Најзад бићеш пајац ћуди ко зна чије.
(Шета, мучи се.)

Бар да те је љубав друкчијим створила.

(Урош се убезекне)

Код тебе ни љубав к'о у другог није.
Друге диже, док је тебе оборила.

(Шета и спрема се за крупне речи.)

Што те дуже гледам, збуњенији бивам.
По читаве ноћи твоју бригу бринем.
И кад заспим само твоју немоћ снивам.
Не знам, како вео да са тајне скинем.

(Застане. Гледа сина у лице.)

И да би се једном рашчистило с тиме,
Томанда нека са двора се крене.
Ми имамо друга посла ове зиме,
А не да гледамо успех ћуди њене.

(Гледа какав је утисак оставио на сина.)

Урош

Оче!

Цар

Но! Говори.

Урош

Оче, ја те молим...
Не знам којим путем да свој грех искупим.

Цар

Склонићу је. Добро.

Урош

Оче, ја је волим...

(Уплаши се, да није увредио оца, и брзо)

И хтео бих да у калуђере ступим.

Цар гледа га

Сав мој напор, да због једне жене страда?
И да се укочи можда поход цео?

Урош очајно

Ако будем без ње умрећу од јада.

Цар мирно

Онда нека буде како сâм си хтео.

Урош не разуме ништа и гледа у оца збуњен.

Цар

пљесне рукама. Улази паж.

Нек уђе. (Паж излази и пропушта Томанду.)

Томанда поклони се

Мој царе...

Цар

седа на столицу. (Две су столице поред њега.)

Овде, поред мене,
Седите... Ја желим да све дознам јасно,
Мада знам вам жеље и мисли скривене.
Боље пре, но после, кад би било касно.

Урош махинално

Да...

Цар

Без завијања и лажнога стида!
Будимо искрени! Прилике нас зову,
Да се брзо, чисто нови темељ зида.
Морамо бранити име, кућу ову.

Томанда

осећа у чему је ствар

Господару...

Цар

Многе ја не трошим речи.
Да ли се волите одговор ми дајте.
Нека страх од казне говор вам не пречи.
Не с царем, но с другом говорите, знајте.

Урош

кад га отац пресече погледом

Ја је волим... оче... Волим као себе...
И... (збуни се.)

И... све ти рекох...

Цар Томанди

А ти?

Томанда

Она није очекивала овакво питање и околишава зато с одговором

Моћни царе,

Кад дође дан да се за увек погребе
Девојаштво и да прах се с крина старе,
Размислити треба о свему, о свему...

(Цар је слуша. Она продужује као стидећи се)

О мужу су жеље поносне ми биле,
Замишљах га увек к'о борца у шлему,
С оклопом, никада с одећом од свиле.
Поглед му је дрзак, мишице му смеле;
Он преко гробова долази до циља.
Груб. А знаде само песму борбе вреле.
Не уме да моли ни да благосиља.
А кад дома дође, сав у модрој пени,
Прострељеним да ме мишицама грли
И тај крвав ратник, да у мојој зени
Нађе чар живота што му правце хрли;
И сребрна поноћ када затрепери,
Заспи ми на руци...

Цар

Доста. То су приче.
У данашњици се, девојко, разбери.
О, једна на другу како жене личе!

Томанда

Ти си хтео. С тога срце ти отварам.

Цар

Смисао ти речи не могу да схватим.

Урош за себе

Но ја схватам.

Томанда Цару

Ја ти жељи одговарам.

Урош исто

Све пропасти мора, чега ја се латим.

Цар

видећи да Томанда околиши, мисли да се стиди и хоће да јој помогне

Размишљаш се? Стид те? Стид те чини милом.

Томанда

начини презрив гест, погледавши нејаког Уроша. Но, иако је она то учинила кришом, Цар спази и разуме.

Цар дрекне

Наследник је царски!

Урош

види куд води сцена

Оче, немој силом.

Томанда

видећи да увијања не помажу

Ја нећу.

Цар

престрављен, сав позеленивши

Шта?

(Он чисто не верује ушима. Жиле му играју на слепочницама.(

Реч ту још једном понови!
Тако ми Господа платићеш је скупо!

Тресне руком по столу.

Томанда

пред овим разјареним колосом, који из крајње очинске нежности прелази у оркан, осећа да падају сви разлози, с тога падне на колена и тихо, лажљиво

Непознати мени закони су ови.
Проста сам за престо и било би глупо,
Да се после кајем, зашто се удомих.

Она говори погледајући са страхом, кад ће се песница спустити да је здрозга.

Цар

Преда мном легије трепере к'о трска
И народи стрепе, јер ја царства згромих,
А ти, бедна жено, преда мном си дрска.
Ко твој отац беше? Властеличић мали,
Дужан, увек гладан, жељан топла кута.
Не могаде да се ни сабљом похвали:
Из борбе утече небројено пута.
Ко је твоја мати? Ћерка сиротана.
Деспотица горда исцепаних скута,

Гладује годишње бар стотину дана.
Ви, грчки потомци Византа што стење,
Наследници бедни царства што је свело,
Царева, чији се понос к небу пење,
А алеме скиптра продају за јело...
Ви, гробари славе... кржљави изданци...
(Не заврши реченицу, но начини презрив гест)
И ти, сенко сјаја, сад када те проси
Син цара, о коме јече сви пропланци,
И чији мач главе војсковођа коси,
Одбијаш му љубав... (уноси јој се у лице)
Но ја брак тај желим.
Нећеш ли, смрт грозна други муж ти биће.
Говори. Још једном питање ти велим.

Томанда

Царе...

Цар говори лагано

Прво смола твоје тело скриће.
Потом врело уље очи ти испећи.
Туп нож ће ти језик одсећи и уши,
Затим ћеш морати на врућ угаљ лећи,
Где пламен још тиња, а густ дим се пуши.
А свет око тебе и с десна и лева,
Обучен свечано као сват до свата...

Урош

замишљајући вољену девојку у мукама

Немој...

Цар

продужује реч по реч

И док смола тихо догорева
Слушаћеш сватовац...

Томанда

Ох, језа ме хвата.

Цар

Знај: нико се није мог спасао гнева.

Урош механички

Нико.

Цар

Бирај.

Томанда збуњена

Чекај...

Цар

Но!

Томанда

Још се не реших.

Цар

Како хоћеш да ти венчање се пева:
На спалишту или...

Томанда

Боже! Шта ти згреших?

(Пада Цару пред ноге и бризне у искрен болан плач као покајница

Цар

видећи је овакву мења тон. То су тренуци, кад нежност треба да победи, иако је лажна, јер је претња учинила своје.

Но ти ниси крива, већ охоли преци.
Они су те, дете, до суза довели.
Крв матере твоје! Сад реч своју реци.
Но! (Помилује је.)

Томанда кроз плач

Све нека буде, како цар мој жели.

Цар

Благослов вам дајем! (Урош клекне поред Томанде.)
Још знамење видно
Учинити треба. (Сину) Прстен с твоје руке.

Урош

Изгубих га синоћ у пићу.

Цар

Престидно.

Урош плашљиво

То је предзнак буре усред брачне луке.

Цар

То је само срамно, а не предзнак коби.

(Скида свој прстен)

Благослов вам дајем. Ускоро венчање.

(Диже Томанду)

Сада можеш ићи пошто прстен доби.
А нас чека дужност и царско нам звање.

Томанда

У очима јој се чита скоро претрпљени страх и лаж.

Идем Богомајци, с осећањем новим
Светој цркви главу да ставим у крило,
Жељна да у реку мирисну запловим.

Поклони се.

Цар

Збогом, снахо. (Томанда оде.)

Урош

Како све је лепо било.

Цар

И сувише живот упрошћен је, да би
Преплашени својој дали се судбини.
Загонетке увек виде само слаби,
А јак човек судбу својим робом чини.
...Сад нежности доста. *Законик* је свршен?

Седа.

Урош

Да. Прегледах препис, и с Додатком хитам.
Но смисао негде изгледа замршен.

Даје му рукопис Законика.

Цар

То значи: још једном сам да га прочитам.

(Отвара рукопис, претура листове и говори полугласно, разматрајући га од члана 156 надаље, који је део тада додао.)

Хрисовуље, писма, дужност крајишника,
Вађење железа и јемства за штету,
Казне за пијанство, дужност поротника,
Судија и закон. Жир за цркву свету.
Закони за новце... Повеље златарске.
Царски суд... Тамници... псари и станари...
Закон за крадљивце... За дворане царске...
Преноћиште царско... Десетак... глобари...
Црквена имања... Ко калуђер бива...
Рокови плаћања царског како греду...
У црквама не сме женско да ноћива...
Закон за меропхе. (Гласно) Но, све је у реду...

Урош

И?... (Отвара неко писмо.)
Од Лодовика. Кроз месец ће дана
Посланици папски пред твој престо стати
Носећи ти звање верског капетана.

Цар насмеје се

Црвен ће ми шешир пали Визант дати.
Нећу папу...

Урош обрадован

Збиља?

Цар

Морало се. Сада,
Када Качтакузен у тамници труне,
Помоћ ми папина чак рђаво пада.
Све је према ветру.

Урош

А папа?

Цар

Нек куне!
И Каликст ме прокле. Зар то значи нешто?
Авињону јави, да сав труд му даљи
Узалуд би био. Али јави вешто.
А папи и цркви дарове пошаљи.
Даље?

Урош

Једна молба од Бранкова Вука.

Тешко му је што га шаљеш из Епира.
Сеоба му таква причиниће мука:
Успомене руши, гони га из мира,
Да га не премешташ с очевине, моли.

Цар

Очевина? Кад се о држави ради,
Зар премештај један правог мужа боли?
Човек није дрво, што кад се пресади
Увене! Он треба врлину да сеје.
Сановник се царски с местом сроди лако
И очевина му бива земља где је.
Досад то не беше. Отсад биће тако.
(Пауза) Даље?

Урош

И још неке молбе истог кова.

Цар

Пређи преко тога.

Урош претура хартије

Узајамне тужбе.

Цар смешка се

Старцима не годе наређења нова.
Умара их дужност нове царске службе.
Тја, ја нећу царство снова као пређе,
Где су породична предања — врлине,
Него царство људи, што размичу међе,
Па ма били деца блата и туђине.
Главно да су снажни и од цара стрепе,
Ко су, шта су, то је споредно. А даље?

Урош

Бан Стеван Босански, уз поздраве лепе,
Да му вратиш земље, неке молбе шаље.

Цар

Нек ћути! Тај доста милости ужива.
Досад треба да је у тамницу бачен.
Тај клетвеник папин, што траг подло скрива.
Нек ћути, док није у мртве назначен.

Урош с резигнацијом
Чак ни он ми није ћерку хтео дати.

Цар
Шта ће нам његови иноверни свати?
Бојао се папе. Сад он нек га штити.
На пролеће и с њим чаркања ће бити.
За тај срам ја ћу му платити ма када.

Паж улази
Царица! (Пропушта је.)

Царица
ушла је и поклонила се.
Мој царе, рећи сам ти рада
У смерном поклонству неколико речи.
Томанда све ми каза.

Цар
Зар већ? Теби?

Царица
А мајчин ми понос тада рече: „Спречи".
Мој син, ја цар да сам, узео је не би.
Да, љупка је, нежна и витка и плава,
Са пурпурном косом... Заноси, осваја.
Али закон вели: Само царска глава,
А не царско срце брак царева спаја.

Цар
Госпо, увек твоја реч ми драга бива,
Но овога пута, мада си у праву,
Не разумеш дубок разлог што се скрива
И на престо води ту лепојку плаву!

Царица зачуђена.
Шта? Мораш? Грех неки?...

Урош
О мајко...

Царица
Стид да је.
И једно и друго. Такви греси њени

Траже, да се због њих у тамници каје,
А не на престолу мене да замени.

Урош

Госпо, греха није. Љубав.

Царица

Нежност срца!
Царско гнездо мора царска тица свити,
А не кћи племића што у беди грца.

Цар

Најзад, ја то хоћу. Тако мора бити.

Царица

Не желим да царство буде под срамотом.
Желим срећу круни, и теби и њему.
С тог те молим да још говоримо о том.

Цар

Па... зборимо... мада размислих о свему.
(Урошу)
Сутра ћу Законик тај Сабору дати.
Иди и среди га.

Урош

разуме у чему је ствар. Полази и, осећајући да се ради о његовој срећи, погледа болно, као рањен, у матер и готово завапи

Смилуј ми се, мати. (Оде)

Цар шета, још не почиње. Царица чека објашњење.

Цар

Разлог за тај брак су потребе државне.
Ја унука хоћу, и то што скорије.

Царица

Унука? Зар мало господе је славне?
У краљева... кнеже...

Цар

Ићиће спорије.
За велико дело пролеће ме чека.
Царевину желим освојити целу.

Мачева ће страшна зазвонити јека:
Ради се о њеном или мом опелу.
Ко зна шта ме чека, када Визант падне.

Царица

И најгоре да се деси, Боже склони,
Ту је Урош, правац и нов пут да дадне.

Цар

Наш син? Сам он баш ме на тај корак гони,
Царством мојим подли повлаче се лисци
И рију где могу. Док ја водих битке,
Њему су уходе, гадни црнорисци,
Сипали у главу лаж и мисли плитке.
Видиш ли га? Све је смрвљено у њему.
Ни снаге, ни воље, ни жеље, ни циља.
Син мој, а мени је противан у свему.
Ја мрвим и кунем, а он благосиља.
Мислио сам дуго, тражио спасење
И молбом и претњом. Све по старом оста.
Најзад видех: брак је једино решење.
Нек унука да ми, и то биће доста.

Царица

оборила главу и ћути.

Цар

Истину не кријмо. Сама знаш да просих
На два места снаху. Лошу имах срећу.
Знаш сама каквим се замислима носих.
Он сам себи сад је изабрао срећу.
За презрење није. А мени се (застане) хита.
Он је воли. Можда, она ће га спасти.
Он у њеном оку своју срећу чита.
А ја моћи имам и снаге и власти.
Не морају да се нове везе траже.
А Урош? Видиш га... Ми ту нисмо криви.

(Застане)

Разумеш... Не мора баш све да се каже...

(Слегне раменима)

Нека у свом сину свог оца оживи.

Царица уздахне

Можда...

Цар

Све је тако. Па кад сина роди,
О унуку своме ја ћу да се бринем,
Он ће да царује и да војске води,
Кад остарим и кад круну с главе скинем.

Царица

премишља се да још нешто каже.

Да...

Паж улази

Деспот Синиша.

Цар да му знак да га пусти.

Синиша улази

Господару брате,
Чух, да ми се спрема казна...

Цар

На зло лаком,
К'о сви што дужност не знају да схвате,
Згрешио си. Закон право суди сваком.
Твој грех ми је познат, к'о и ратна дела,
С тог строг нећу бити.

Урош излази из собе, и кад спази Синишу тргне се.

Синиша

И најмања да је
Казна печат срама бележи сред чела.

Цар

Из руку данашње узимам ти краје
И шаљем...

Синиша

Тог истог часа, царе брате,
Кад мене прогониш, црни ће монаси
Лепотицу једну у гробље да спрате:
Не мене од срама, њу од смрти спаси.

Цар

Тим је већа казна.

Царица досећа се

Мужу мој.

Цар нервозно

Ја владам.

Ко је она?

Урош

Авај!

Синиша

Зло је, ако страдам.

Кајаћеш се, мржњу што са братом поче.

Цар

Име?

Синиша

гледа победоносно, пошто је намучио Цара. Слог по слог

Томанда!

Цар

До ђавола!

Урош

Оче!

Цар

Шта? Зар и њу лажеш?

Синиша

дубоко увређен овим, заузме став и охоло

То је љубав права.

Он не зна ништа о намерама царевим и погрешно разуме царев гнев

Цар

збуњен овом вешћу

Царице, прозбори...

Царица

и сама збуњена, гледа час у Синишу час у Уроша.

Таква вест ме чуди.

Синиша

који је наопако схватио овај утисак.

Што? Мислиш да она царство понижава?
И да, можда, царској породици худи?

(Одсечно, готов на све)

Волим је к'о живот. Она моја биће.
Цареви ми неће своју кћер да нуде.
Нисам владар коме време ловор свиће.
Доста ми је, ако волела ме буде.

(Окреће се Цару и цинично)

Наследника царског достојно ожени, —
За порфиру царску царска су рамена, —
Но молим те, немој световати мени.
Сирота је, али лепа и поштена.

Царица

Ужасно! Шта мислиш сад у овој тмуши?
Два су пута: који мислиш да је бољи?

Урош

Смилуј се. Зар кула славе да се сруши.

Цар одсечно

Биће к'о што рекох и по мојој вољи.

(Насмеје се)

Дивна казна! Биће то шала ваљана.
Сто решења једним извршићу махом.

(У лице Синиши)

Томанда бива за недељу дана
Урошевом женом, нашом царском снахом.

Синиша, који је очекивао све, само не ово, застане згранут. Урошу је лице насмејано. Цар је горд, Царица нешто мисли.

— ЗАВЕСА НАГЛО ПАДА. —

ЧИН III

Велики низак трем у лепој резбарији. Предњи део отворен и одатле пукао видик на далеке висове обучене у маглу. Лево у дну су огромна двокрилна врата, која воде у трпезарију за званична дворска весеља. У предњем плану, с леве стране, још једна врата, мања. Десно у дну врата воде у ходник. Десно у првом плану степенице, које воде на спрат. Доцно по подне. Скоро ће ноћ. По трему се врзмају многобројни калуђери, племићи, стара и нова властела, пажеви, даме и други. У једном углу Никола Бућа прича једној групи.

Бућа

Верујте, не видех ништа томе слично.
Рекоше Петрарка да је име њему.
Имао сам част да упознам га лично.
Тај се човек просто разуме у свему.
Зна грчки, латински, законике давне,
У знању се нико с њим борити не сме,
Највештије води послове државне,
Свирач је, а кажу чак пише и песме.
К'о посланик зимус у Млетке се крену.
Дужд је то сматрао као почаст ретку
За државу своју. С тог властелу њену
И племство по крви, знању и иметку,
Позва да почасна пратња њему буде.
И док девојке га прате оком смерним
Маркизе му кришом своју љубав нуде.
А он речима је плаћао бисерним.
Кад он збори, тајац влада на све стране.
Слушају га госпе и кнежеви седи.
Да, он је посланик земље једва знане,
Ја посланик царски — и он више вреди.

II племић који га је слушао

Ретка почаст. Ретка. Тој завидим слави.

Једна дама
Ничег горег нема. Куга цар је зала.

I племић који с њом говори
Краљицу Француске за дан у гроб стави
И сахрани равно седам кардинала.
И три сина краља од Француске здроби,
И брат Патријархов, византски прваци,
Монахиње многе — подлегоше коби,
А живи вапију: „Срећни су мртваци“.

Бућа првом племићу
Како Кантакузен?

I племић
Веле, зло је с њиме.
Примиће монашки чин још ове зиме.

Лодовико једној групи
А наш цар је папу изиграо дивно.

II племић првом племићу
Не разумем, што је господство вам кивно.

I племић
Што? Још гологлавац пита!

II племић
Рад бих знати.

I племић
Јер је дворац препун новодошлог гада.

II племић увређен
Ја сам племић

I племић
Још ће и краљем се звати.

II племић
Што ја да сам гори?

I племић
Нисам за смех сада.

II племић љут

За мог цара крв се моја реком просу.

I племић

Хвалише! Леп од вас цар наш има донос!

III племић презриво

Таквог племства свуд је к'о ти, бедни, што су:
Племство које не зна за име и понос!

II племић

Реч мери!

I племић

Шта велиш? Ти још тражиш свађу?

III племић

Говедар!

II племић

У боју глава ми је била.

I племић

Иди, о јунаштву лажи „браћу млађу".

II племић

Шта ми се ти гордиш, ти ленштино гнила?

III племић смеје се

Цар их из милости дигао из праха.

Свађа је све оштрија. Око њих се купе људи.

I калуђер

Никад да се „нови" са „старима" сложе.
Једни су због других увек пуни страха.

Бућа

Па то до побуне чак довести може.

I калуђер

Било би, да цар наш нема руке снажне.

III племић вади мач

Зар мене да врећа син глупога себра?

II племић

И сам цар је сит вам оданости лажне!

Вади мач.

III племић

Жутокљунче!

II племић

полети да се бије. Задржавају га.

Пусти да му сместим ребра!
Пусти ме да смрвим торокало гладно.
Ни паре у џепу, а нос небо пара!

(Метеж)

Мануело

прича неким женама

Некакве три жене, вели прича стара
Мучио је ђаво...

IV калуђер улази и трља руке

Бррр... Ала је хладно!

Мануело

Тад свети Доминик са молитвом приђе
Женама што вришге и моле и туже,
И к'о црни мачак сотона изиђе
Из њих и утече уз звонарско уже...

Једна дама

То је чудо право!

Мануело

Но још већих има.
Свети Бенедикт се гадио од жена.
Одједном испаде пред њега из дима
Седам девојака...

(Сви око њега зину, а он наставља)

Све голих рамена...

II племић првом

Клипане...

Мануело прича

Одело са себе су свукле...

Једна дама

А светац?

Мануело

Утече, крст узевши на се.
Потом су га косом као бичем тукле.
Тад анђео сиђе да га беде спасе...

Лодовико Бући

И место да папске посланике славне
Дочекамо овде с готовим решењем,
Због неке цареве намере ништавне
Враћамо се, а под страшним понижењем...

I калуђер другом калуђеру

Од полумесеца што се крадом јавља
Кажу, цар се боји.

Мануело и даље прича

Све то зли су дуси.

II калуђер

Какав срам за једног цара православља,
Да кћер своју нуди емиру у Бруси!

Лодовико
Бући и још некима

А сад ту срамоту ко да папи јави?
А знајте, царева то је чиста штета.

I калуђер

О боље да целу земљу крв задави,
Но да дочекамо Татарина — зета!

Трећи и четврти калуђер прелазе у разговору преко позорнице.

III калуђер

И Сава постаде патријархом! Брука!

IV калуђер

Шта ћеш? Улизице цар високо диже.

III калуђер

Онда нашто Сабор, сав метеж и хука,
Кад цар оног бира, који му је ближе?

IV племић
Ко је достојнији нек се мачем реши!
Ко од нас верније своме цару служи?

III калуђер
Што увлачи странце цар ужасно греши.

I племић
Старо племство зар да са ритом се здружи?

IV племић
Ми смо новодошли, но верности пуни.
Наша реч је дело, цар нам Богом бива.
Наша срећа лежи у верности круни.
Да. Ми нисмо свилен дроњак који снива.

I калуђер
Та је распра смешна.

III калуђер
Стид ми образ жари,
Цар нас увек бучно на сабор позива,
А, међутим, он сам увек господари.

II калуђер извирује да види иде ли Цар.
Цара нема, хој, хој... ала ми се зева.

III калуђер
Пита нас за савет, а шта хоће ради.

IV калуђер
Зове нас на сабор да нам се подсмева.

III калђер
Или да нов страх нам у срце усади?

IV калуђер
И за Законик је тобож било веће.
А све смо чинили оно што он тражи.

Двородржица дотрчи
Цар иде! Овамо дајте брже свеће.
(Једном пажу)
Иди и нареди „поздрав“ целој стражи.

І калуђер зева

Гле, како се гласно чује коњски рзај.

Бућа Двородржици

Што си тако тужан?

Двородржица махне руком

Зли су дани моји.
Моја жена.... (Пажу који ослушкива)
Иди, куваре убрзај...

(Паж оде)

Зло кад жена почне капу да ти кроји.
Ради шта ти воља: шибај, моли, трзај, —
Ништа. Зло кад мрзи, зло кад те се боји.
Знаш, тукох је бичем, јер је била крива,
Кад, а она ноћас монахињом поста.
Сад за мене није ни мртва ни жива.
Да се давим, то ми још једино оста.

Бућа гледа га подругљиво

Загонетка, ништа друго жена није.

Уздржава смех.

Двородржица

Нек се само врати. Даћу јој сва права.
Нек ме лаже, нек ме и пљује и бије.
Шта ћу? Кад сам без ње, луда ми је глава.

(Труба)

Цар!

Сви се ускомешају. Жагор, па потом тајац. С десне стране са степеница силази Царица у пратњи једне дворкиње. Оне обе застану и очекују Цара с осталима. Царици се указује почаст клањањем.

Дворкиња

Царица данас уморна је.

Царица

Јесте.
Сањала сам страшне снове ноћи целе.
Летела сам преко једне црне честе,
А доле, пода мном, вране па све беле.

Потом дође песма неких крокодила,
Јаук једне жабе...

Дворкиња

Ух!

Царица

Па модра река...

Дворкиња

Против таквих снова треба да се кане
На око кап чистог Девичиног млека,
Или капља крви из Христоверане...

Царица

Где тог има?

Дворкиња

Тог је у Византу било.
Но Латини све то однели су собом.
И палац Симонов, Гаврилово крило
И сузу Пречасне над Господњим Гробом!
Разграбише...

Царица

Страшно ти ме снови плаше.
Урош је залуђен. Цар венчање жели.

Дворкиња

Љубав лечи уље из свадбене чаше
Мртвих заручника.

Царица

Онда иди, прели
Постељу му уљем. У мојој је соби
Чаша моје снахе и покојног брата.

(Чује се галама)

Не... доцкан је...

Један глас с поља

Згодно хитац доби!

Царица

Зло ми је...

У трем улази читава војска пажева, ловаца, трубача, стражара. Гужва, метеж. Испред свих жури Синиша.

Један од ловаца

Тако се само медвед хвата!

Синиша клања се

О, царице снахо, лов наш беше богат.

Царица

Сви сте срећно стигли?

Синиша

Сви! Цар је пун славе.
Њим погођен паде један јелен рогат.
Од њега ће сутра вечеру да справе.
Но опрости, морам ићи. Цар ми рече,
Да лично надгледам чорбе и печење.
За све госте десет овнова се пече,
Јер цар свима спрема...

Царица

Шта?

Синиша

Изненађење.

(Оде нагло лево.)

Царица

Ах, мој сан...

I калуђер једном ловцу

Због неког, веле, новог стања...

Дворкиња теши Царицу

Можда неће бити...

II калуђер

А Бранко ми каже,
Да смо сви позвани због неког венчања.

Царица с уздахом

Опчинила их је...

Databases

Лево... десно... страже...

Сви се размичу. Шпалир стражара. Улазе: Цар, краљ Урош, Вукашин, Деспот Оливер и други... Поред Цара су картинерије, цаконе и др.

Царица

Срећан лов ти здравим!

Цар

Хвала, госпо. Зборе,
Здравим све с којима данас срећно лових.
Све зовем на гозбу... Нек се песме хоре
У част Патријарха и закона нових.
Госпо, пожуримо. Скуп реч чека нашу...
Краљу... (Урош прилази насмејан.)
Такав сјај ми твог погледа годи.
(Сви полазе левоу дну ка трпезарији.)
Патријарху прву наздравимо чашу,
А потом осталој по реду господи.

У гужви се сви изгубе лево, одакле се чују трубе, царски поздрав и др. Позорница је за неко време празна, а потом на њу ступају с лева Синиша и Палман.

Синиша

И рекнеш ли неком о чему се ради,
Онда бежи, старче, испред руке ове...

Палман

Зар да се свађамо, мој јуначе млади,
Још због таквих трица, што се женско зове.

Они су прешли у разговору преко позорнице и пењу се степеницама десно. Из трпезарије излазе Урош, први и други калуђер, и Двородржица.

Урош

Те здравице... блесак... досадно... замара...
А ја бих да сањам. О чему? Не знате...
О нечему што се с пеном разговара
И чији погледи земљу, брда, злате.
Знаш ли то створење створено од звука?

I Калуђер

Боже мој!

Урош

Од песме, од сребрне струне,
Од плавих конаца и мреже паука.

Од раскошног беса месечине пуне,
Од седефа, шкољке и винскога даха,
Златне кише што се низ врх снежни спира,
Од ружиног уља и звезданог праха,
Од мрамора глатка, врх кога се ати
Ред тица и клизи ружичаста пенај?
Знаш ли то створење што влада и пати?
Име му је...

Оба калуђера

Чудо!

Двородржица

Загонетка!

Урош

Жена!
Да. Вољена жена.

I калуђер

Можда.

Двородржица

Имаш право.
Али твоја слика није сасвим тачна.
У њој још постоји лаж, самовласт, ђаво,
Змија пуна смеха и притворства плачна.

Урош

У вољеној жени све је лепо...

Двородржица

Јао,
Да знаш како брзо сласт буде горчина.

II калуђер

Доста. Зар си зато овамо нас звао?
Марим ја за жене и притворства њина.

Урош

Боље и то слушај, но лагања тамо,
Где похвала гадна просто те задави.

II калуђер

Куда год се макнеш, лаж царује само.

Паж јавља

Поклисари неки. (Оде у трпезарију.)

Урош

Цару нек се јави.

II калуђер

Чистимо се, брате. (Оду обојица.)

Двородржица као за себе

Жена, то је риба.
Све овако врда. Но риба бар ћути,
А жена говори, праћака се, гиба
И калуђери се. Тек да те наљути.

Цар

излази из трпезарије.

Поклисари где су?

Двородржица

Чекају.

Цар

Па иди.
Ако писма носе, ти ми их донеси.

Дворoдржица оде.

Цар сину

Што бежиш? Зар тако друштво ти се свиди?

Двородржица враћа се

Господару, двома сад потребан јеси.

Њега прате два византиска пажа носећи јастучиће. На једноме је писмо, на другоме је писмо и неки завој.

Двородржица

Палеолог! (Даје цару писмо.)

Цар

Дивно.

Дворордржица

Кантакузен.

(Даје му друго писмо.)

Цар

Славно!

Пажеви оставе и оду. Дворордржица такође.

Цар

отвара Палеологово писмо.

Красно! „Мада познат нисам ти одавно.
Помози ме“. Хоће престо да утврди.
Дарове ми нуди, назива ме братом.
Све цареве друге проклиње и грди.

Урош

Хм.

Цар

Пред унутрашњим Визант стоји ратом.
Да видимо друго.

(Отвара Кантакузеново писмо и читајући говори)

Из тамнице јечи.
Сећа ме на прошлост, почасти му дане.
О шта е ту слова, непотребних речи!
Писмо му је дуго, равно четир стране.
И он тражи помоћ. Сву почаст ми нуди,
Ако Палеолог што пре срушен буде.
Два цара, а један другог подло куди.

Урош

А обојица ти славу и част нуде.
Но то је опасно. Можда каква замка?

Цар

Вечито сумњало.

Урош

Крвав пут је циљу.

Цар

Без крви се, синко, не узме ни сламка,
А не град што живи сав у изобиљу.

Визант, тај кључ славе, богаства и дражи,
Визант, тај црвени рубин, камен части.
Сад мој златни прстен за свој оквир тражи,
И мој бич, реч моју, печат моје власти.

Урош

Зашто хиташ, оче? Што си земље несит?

Цар

Јер ме мора зову, јер ми куле кличу,
Јер ме к себи вуче град мучења пресит.
Преда мном капије његове се мичу,
И зове ме к себи круна уздисања,
Та круна на којој нема места чиста,
Што памти убиства, тровања и клања,
И што кроз векове остала је иста.
Та круна, тај златни летопис времена,
Што се сећа ниско палих великана
И царева малих и великих жена. —

Урош са досадом

Ах!...

Цар

Пуно је звезда и блиставих дана.
О вест таква зар ти не улива радост,
Што у нама Визант наследника стече?

Урош

Не.

Цар

Ми смо та нова византиска младост,
А крв Андроника и у нама тече.
Гле, шта Кантакузен шаље ми уз писмо!

Развија онај завој на јастучету.

Урош

Шта?

Цар

Карту Византа. Требаће ми, каже.

(Развија карту и простире по поду.)

Скоро мој ће бити, јер далеко нисмо.
О, жељени граде, ми смо твоје страже!

Урош

Јадни град! Туђ биће крај два своја цара.
Страшно.

Неки су дошли из собе и гледају Цара, који је раздраган.

Цар

Дело руку мојих то сазрева.
Гледај, себеједе немоћна и стара
Змија, која ми је пила сунце днева.
Читаве сам ноћи лутао к'о сени,
И чекао жудно грч блуднице свеле.
Сад је дошло. Дршћу сви удови њени,
А на рамена су јејине јој селе.

(Гледа у карту)

Гле, двор Василијев, храм достојан Бога.

Урош

И Никола Бућа у звезде га kује,
Мада и сам чуда видео је многа.

Цар похлепно

Пуст је. Чека моје фанфаре да чује.
И задрхтаће му шестнаест стубова
И грунути благо, што је жудно крао.

(Смеје се)

Палеолог, сенка достојна гробова,
Кантакузен роб је, у тамницу пао!

Урош

Роб! Судба.

Цар

Ево ти дворца свих Комнена̂.

Урош

Слушао сам да је то круна лепоте.

Цар

путује и даље мачем по карти.

И ризница ево, негда пуних плена.
Празне су. У њима сад се бубе коте.

Урош

гледајући са зебњом у карту.

Велики је Визант |

Цар

Моја моћ је већа.
С ње осам дворова царских ужас рове,
И Палеологу од ње дршћу плећа,
Јер Господ Бог мене за спас Града зове.

Урош

Страх ме.

Цар насмеје се

Од победа? — Гле, врти маслина.
Ево ти и Сколе, Магнаура ту је,
Трибунала ево челичних зидина,
Чије горде куле први зраци руј.
Ево ти ходника. На три стране воде.
Гле Библиотека!...

Урош усхићено

Пуна светих списа!

Цар

И капеле царске гордо дижу своде.
Ево купатила од чистих јасписа.

Урош

Ево цркве, цркве... Гле безброј их има.
Пуне су сутона, божанства и страха.
У њима трепери дах свештеног дима.

Цар

И грчи се демон сломљеног маха.

Урош

Страсно волим цркве.

Цар

Моћ у њима спава.
Али тебе зове звон стократих звона

С галије што тоне и што очајава.

(Даље на мапи)

Кубикум! Па Филакс! Ево Октогона!

Урош

И Софија Света! Опет цркве ту су!

Цар

Што бројати цркве?

Урош

Зборника су пуне.
Цела прошлост спава ту у папирусу.

Цар

Но блед сјај је митре наспрам сјаја круне.

Урош

Блед је, али љубак. Та ми нежност годи.

Цар

Нежност, кад цин грца, цин пропале славе
И мртвачко лице огледа у води?
Вали вруће крви улице му плаве
И читаве руље к'о утваре круже.
Чекају да куга косиром их зграби.
Док се ловор дроби и вену му руже,
Моја горда војска бољем циљу граби.
Љуља се и јечи болник препун злости,
А празне му куле одјекују тупо.
Источноме цару дршћу труле кости,
А смрвљен му поглед у ноћ стреми глупо.
Чуј! Визант нас чека. — И к'о дужд, пун сјаја,
Под стегом, док ветар из пустиње реже,
Венчаћу се с морем што светове спаја
И до Светог Гроба разапећу мреже.

(Он се усправио. Гледа гордо, занесено.)

Из четири мора дохватићу воде,
Нек с четири мора крик слава захори,
Реч закона нека божје стреса своде,
Јер један је закон: владај и покори.
Нек се проспе понос низ мемљиве зиде
И смрт страшну Граду освета прозбори,
Да врагови моји у праху се виде,
Јер једно је право: владај и покори!

Четрдесет лета још преда мном стоји,
Четрдесет лета нек страст власти гори,
Свако нека нови алем круне броји,
Јер један је морал: владај и покори!

Царица
долази из трпезарије
Мој царе, властела тражи те.

Цар
Сад, сада.
(Једном пажу који је ту)
Томанду зови. Сад нек буде славља.

Урош
Оче, хвала оче... (Царица се мршти)

Цар
Ти том ниси рада?
(Пружа јој писмо)
Дивне вести Визант вечерас нам јавља.

Урош
Начинимо зато весеље обилно,
К'о када се војска на нов поход спрема.
Нек у сваком буди осећање силно.
Паж се враћа у друштву с Палманом.

Палман
Господару, овде Томанде нема.

Цар запрепашћен
Него?

Палман
Са Синишом...

Урош ужаснут
Утече по мраку?

Палман
Ја сам знао, али мишљах: „Шта то мари?“

Урош
Оче, одмах пошљи за њим стражу јаку.
(Палману) И још им поможе ти, глупаче стари!

Цар
Платиће ми скупо! (Многи се разилазе.)

Један војвода шапатом
Створиће се чудо!

Цар

Обоје ћу.

Палман

Ја сам...

Цар

Пијан цело вече!
Ништа не разумеш, ти, матора лудо.

Један од оних што беже

Склонимо се, биће метежа и сече!

На позорници остају Цар, Царица, Урош и Палман. Остали су побегли.

Урош

У потеру, оче.

Цар Палману

Ти пожури брже.
Нек Двородржица одмах дође...

Палман

Хоћу. (Оде)

Урош

Гневан сам. Хајдемо. Мој коњиц већ рже.

Царица

Господару, зашто метеж ствараш ноћу?
Прикримо срамоту.

Цар

Са мном да се шали?
Са наредбом мојом?

Царица

Па зар друге није?
Да сви виде, да смо на њу само спали?
А и сам знаш ко је, од родбине чије.
Нама друга треба, за нашега сина.
Кад овако зби се, нека тако буде,
Спасимо се једног недостојног чина.

Урош

Мајко, твоје речи зар ми љубав куде?

Царица

Ја клечим пред вама, мужу мој и дете.

Клекне

Урош

Мајко...

Цар

Госпо...

Царица

У срам не хрлите сами.

Цар

Види се да га непрестано мучи последњи догађај. Он у души одобрава царичине речи.

Смеје ми се! Такве увреде се свете!

Царица

Па где да их нађеш сад у ноћној тами?
А сутра на коме ко зна биће крају.
Венчаће се ноћас кришом, и шта тада?
Хоћеш да срамоту целим царством знају?

Урош очајно

Венчаће се! (Плаче) Мајко!

Царица

Син мој у плач пада!

Урош

Мајко, и сувише то је горка чаша.

Царица

Знаш ли син чији си, знаш ли своје претке?

Цар више за себе

Да.

Царица

Знаш ли шта значи царевина наша?
Зар ти годе дворске поруге и сплетке?
У ноћашњој хуци бестидница оде,
Да је сву ноћ грли Синиша, без стида.
И ти хоћеш с њом да преци ти се сроде?
Наше име да јој ране части вида?
И зар твојој деци таква треба мати?
Царе! Зашто ћутиш?

Цар резигнирано

Реч ти мудрост прати.
Из тебе говори царица и мајка.

Не могу је стићи, да коњ има крила.
Па и да је стигнем, нашто цела хајка?
Томанда није више што је била.

Двородржица и Палман долазе

Палман

Господару...

Цар

Ви сте... Зашта сам вас звао?
(Смишља изговор) Шта је са јестивом?

Двородржица

Готово је.

Цар

Иди.

Двородржица оде. Палман почека, па, видећи да га Цар не задржава, и са̑м оде.

Урош за себе

Готово. Још један зрак наде је пао.
И свуд тама влада, докле око види.

Из собе се чује нечија *здравица*

За цара на Визант поћићемо хучно.
За цара! Наздрављам чашу тој...
(Поправља се) Том делу.
„За цара!“ кликнимо сви сложно и бучно.
(Чује се) За цара!
(Онај исти говори) За такву реч храбру и смелу...

Цар слуша

Вино већ их креће. И старци се мла̑де..
Храбре се и они што су већ пред гробом.

Урош као за себе

А у моме срцу бо̑ли корен саде.
Ја бих јаукао над срећом, над собом.

(Резигнирано)

Једва жељу своју с твојом жељом спојих.
И сад? Залуд слатком радовах се воћу!

(Тужно)

Има нешто јаче од назора твојих,
Нешто што је јаче од нашега „хоћу“.

(Стоји као кип, не миче се ни једним делом тела, само му речи клизе болно и монотоно.)

О како је празан напор људског рада!
Низ челичних кула сив пепео бива.
Само фијук ветра изнад гробља влада,
И сањива пустош над таштином снива.
Јунаштво и слава, то су празне приче
Грешника што за грех свој доцкан се каје.
Само стена стени кроз векове виче:
„Чему вечност која два тренутка траје?
Чему сласт што пружа будућност незнана?“

(Још болније)

Машамо се звезда и путање млечне,
А што ће нам њина светлост с муком збрана,
Кад ни оне нису, као ни ми, вечне?
Рођен си да умреш! Вај, истино проста,
Ја ти славу ширим од кутка до кутка.
Живи само данас и нек ти је доста
Бедно задовољство једнога тренутка.
Све је прах и ништа. И гложења чему?
Оставимо тигра да крв дивље лоче.
Господ Бог нас створи да певамо њему,
Јер у тихој ћутњи сва је мудрост, оче.

Цар

За све ово време њему су играле жиле, вилице се стезале. Он се питао да ли је то збиља истина што чује. Крв му је појурила у лице. Он се поводи, заљуља, сруши у столицу и као експлозија бесно

Не, ти син мој ниси, но крв ко зна чија.

Урош

опази да је претерао. Уплашено

Оче...

Цар

Црв... Сањало... Заљубљени мољац.
Авај, то у теби семе клетве клије...

(Као са страхом одбија те мисли, застане, па презриво)

Отац цар царева, а син богомољац!

(Устаје. Претећим гласом)

Ти нагризаш корен и младицу сочну.
Дахом смрти пахнеш царевину целу.

(Царица не уме да се нађе у ситуацији. Хтела би нешто рећи, али јој реч застане у грлу. Из собе се чује химна.)

Еј, доста са химном. Нек запевке почну.
Ви нисте на гозби, него на опелу.

(Са тужно ретким подсмехом и болом сруши се опет у столицу.)

На Визант! О доста биће шале.
Византијо, спавај! Мирујте стражари!
Не бој се за куле и за арсенале,
Јер ми нисмо војска, но бедни гробари.
Мачеви су тупи, копља зарђана,
Под одећом царском монашке су траље...

Урош плачевно

Оче...

Цар

Ти си сутон мог сунчаног дана.

Урош

Оче...

Цар ван себе

Даље... (Гневно) Даље... (Клонуло) Даље!...

Царица

умирујући га прилази му

Царе...

Цар и даље у екстази

Одлазите, авети и сенке!
Умукните хорне, утрните луче.
Доста је певања, доста теревенке!

Царица

хотећи да га умири

Царе, какве црне замисли те муче?
Син твој, ево, чека твој позив да гине,
Да донесе нове победе, нов ловор,
Да с торњева царских круну за те скине.

Цар

понавља махинално, као пијан

Он чека...

Царица

О, чему сав тај мрачни говор?

Цар као да се буди

Он чека... да син мој... опрости, опрости...
То је занос. Само ружан сан сам снио.

(Као да хоће самог себе да увери.)

Уморан сам... Нека властела се гости.

Царица

Господару, ноћас сувише си пио.

Цар као у бунилу

Треба лећи...

Царица

Хајде, и нек поноћ збрише
Траг на успомену страшне ноћи ове.
Нека свежи ловор врх нас замирише,
Да сањамо славу и победне снове.

Цар

Раније усхићење га опет обузима. Диже се.

О, тамо су снови, кад се сунце проспе,
Кад позлати мрамор и кад мора грли.

(Пада у екстазу)

Тамо поноћ блиста, кад се сребром оспе.
Молитва оданде у небеса хрли.
Тамо тече пожар месеца разливен.
У орлове царске сјај ћу да му стопим.
Васкрснуће Господ на Голготи скривен:
Тамо Визант чека да му очи склопим.
Тамо, видиш тамо, где плаве маглине,
Тамо ћу престоле мождином да шкропим,
Тамо да поробим кланце и долине,
Тамо Визант...

(Окрене се са широким гестом као да зове сина. Но кад га спази смрвљена крај прозора и оборене главе, он понова јаукне)

Сине!

Више се сруши но што седне у столицу. Падне му мач. Он осећа сву трагедију, чита сву будућност.

Урош

резигнирано диже главу с очима пуним суза. Царица престрављена стоји као кип.

На позорници је потпуно ноћ, само ова три узбуђена лица осветљава светлост из трпезарије.

Цар

диже главу лагано. Он више није бесан. Као рањена звер која тражи саучешћа, гледа тупо, неозређено у сина, а с усана му склизи, као одјек тешких мисли што му јуре по глави, недовршено питање:

...Кад ја очи склопим!

